ВАЗОРАТИ МАОРИФ ВА ИЛМИ
ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

Донишкадаи ҷумҳуриявии
такмили ихтисос ва бозомӯзии
кормандони соҳаи маориф

АРЗЁБИИ ТАШАККУЛДИҲАНДА ҲАМЧУН ВОСИТАИ РУШД

Модули таълимӣ барои мушовирони раёсату шуъба ва бахшҳои маориф

МОДУЛИ
4

ВАЗОРАТИ МАОРИФ ВА ИЛМИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

ДОНИШКАДАИ ҶУМҲУРИЯВИИ ТАКМИЛИ ИХТИСОС ВА БОЗОМӮЗИИ КОРМАНДОНИ СОҲАИ МАОРИФ

МОДУЛИ 4

АРЗЁБИИ ТАШАККУЛДИҲАНДА ҲАМЧУН ВОСИТАИ РУШД

Модули таълимӣ барои мушовирони раёсату шуъба ва бахшҳои маориф

Душанбе 2026

Бо қарори ҳайати Шурои олимони Донишкадаи ҷумҳуриявии такмили ихтисос ва бозомӯзии кормандони соҳаи маориф аз «28» ноябри соли 2025, №11/7-2 тасдиқ карда шудааст.

Мураттибон: Бедил Розиқов, Наврӯз Мирзозода, Исфандиёр Раҳматшоев, Сино Лутфуллозода

Муҳаррир: Сафарбек Собирзода

Муқарризон:

Б. Ҳайдаров, мутахассиси пешбари Маркази ҷумҳуриявии таълимию методии назди Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон;

М.Р. Маҳкамова, омӯзгори калони кафедраи иқтисод ва идора дар соҳаи маорифи Донишкадаи ҷумҳуриявии такмили ихтисос ва бозомӯзии кормандони соҳаи маориф.

Дар шароити татбиқи муносибати босалоҳият, вазифаи асосии мушовир дастгирии омӯзгорон дар самти азхудкунии муносибатҳои нави арзёбӣ мебошад, ки барои рушди хонандагон нигаронида шудааст. Мушовир вохӯриҳои методӣ, амалияҳо ва машваратҳоро ташкил карда, дар интихоби воситаҳои арзёбӣ, ки ба ҳадафҳои рушди тафаккури интиқодӣ ва эҷодӣ, малакаҳои коммуникативӣ (муоширaт) ва кор дар гурӯҳ салоҳиятҳои калидӣ **(4К+)** мувофиқанд, кӯмак мерасонад.

Дар чунин модел арзёбӣ на хусусияти назоратӣ, балки рушддиҳанда ва ҳавасмандкунандаро мегирад. Он диққатро на танҳо ба натиҷа, балки ба раванди азхудкунии дониш низ равона мекунад. Мавод шаклҳои гуногуни арзёбиро дарбар мегирад, ки ба муносибати босалоҳият дар таълим мутобиқанд. Онҳо усулҳои худназорат, варақаҳои мушоҳидавӣ, меъёрҳои дидактикӣ ва воситаҳои таҳлили фаъолияти таълимии омӯзгорро фаро мегиранд. Ин воситаҳо ба омӯзгор имкон медиҳанд, ки сатҳи ташаккули салоҳиятҳои калидӣ, аз ҷумла тафаккури интиқодӣ, қобилияти ҳалли масъалаҳо, муошират муассир ва худтанзимкуниро дар муҳити таълим муайян ва таҳлил намояд. Арзёбӣ на танҳо натиҷаи ниҳоии омӯзишро, балки раванд ва динамикаи инкишофи салоҳиятҳоро низ дар бар мегирад.

Мундарича

Пешгуфтор 4

1. Принсипҳои арзёбии ташаккулдиҳанда 5

2. Методҳои арзёбӣ барои рушди салоҳиятҳои 4К+... 37

Адабиёт ва сарчашмаҳо... 70

ПЕШГУФТОР

Таҳсилоти муосир талаб мекунад, ки низоми таълим на танҳо ба интиқоли донишҳои назариявӣ маҳдуд бошад, балки ба ташаккули салоҳиятҳои асосии асри XXI – тафаккури интиқодӣ, эҷодкорӣ, муошírати муассир ва ҳамкорӣ (салоҳиятҳои калидӣ (**4К+**)) равона гардад.

Муносибати босалоҳият ба таълим дар маҷмуъ ба рушди шахсият таваҷҷуҳ мекунад, ки дар он дониш, малака, маҳорат ва муқаррароти арзишҳо ба таври ҳамгиро рушд ёбанд.

Дар чунин шароит, арзёбии дастовардҳои таълимӣ бояд ҳамчун воситаи ҳамгиро барои рушди шахсият, дастгирии ҳавасмандӣ ва инъикос истифода шавад. Дар мадди аввал арзёбии ташаккулдиҳанда мебошад, ки ба хонанда кумак мекунад муваффақиятҳои худро бинад, самти ҳаракатро дарк намояд ва дар раванди таълим, худ иштирок кунад. Воситаҳое чун варақаҳои назоратӣ, харитаҳои мушоҳида, миқёси пешрафт ва хударзёбӣ имкон медиҳанд, ки рушди салоҳиятҳо ба таври возеҳ сабт гардида, омӯзгор, ки ҳар як хонандаро дар минтақаи наздиктарини рушд дастгирӣ намояд ва ба хонанда роҳ (масир)-и таълимии худро ба таври огоҳона нишон диҳад. Робитаи мутақобила дар ин раванд нақши асосӣ мебозад: он ба воситаи созанда табдил ёфта, рушддиҳанда ва ба эътимоду фаҳмиш асос меёбад.

Мушовир дар навбати худ вазифаи муҳими миёнравро иҷро мекунад: ӯ омӯзгоронро дар азхудкунии методҳои арзёбии ташаккулдиҳанда дастгирӣ мекунад, семинарҳои методӣ, амалияҳо ва машваратҳоро ташкил намуда, дар мутобиқсозии воситаҳо ба хусусиятҳои фан ва синнусолии мушаххас кумак мерасонад. Мушовир ба омӯзгорон кумак мекунад, ки бубинанд: арзёбӣ на танҳо барои пайгирии пешрафт, балки ҳамчун манбаи ангезаи таълимӣ, таҳрикдиҳандаи рушди хонандагон ва воситаи ташкили муносибатҳои шарикӣ дар синф хизмат мекунад.

Модул ба он равона шудааст, ки нишон диҳад — арзёбии ташаккулдиҳанда чӣ гуна метавонад қисми муҳити таълимӣ гардад, чӣ гуна онро барои рушди 4К+ истифода бурдан мумкин аст ва дар ин раванд нақши дастгирии методӣ чӣ гуна аст.

МАВЗУИ 1

Принсипҳои арзёбии ташаккулдиҳанда

Чиро донистан муҳим аст:

Чор принсипи асосии арзёбии ташаккулдиҳанда:

- **Ба пешрафти шахсии хонанда нигаронида шудааст** – рушди инфиродӣ муҳим аст, на муқоиса бо дигарон.
- **Меъёрҳои дақиқ ва фаҳмои муваффақият** – хонандагон медонанд, ки чӣ талаб карда мешавад ва кори онҳо чӣ гуна арзёбӣ мегардад.
- **Робитаи мутақобилаи созанда** – шарҳҳо кумак мекунанд, ки чӣ хуб ва чӣ бояд такмил ёбад.
- **Ҷалби хонандагон дар раванди арзёбӣ** – тавассути худбаҳодиҳӣ, арзёбии ҳамдигар ва муҳокимаи натиҷаҳо.

Чиро тавонистан муҳим аст:

- Табдил додани мақсадҳои умумии дарс ба супоришҳои таълимие, ки метавон арзёбӣ кард
- Таҳияи меъёрҳои дақиқ ва объективии муваффақият барои намудҳои гуногуни кор (ҷавоби шифоҳӣ, лоиҳа, кор бо харита ва ҳалли супориш)
- Пешниҳоди робитаи мутақобилаи созанда бо истифодаи усулҳои гуногун
- Истифодаи воситаҳои худбаҳодиҳӣ ва арзёбии ҳамдигар: варақаҳои назоратӣ, харитаҳои пешрафт, варақаҳои хулосабарорӣ
- Дастгирии омӯзгорон дар азхудкунии усулҳои арзёбии ташаккулдиҳанда дар доираи мавзуъҳо ва супоришҳои алоҳида.

Саволҳои асосӣ барои баррасӣ:

- Фарқи арзёбии ташаккулдиҳанда аз арзёбии анъанавӣ дар чист?
- Нақши омӯзгор ва хонанда дар раванди арзёбӣ чӣ гуна тағйир меёбад?
- Чаро меъёрҳои шаффофи муваффақият муҳиманд ва чӣ гуна онҳоро бо хонандагон баррасӣ кардан мумкин аст?
- Бознигарии созанда чӣ гуна ба ҳавасмандӣ ва пешрафти хонанда таъсир мерасонад?
- Чӣ гуна метавон хонандагонро ба раванди арзёбӣ ҷалб кард, то он барои онҳо муфид гардад?
- Чӣ гуна мушовир метавонад, раванди ҷорӣ намудани воситаҳои нави арзёбиро тавассути ташкил ва гузаронидани амалияҳо, таҳлили дарсҳои мушаххас ва таҳлили дарсҳои ҳамдигар дастгирӣ намояд.

НАТИҶАҲОИ ТАЪЛИМ

Пас аз омӯзиши мавзуъ шумо метавонед.

1. Фарқи арзёбии ташаккулдиҳандаро аз арзёбии анъанавӣ **фаҳмед**.
2. Аҳамияти чор принсипи арзёбии ташаккулдиҳандаро барои раванди таълим **шарҳ диҳед.**
3. Барои арзёбии намудҳои гуногуни фаъолият меъёрҳои дақиқ ва объективӣ **таҳия намоед.**
4. Ҳам ба таври хаттӣ ва ҳам шифоҳӣ робитаи мутақобилаи созанда **пешниҳод намоед**.

Муқаддима

Арзёбӣ — ин аз холгузорӣ бештар аст. Он метавонад ба ҳавасмандии хонандагон, муносибати онҳо ба омӯзиш ва ҳатто ба он, ки чӣ гуна онҳо қобилият ва имкониятҳои худро мебинанд, таъсир расонад.

Чӣ гуна метавон арзёбиро на танҳо ба сабти натиҷа, балки ба воситаи рушди инфиродӣ табдил дод? Ба ин савол арзёбии ташаккулдиҳанда ҷавоб медиҳад.

Дар машғулияти аввал шумо мефаҳмед, ки арзёбии ташаккулдиҳанда аз арзёбии анъанавӣ чӣ фарқ дорад ва бо ду принсипи калидии он: – равона будан ба пешрафти шахсии хонанда – истифодаи меъёрҳои равшан ва фаҳмои муваффақият шинос мешавед.

Ин идеяҳо нигоҳ ба дарсро тағйир медиҳанд ва ба ҳар хонанда имкон медиҳанд, ки роҳи рушди шахсии худро бубинад.

Дар машғулияти дуюм мо ба он таваҷҷуҳ мекунем, ки чӣ гуна бознигарии созанда дошта бошем ва хонандагонро ба раванди арзёбӣ ҷалб намоем то онҳо иштирокчиёни фаъол ва огоҳи омӯзиши худ бошанд. Мо усулҳоеро баррасӣ мекунем, ки фикру мулоҳизаро муфид мегардонанд ва ба иштироки хонандагон маънӣ мебахшанд.

Машғулияти сеюм — дарси амалӣ аст: шумо худ воситаҳои арзёбии ташаккулдиҳандаро меозмоед, меъёр, варақаи назоратӣ ва шаклҳои бознигариро таҳия карда, метавонед онҳоро дар кори худ истифода баред.

Ин мавзуъ дар бораи он аст, ки чӣ гуна арзёбиро ба воситаи фаҳмо ва муфид табдил додан мумкин аст, то он ба хонандагон дар омӯзиши огоҳона ва самаранок кӯмак расонад.

Шарҳи мафумҳои асосӣ

Арзёбии ташаккулдиҳанда– равандест, ки дар он арзёбӣ барои дастгирии омӯзиш истифода мешавад: дастовардҳо ва душвориҳои хонандагон муайян мегарданд ва робитаи мутақобила барои такмили кор пешниҳод мешавад.

Арзёбии анъанавӣ – санҷиши дониш бо мақсади гузоштани баҳо, ки танҳо натиҷаро нишон медиҳад ва ба рушди минбаъда таваҷҷуҳ намекунад.

Меъёрҳои муваффақият – нишондиҳандаҳои равшан ва фаҳмо, ки иҷрои кор бо онҳо арзёбӣ мешавад; ба хонанда кумак мекунанд фаҳманд, ки аз онҳо чӣ интизорӣ аст.

Робитаи мутақобилаи созанда – шарҳҳои омӯзгор ё ҳамсинфон, ки ҷиҳатҳои мусбати корро нишон медиҳанд ва тавсияҳои мушаххасро барои беҳтар гардидани он пешниҳод мекунанд.

Худбаҳодиҳӣ – равандест, ки дар он хонанда худаш сифати кори худро арзёбӣ мекунад ва муайян месозад, ки чӣ хуб шуд ва чӣ бояд такмил ёбад.

Баҳодиҳии ҳамдигар – равандест, ки дар он хонандагон корҳои якдигарро бо меъёрҳои мувофиқ арзёбӣ мекунанд ва фикру мулоҳизаҳои созандаро ба вуҷуд меоранд.

Миқёс (шкала)-ҳои пешрафт – воситаҳое мебошанд, ки ба хонанда имкон медиҳанд, ки дастовардҳои худро пайгирӣ кунанд ва динамикаи рушди маҳоратҳоро бинанд.

МАШҒУЛИЯТИ 1

НАТИҶАҲОИ ТАЪЛИМ:

1. Фарқи арзёбии ташаккулдиҳандаро аз арзёбии анъанавӣ фаҳмидан.
2. Аҳамияти чор принсипи арзёбии ташаккулдиҳандаро барои раванди таълим шарҳ додан.

АЗ МИСОЛҲОИ СОДА ОҒОЗ МЕКУНЕМ

Чиро медонед ва мефаҳмед?

1. Саволҳо барои андеша:

– Ба ёд оред, ки кай шумо хонанда ё донишҷӯ будед: кадом намуди арзёбӣ барои шумо муфидтар буд? Чаро?
– Кай баҳо воқеан кумак мекард, ки фаҳмед чӣ кор кардан лозим аст ва кай танҳо ҳисси муваффақият ё нокомиро боқӣ мегузошт?
– Барои шумо «арзёбии одилона» чӣ маъно дорад?

Шакли кор:

– Дунафарӣ як саволеро интихоб кунед, ки ба назари шумо муҳимтарин ё ҷолибтарин аст.
– Баррасӣ кунед, мисолҳо оред ва ҷавоби кӯтоҳе омода сохта, ба гурӯҳ пешниҳод кунед.

2. «Вазъият аз ҳаёт»

Пас аз кори назоратӣ, омӯзгор дафтарҳоро бо баҳоҳо тақсим мекунад ва натиҷаи умумии синфро кӯтоҳ шарҳ медиҳад:

«Умуман хуб кор кардед, аммо бисёриҳо дар супориши 3 хато карданд. Андеша кунед, ки чӣ гуна онҳоро пешгирӣ кардан мумкин аст».

Дар гурӯҳҳо баррасӣ кунед:

– Ба назари шумо, омӯзгор чӣ корро хуб анҷом дод?
– Чунин шакли арзёбӣ чӣ гуна метавонад барои хонандагон муфид бошад?
– Агар шумо хонанда мебудед, ба чунин фикру мулоҳиза чӣ гуна вокуниш нишон медодед?
– Шумо чиро тағйир медодед ё ба омӯзгор чӣ тавсия медодед, то ки арзёбӣ барои хонандагон муфидтар гардад?

3. Супориш ба гурӯҳҳо: «Арзёбӣ барои рушд»

«Арзёбӣ барои рушд» чӣ маъно дорад? 3 аломати онро нависед:	– Ин чӣ гуна дар дарс айён мегардад? Кӯтоҳ (2-3 ҷумла) нависед:
1. 2. 3.	

ЧИРО БОЯД ДОНЕД?

Варақаи иттилоотии 4.1-ро бодиққат хонед, баъд аз он фаҳмиши худро бо истифода аз варақаи худбаҳодиҳии 4.1. санҷед.

Варақаи иттилоотии 4.1.

1. Мушкилоти арзёбии анъанавӣ

Арзёбӣ танҳо хол гузоштан нест. *Он нишон медиҳад, ки мо дар омӯзиш чӣ чизро арзишманд мешуморем.* Агар дар дарсҳо асос ба ёдгирӣ ва такрори далелҳо гузошта шавад — маҳз ҳамон арзёбӣ мегардад. Аммо агар мо хоҳем, ки хонандагон фикр кунанд, таҳлил намоянд ва ҳамкорӣ кунанд, пас низоми арзёбӣ бояд маҳз ҳамин ҳадафҳоро дастгирӣ намояд.

Барои мушовир муҳим аст, ки ин саволро дар назди омӯзгорон гузошта тавонад: омӯзгор дар асл киро меомӯзонад ва чиро арзёбӣ мекунад? Оё ин ду ҳадаф ба ҳам мувофиқанд?

Муассисаи таҳсилоти миёнаи умумии (Мактаб) анъанавӣ ду вазифаи асосиро иҷро мекард: назорати дониш ва дараҷабандии хонандагон. Баҳо нишон медод, ки кӣ «муваффақ» аст, кӣ «миёна» ва кӣ «ақибмонда». Муҳим нест, ки кадом системаи баҳогузорӣ — панҷбала ё даҳбала истифода бурда мешавад.

Хонандагон танҳо баҳоро *мебинанд, вале ҷавоб ба саволҳои асосиро намегиранд:* – Ман чӣ корро дуруст анҷом додам? – Куҷо хато кардам? – Акнун чӣ кор бояд кунам?

Як мушкили муҳимми дигар — нақши ғайрифаъоли хонанда аст. Дар низоми анъанавӣ ӯ қариб, ки дар раванди арзёбӣ иштирок намекунад:

- Ҳадафҳои омӯзишро намефаҳмад, онҳоро ба хонанда кам шарҳ медиҳад ва ҳатто камтар муҳокима мекунад;
- Пешрафти худро таҳлил намекунад, маҳоратҳои худбаҳодиҳиро ташаккул намедиҳад ва дастовардҳо ё душвориҳоро намебинад;
- Дар арзёбии ҳамдигар иштирок намекунад, аз муколама ва робитаи мутақобила бо ҳамсинфон маҳрум аст.

Ҳамзамон мушовир метавонад, аз омӯзгор чунин саволи содаро бипурсад: «Хонанда дар дарси шумо чӣ нақш дорад, танҳо супоришҳоро иҷро мекунад ё дар арзёбии кори худ низ иштирок менамояд?»

Дар натиҷа, баҳо танҳо як қарори берунаи омӯзгор ва як расмиёти ҳисоботӣ мемонад, на воситаи рушди шахсии хонанда.

Бо вуҷуди ин, **нақши ченаки арзёбӣ муҳим боқӣ мемонад.** Ин арзёбии ҷамъбастӣ аст ё ба таври дигар ҷамъбастӣ мегӯянд, ки ба саволи «Хонанда чиро омӯхт?» ҷавоб медиҳад. Имтиҳонҳо, корҳои назоратӣ, санҷишҳо ва баҳо дар журнал сатҳи азхудкунии маводро нишон медиҳанд ва барои ҷамъбасти натиҷаҳо заруранд.

Аммо, илова ба ин, як навъи дигар низ вуҷуд дорад — **арзёбии ташаккулдиҳанда (формативӣ)**. Он ба раванди омӯзиш ворид аст: ин як амали яквақта нест, балки ***муколамаи доимии*** байни хонанда ва омӯзгор, инчунин байни худи хонандагон мебошад. Агар баҳои ҷамъбастӣ (сумммативӣ) ба саволи «Хонанда чӣ омӯхт?» ҷавоб диҳад, арзёбии ташаккулдиҳанда ба саволҳои дигар равона аст: – Хонанда ҳоло дар кадом сатҳ қарор дорад? – Ба куҷо равона аст? – Чӣ ба ӯ кӯмак мекунад, ки муваффақ гардад?

Мушовир бояд таъкид намояд, ки арзёбии ташаккулдиҳанда (формативӣ) арзёбии ниҳоиро иваз намекунад, балки онро пурра мегардонад.

Ин ивазкунандаи баҳо нест, балки воситаи рушди тафаккур ва худмустақилист.

Ҳамаи ин мушкилот нишон медиҳанд, ки низоми арзёбӣ дар муассисаи таълимӣ ниёз ба робитаи мутақобила дорад. Он бояд на танҳо натиҷаро нишон диҳад, балки ба

хонанда дар омӯзиш кумак расонад ва ба омӯзгор имкон диҳад, ки дарсро тавре ба роҳ монад, ки ҳар як кӯдак пеш равад. Ин вазифаро **арзёбии ташаккулдиҳанда** ҳал мекунад — равише, ки баҳоро аз «ҳукми ниҳоӣ» ба **воситаи рушд** табдил медиҳад.

Маҳз дар ҳамин ҷо мушовир метавонад нақши калидӣ бозад — на тавассути назорат, балки бо дастгирӣ ва ҳамроҳӣ: кумак ба омӯзгорон дар озмоиши муносибатҳои нав, рефлексия ва мубодилаи таҷриба.

Дар амал чӣ маъно дорад? Чӣ гуна арзёбӣ метавонад воситаи рушд гардад, на танҳо сабти натиҷа?

Биёед инро дар мисоли як мавзуъ — **«Графики функсияҳо»** — баррасӣ кунем. Дар поён намунаи воситаҳое оварда шудааст, ки имкон медиҳанд унсурҳои арзёбии ташаккулдиҳандаро ба раванди таълим ворид созанд. Ин воситаҳо ба осонӣ метавонанд ба дигар мавзуъҳо ва фанҳо мутобиқ гарданд:

1. Харитаи пешрафт

Воситаи одии аёнӣ, ки ба хонанда дар пайгирии пешрафти онҳо дар маҷмӯи малакаҳо дар доираи мавзуъ кумак мекунад.

Мисол: *Харитаи пешравӣ дар мавзуи "Графики функсияҳо"*

Маҳорат / Дониш	**Ман онро санҷидаам**	**Ман кӯшиш мекунам**	**Маълум мешавад**	**Ман метавонам**
1. Ҷустуҷӯи графики функсияҳо аз мундариҷа	☐	☐	☐	☐
2. Таъсири коэффитсентҳо ба графикро шарҳ медиҳад	☐	☐	☐	☐
3. Ман графики функсияҳои гуногунро муқоиса мекунам	☐	☐	☐	☐
4. Дар бораи ба график таъсир кардани коэффитсентҳо мисолҳо меорам	☐	☐	☐	☐
5. Таҳлили маълумоти диаграммаи коэффитсенҳои графикҳо	☐	☐	☐	☐

Харитаи пешрафт нишон медиҳад, ки чиро аллакай азхуд кардаед ва чиро бояд коркард кунед, инчунин раванди таълимро визуалӣ месозад.

Шарҳи методӣ

Хонанда баъди ҳар як супориш ё дарс сатҳи дониши худро баён мекунад. Омӯзгор на танҳо динамикаи инфиродӣ, балки мушкилоти хоси гурӯҳро низ мебинад. Ин имкон медиҳад, ки супоришҳо, тавзеҳ ё суръатро танзим карда, масири алоҳидаро ташкил кунед: барои баъзеҳо - машқ кардани малакаҳои асосӣ, барои дигарон супоришҳои пешрафта.

Ҳамин тариқ, муҳити таълимӣ ба вуҷуд меояд, ки ба талаботи хонандагон ҷавобгӯ бошад.

2. Миқёси пешрафт

Воситаи худбаҳодиҳӣ, ки ба хонанда дар арзёбии сатҳи худ дар як маҳорат ё масъалаи мушаххас кумак мекунад.

Мавзуъ: Графики функсияҳо

То чӣ андоза ман хуб мефаҳмам ва шарҳ дода метавонам:

Сатҳ	Тавсиф
1	Ман номҳои графики функсияҳоро медонам, аммо хусусиятҳои онҳоро шарҳ дода наметавонам.
2	Ман метавонам, хусусиятҳои графики функсияҳоро тавсиф кунам, ман дар фарқиятҳо иштибоҳ мекунам.
3	Ман сабабҳои тафовути графикро мефаҳмам ва аз функсияҳо ва графики функсияҳо мисолҳо оварда метавонам.
4	Ман метавонам фаҳмонам, ки чӣ гуна омилҳои гуногун (хосиятҳо, коэффисентҳо функсияҳо) ба графики функсияҳо таъсир мерасонанд ва инро бо масъалаҳои ҳаётӣ алоқаманд мекунам.

Сатҳи худро қайд кунед: ☐1 ☐2 ☐3 ☐4

Миқёс (шкала) пас аз омӯхтани маълумоти нав ё иҷрои супориш истифода мешавад, то хонанда сатҳи фаҳмиши худро зуд муайян кунад.

Шарҳи методӣ

Миқёс, пас аз омӯхтани маълумоти нав ё иҷрои супоришҳо истифода мешавад. Ин як роҳи зуд барои хонанда чиро такмил додан лозим аст ва омӯзгор барои гирифтани фикру мулоҳиза ва ислоҳи дарс фаҳмидан аст.

Хулосаҳои фосилавӣ

Принсипи «Ба рушди хонандагон нигаронида» муносибатро ба арзёбӣ тағйир медиҳад: ҳоло он, на барои муқоисаи хонандагон бо ҳамдигар, балки барои дастгирии пешрафти шахсӣ кор мекунад.

Мо инро дар мисоли "Графики функсияҳо" нишон додем, ки ин воситаҳо чӣ гуна якҷоя кор мекунанд:

- **Харитаи пешрафт** ба даст овардани як қатор малакаҳоро қайд мекунанд.
- **Миқёси пешрафт** дар бораи маҳоратҳои инфиродӣ маълумоти зуд медиҳанд.

Ин воситаҳо як давраи ягонаи рушд: фаҳмиши мақсад→ пайгирии динамикаи азхудунӣ → таҳлил → танзими омӯзиши ояндаро ташкил медиҳанд.

Ҳамин муносибатҳо метавонанд, ба ҳар гуна мавзуъ аз таҳлили таърихӣ то таҷрибаи кимиёвӣ мутобиқ гарданд, муҳим он аст, ки сохтори асосӣ ҳифз шавад: хонанда ҳадафро мебинад, пешрафтро пайгирӣ мекунад ва мефаҳмад, ки чӣ гуна бояд минбаъд ҳаракат намояд. Дар асоси ин мисолҳо фарқи байни арзёбии ниҳоӣ ва арзёбии ташаккулдиҳанда равшан мегардад. Биёед хусусиятҳои калидии онҳоро муқоиса кунем.

Ҷадвали 1. Тафовутҳои асосии ду муносибат ба арзёбӣ

Меъёрҳо	Арзёбии ҷамъбастӣ	Арзёбии ташаккулдиҳанда
Мақсад	Хулосабарорӣ, назорати дониш	Дастгирии раванди таълим
Ҷалби хонанда	Ғайрифаъол	Фаъол (хударзёбӣ, рефлексия)
Нақши омӯзгор	Арзёбикунанда	Роҳнамо, ҳамроҳикунанда
Усулҳои арзёбӣ	Санҷишҳо, имтиҳонҳо, тестҳо	Мушоҳида, шарҳҳо, рубрикаҳо, миқёсҳо
Меъёри истифода	Давравӣ	Доимӣ, бо дарс мувофиқ
Робитаи мутақобила	Кам, кӯтоҳ	Рушддиҳанда, мунтазам

Акнун, ки фарқияти арзёбиҳои ҷамъбастӣ ва ташаккулдиҳанда равшан шуд, биёед принсипҳое, ки арзёбии ташаккулдиҳандаро ташкил медиҳанд, муфассал баррасӣ кунем.

2. Принсипҳои арзёбии ташаккулдиҳанда

Принсипҳо — ин асоси ҳамаи равишҳои методӣ мебошанд. Онҳо набояд зиёд бошанд, зеро маҳз принсипҳо самти равишро муайян мекунанд. Аз ин рӯ, мо танҳо принсипҳои калидиро ҷудо мекунем, онҳое, ки бе онҳо арзёбии ташаккулдиҳанда фаъолият карда наметавонад. Ин принсипҳо чаҳорчӯбаи равандро муайян мекунанд: ба омӯзгор кумак мекунанд, ки арзёбиро тавре ба роҳ монад, ки омӯзишро дастгирӣ кунад, на танҳо натиҷаро сабт намояд.

1. Ба рушди хонанда нигаронида

Арзёбӣ ба дастовардҳои инфиродии хонанда нигаронида шудааст, на ба муқоиса бо дигарон. Натиҷаҳо дар динамика дида мешаванд — муҳим он аст, ки хонанда то куҷо пеш рафтааст, на танҳо он ки хонанда ҳоло чиро медонад.

2. Меъёрҳои дақиқ ва фаҳмои муваффақият

Хонандагон пешакӣ медонанд, ки кори хуб чӣ гуна аст. Меъёрҳо метавонанд, якҷоя бо синф таҳия шаванд, то онҳо барои ҳама фаҳмо ва муҳим бошанд.

3. Робитаи мутақобилаи доимӣ ва созанда

Арзёбӣ бо шарҳи мушаххас гузаронида мешавад: чӣ хуб шуд, чӣ бояд такмил ёбад ва чӣ гуна ин корро кардан мумкин аст. Баҳо аз «ҳукм» ба воситаи рушд табдил меёбад.

4. Ҷалби хонандагон ба раванди арзёбӣ

Хонандагон ба арзёбӣ ҷалб мешаванд: корҳои худро таҳлил мекунанд (худсанҷӣ), фикру мулоҳизаи шариконии худро мегиранд ва медиҳанд (баҳодиҳии ҳамдигар) ва дар баррасии мақсадҳо иштирок мекунанд.

3. Татбиқи принсипҳо дар дарс

Принсипи 1. Ба рушди хонанда нигаронидашуда

Дар дарс чӣ муҳимтар аст: донистани он, ки кӣ беҳтарин аст, ё фаҳмидани он, ки ҳар хонанда чӣ гуна пеш меравад? Арзёбии ташаккулдиҳанда роҳи дуюмро интихоб мекунад: он ба пешрафти хонанда нигаронида шудааст ва кумак мекунад, хонанда бубинад, ки чӣ кор карда метавонад, кадом ҷиҳатҳои қавӣ дорад ва дар кадом самтҳо бояд кор кунад.

Омӯзгор на танҳо натиҷа, балки динамикаро низ арзёбӣ мекунад — хонанда нисбат ба корҳои қаблӣ то куҷо пеш рафтааст?

Муҳим: Дар арзёбии ташаккулдиҳанда пешрафт бештар бо шарҳ, миқёс, варақаи назоратӣ ва муҳокимаҳои муштарак сабт мешавад. Агар баҳо истифода шавад, муҳим он аст, ки хонанда фаҳмад, ки он барои чӣ аст ва кадом қадамҳо ба ӯ кӯмак мекунанд, ки пеш равад.

Мушовир бояд, таваҷҷуҳи омӯзгоронро на танҳо ба иваз шудани воситаҳои арзёбӣ, балки ба тағйири нуктаи назар равона созад: аз муқоисаи хонандагон бо якдигар ба дастгирии пешрафти инфиродии ҳар як хонанда.

Барои он, ки ин принсип дар дарс кор кунад, воситаҳое лозиманд, ки пешрафтро намоён созанд ва муколама бо хонандаро таъмин намоянд. Аллакай мо ду воситаи муҳимро баррасӣ кардем — харитаи пешрафт ва миқёси пешрафт, ки ҳарду ба худи хонанда ва ҳаракати инфиродии ӯ дар мавзуъ равона шудаанд. Дар зер якчанд воситаҳои иловагӣ оварда шудаанд, ки метавонанд ин муносибатро тақвият бахшанд ва ба ташкили кори бонизом ва рушди шахсии хонандагон мусоидат кунанд:

1. Портфолиои хонанда

Ин маҷмӯи корҳо дар як давраи муайян аст, ки имкон медиҳад, рушди хонандаро бинем ва дастовардҳоро муҳокима кунем.

Портфолио — танҳо як маҷмӯи корҳо нест, балки як низом бо қоидаҳои мушаххас: – чӣ дохил кардан, – чӣ гуна маводро сохторбандӣ кардан, – кадом рубрикаҳоро истифода бурдан – чӣ гуна натиҷаҳоро муҳокима кардан аст.

Агар дуруст ташкил шавад, ба воситаи таҳлили муштарак ва банақшагирии омӯзиши минбаъда табдил меёбад.

Мушовир метавонад, ба омӯзгорон шаклҳои содаи нигоҳдории портфолиоро пешниҳод кунад: маҷмӯи корҳои хаттӣ, лоиҳаҳои хурд, варақаҳои санҷишӣ барои мавзуъҳо — ҳама чизе, ки ба намоён сохтани рушди хонанда мусоидат мекунад.

Қадами навбатӣ пас аз портфолио метавонад, кор бо варақаҳои инфиродии ҳадафҳо бошад. Агар портфолио корҳои анҷомёфта ва дастовардҳоро сабт кунад, пас варақаи ҳадафҳо ба хонанда кӯмак мекунад, ки самти минбаъдаи таълимро ба таври огоҳона тарҳрезӣ намояд. Биёед инро дар мисоли мавзуи география — «Минтақаҳои иқлимӣ» — баррасӣ кунем.

2. Варақаи ҳадафҳои инфиродӣ

Ин шаклест, ки дар он хонанда ҳадафҳои худро оид ба мавзуъ муайян мекунад ва қадамҳои расидан ба онҳоро тарҳрезӣ менамояд.

Намуна: ***Ҳадафҳои инфиродӣ дар мавзуи «Минтақаҳои иқлимӣ»***

Мехоҳам донам/ фаҳмам:

- ☐ Кадом омилҳо ба иқлими минтақаҳои гуногун таъсир мерасонанд
- ☐ «Анамалияи ҳодисаҳои иқлимӣ» чист ва дар куҷо рух медиҳанд
- ☐ ______________________________ (ҳадафи шахсӣ)

Мехоҳам таҳлил/муқоиса кунам:

- ☐ Маълумоти харитаҳои иқлимии солҳои гуногун ва қонуниятҳоро ҷудо намоям
- ☐ Чӣ гуна иқлим дар кишварҳои гуногун ба зичии аҳолӣ таъсир мерасонад
- ☐ ______________________________ (ҳадафи шахсӣ)

Мехоҳам эҷод кунам/анҷом диҳам:

- ☐ Нақшаа (кластер)-и омилҳое, ки ба иқлим таъсир мерасонанд
- ☐ Муаррифии кӯтоҳ дар бораи зиндагии одамон дар шароити иқлими шадид
- ☐ ______________________________ (ҳадафи шахсӣ)

Гузариш ба нақша: Вақте хонанда медонад, ки мехоҳад ба чӣ расад, бояд нақшаи амал дошта бошад: – чӣ кор кунад, – кадом маводҳоро истифода барад, – дар кадом муҳлат анҷом диҳад.

Мақсад: *Омодасозии гузориш дар бораи зиндагии одамон дар шароити иқлими шадид.*

Амал	Захираҳо	Муҳлат	Натиҷаи интизоршаванда
Интихоби минтақаҳои иқлимӣ (Арктика, биёбонҳо, минтақаҳои баланд кӯҳӣ ва ғ.)	Атлас, муҳокима дар гурӯҳ	1 рӯз	Интихоби 1–2 минтақа барои таҳқиқ
Ҷамъоварии маълумот дар бораи зиндагии одамон дар ин шароит (шуғл, манзил, ғизо, анъанаҳо)	Китоби дарсӣ, интернет, видео	2 рӯз	Маҷмуи далел ва мисолҳо
Таҳлил намудан, ки чӣ гуна иқлим ба тарзи зиндагӣ таъсир мерасонад			Рӯйхати омилҳои калидӣ + чӣ чизро одамон маҷбур мешаванд тағйир диҳанд ё мутобиқ созанд
Тартиб додани нақшаи гузориш, таҳияи слайдҳо	Қолаби рӯнамо, қайдҳо ва маводи ёрирасон	1 рӯз	Нусхаи аввалияи гузориш: матн/слайдҳо + аксҳо ва харитаҳо

Варақаҳои инфиродии ҳадафҳо ва нақшаҳои амал ба хонанда кӯмак мекунанд, ки фаҳмад: чӣ кор мекунад ва барои чӣ, инчунин масъулиятро барои омӯзиши худ бар дӯш гирад.

Тавсияҳои методӣ

- **Ба хонандагон кӯмак кунед, ки ҳадафҳоро дар сатҳҳои гуногун тартиб диҳанд:** аз сода («фаҳмидан», «омӯхтан») то эҷод ва таҳлил («муқоиса кардан», «эҷод кардан»).
- **Имкони интихоб диҳед:** хонанда метавонад як ё якчанд ҳадафро интихоб кунад. Формулаи «1+1» хуб кор мекунад (як ҳадаф аз рӯйхати пешниҳодшуда + як ҳадафи шахсии худ).
- **Пешниҳод кунед, ки хонандагон бо ҳадафҳои наздик ба гурӯҳҳо тақсим шаванд**, то якҷоя кор кунанд ва натиҷаҳоро мубодила намоянд.
- **Пешрафтро мунтазам муҳокима кунед:** чӣ кор шудааст, чӣ чиз диққат талаб мекунад ва чӣ гуна нақшаро ислоҳ кардан мумкин аст.

Омӯзгор метавонад, дар таҳияи чунин варақаи ҳадафҳои инфиродӣ аз сифр душворӣ кашад — ин вақт талаб мекунад. Мушовир метавонад маслиҳат диҳад, ки чӣ гуна аз зеҳни сунъӣ барои тавлиди қолабҳо истифода бурдан мумкин аст. Гунаҳои омодаро ба осонӣ метавон дар Google Classroom ё муҳити рақамии дигар ҷойгир кард, ки дар он хонандагон метавонанд, ҳадафҳоро мувофиқи манфиатҳо ва сатҳи омодагии худ интихоб ва таҳрир кунанд.

Тавре мебинем, воситаҳо гуногунанд — аз аёнӣ то банақшагирӣ. Барои хулосабарории вазифаҳои онҳо ва кӯмак дар интихоби дуруст, ҳамаи онҳоро дар як ҷадвали ҷамъбастӣ пешниҳод мекунем.

Ҷадвали 2. Воситаҳои татбиқи принсипи «Ба рушди шахсии хонанда нигаронидашуда»

1. Портфолио	Интихоби корҳои хонанда дар як давра, ки бо қоидаҳои мувофиқ тартиб дода шудааст	Пешрафти шахсиро намоён мекунад, асос барои муҳокима ва банақшагирӣ мебошад
2. Варақаи инфиродии ҳадафҳо ва нақшаи амал	Шакл барои муайян кардани ҳадафҳо ва банақшагирии қадамҳо	Ба хонанда кӯмак мекунад, ки масири омӯзишро огоҳона созад ва ба омӯзгор — ҳадафҳои шахсиро ба назар гирад
3. Харитаи пешрафт	Ҷадвал/нақша бо сатҳи азхудкунии якчанд маҳорат дар мавзуъ	Динамикаро пайгирӣ мекунад, душвориҳоро ошкор месозад ва омӯзишро танзим мекунад
4. Миқёси пешрафт	Миқёси кӯтоҳ (1–4) барои худбаҳодиҳии маҳорати муайян	Арзёбии фаврӣ медиҳад, ба хонанда дар рефлексия кӯмак расонида, омӯзгор фаврӣ вокуниш мекунад.
1. Портфолио	Интихоби корҳои хонанда дар як давра, ки бо қоидаҳои мувофиқ тартиб дода шудааст	Пешрафти шахсиро намоён мекунад, асос барои муҳокима ва банақшагирӣ мебошад

Муҳиммият: ҳамаи воситаҳоро якбора татбиқ кардан шарт нест. Дар ҳар мавзуъ 2–3 унсури асосӣ мавҷуданд — кӯшиш кунед, ки маҳз барои ҳамин унсурҳо харитаи сода ва миқёси пешрафт тартиб диҳед. Ин дарсро сарбории зиёд намекунад, вале таъсири назаррас медиҳад: хонандагон пешрафти худро мебинанд ва омӯзгор маълумот барои танзими чандир ба даст меоред.

Мушовир бояд ба омӯзгорон на дар шумораи воситаҳо, балки дар интихоби дурусти онҳо кӯмак расонад: 1–2 воситаи аниқ ба мавзуъ алоқаманд самараноктар кор мекунанд, назар ба истифодаи расмии ҳамаи воситаҳо якбора.

Хулоса:

Арзёбии ташаккулдиҳанда на танҳо ҷамъоварии маълумот, балки **вокуниш ба он** низ мебошад. Омӯзгор **супориш ва суръати корро танзим мекунад**, то хонандагони дучори мушкилотро дастгирӣ намояд ва **муҳити рушд** барои онҳое фароҳам созад, ки омодаи иҷрои вазифаҳои мураккабтар ҳастанд.

Принсипи 2. Меъёрҳои дақиқ ва фаҳмои муваффақият

Вақте ки хонанда мефаҳмад, ки ***кор чӣ гуна хуб ҳисобида мешавад*** *ва* ***бо кадом шаклаҳо арзёбӣ мегардад,*** ӯ метавонад **ҳадафмандона** ба самти натиҷа ҳаракат кунад. **Меъёрҳои шаффоф** таъсири «тахмини интизориҳои омӯзгор»-ро кам мекунанд: хонанда пешакӣ медонад, ки **муваффақият чӣ гуна муайян мешавад** ва омӯзгор **асосро** барои робитаи мутақобилаи созанда ба даст меорад.

Биёед, дида бароем, ки ин принсип чӣ гуна дар фанни забон ва адабиёти тоҷик амалӣ шуда метавонад. Барои дидани ҳамоҳангии воситаҳо, як мавзуъро интихоб мекунем ва дар мисоли он нишон медиҳем, ки чӣ гуна якбора якчанд навъи арзёбиро истифода бурдан мумкин аст.

1. Варақаи санҷишии муваффақият

Рӯйхати талаботи мушаххас барои кор. Хонанда **варақаи назоратиро барои худбаҳодиҳӣ,** омӯзгор барои робитаи мутақобилаи зуд ва мушаххас истифода мебаранд.

Намуна. Мавзуъ: «Замонҳои феъл»

Супориш: Омода кардани матни кӯтоҳ (5–7 ҷумла), ки дар он феълҳои замони ҳозира, гузашта ва оянда истифода шудаанд.

Меъёр	Ҳа	Не
1. Феълҳои ҳар се замон (ҳозира, гузашта, оянда) истифода шудаанд	☐	☐
2. Шаклҳои феъл дар ҳар як замон дуруст оварда шудаанд	☐	☐
3. Шаклҳои феъл бо мазмун алоқаманд шудаанд (масалан, амалҳо дар замонҳои гуногун рух медиҳанд)	☐	☐
4. Шарҳ дода шудааст, ки чаро маҳз ин шаклҳои замонӣ истифода шудаанд	☐	☐

Шарҳи методӣ

Варақаи назоратӣ ба хонанда ҳамон вақт кӯмак мекунад, ки дар иҷрои супориш роҳгумназананд**,** ӯ мебинад, ки маҳз чӣ кор кардан лозим аст ва метавонад кори худро қадам ба қадам санҷад**.** Барои омӯзгор ин воситаи робитаи мутақобилаи зуд ва мушаххас мебошад. Ғайр аз ин, шаффофияти талабот саволҳоро дар бораи одилона будани арзёбӣ кам мекунад: хонанда мефаҳмад, ки маҳз чӣ санҷида мешавад**.**

Мушовир метавонад, ба омӯзгорон тавсия диҳад, ки чунин варақаҳои назоратии содаро барои оғоз кардани арзёбии ташаккулдиҳанда истифода баранд.

3. Рубрика (миқёси арзёбӣ)

Ин восита сатҳи иҷрои корро аз ибтидо то сатҳи баланд нишон медиҳад.

Хонанда мебинад, ки ҷавоби сода аз ҷавоби пурра ва босифат **чӣ** фарқ дорад ва омӯзгор метавонад, робитаи мутақобилаи объективӣ ва фаҳмо диҳад.

Мавзуъ: «Замонҳои феъл»

Супориш: Омода кардани баёни шифоҳӣ ё хаттӣ (5–7 ҷумла), ки дар он феълҳо дар замони ҳозира, гузашта ва оянда истифода мешаванд. Шарҳ додан, ки чӣ гуна интихоби замон ба маънии баён таъсир мерасонад

Сатҳ	Тавсифи иҷрои кор
1 (оғоз)	Феълҳои ҷудогона истифода мекунад, аммо замонҳои онҳоро фарқ намекунад ва нақши онҳоро шарҳ намедиҳад.
2 (асосӣ)	Замонҳои феълро дуруст ном мебарад ва онҳоро дар ҷумлаҳои сода истифода мекунад, аммо маъниашонро шарҳ намедиҳад.
3 (пешрафта)	Феълҳоро дар замонҳои гуногун бо огоҳӣ истифода мекунад, шарҳ медиҳад, ки чӣ гуна онҳо чаҳорчӯбаи замонии амалро инъикос мекунанд.
4 (интиҳо)	Ҳамаи замонҳои феълро озодона истифода мекунад, маънии онҳоро шарҳ медиҳад ва матни пайваста бо гузариши мантиқӣ байни замонҳо, эҷод мекунад.

Шарҳи методӣ

Рубрика арзёбиро фаҳмо ва одилона месозад: хонанда пешакӣ мебинад, ки барои ҳар сатҳ чӣ талаб карда мешавад ва метавонад кори худро мустақилона арзёбӣ кунад.

Омӯзгорро кумак мекунад, ки робитаи мутақобилаи дақиқ диҳад: на танҳо «хуб/бад», *балки чӣ кор дар кадом сатҳ иҷро шудааст ва чӣ бояд беҳтар гардад*.

Ду воситаи амалиро баррасӣ кардем: варақаи назоратӣ ва рубрикаи арзёбӣ. Ҳамаи инро мо дар намунаи як мавзуъ нишон додем, то нишон диҳем, ки ин унсурҳо дар якҷоягӣ чӣ гуна кор мекунанд: мақсад ва меъёрҳо барои хонандагон шаффоф ва фаҳмо мешаванд, раванди омӯзиш бошад, пешгӯишаванда мегардад.

Муҳим аст, ки фарқи байни варақаи назоратӣ ва рубрикаро донем:

- **Варақаи назоратӣ** нишон медиҳад, ки талаботи асосии супориш иҷро шудаанд ё не (ҳа/не) ва барои санҷиши зуд ва робитаи мутақобилаи фаврӣ истифода мешавад. Он барои хонанда **роҳнамо** аст, кумак мекунад, ки қадам ба қадам ҳамаи қисмҳои супоришро иҷро кунад.
- **Рубрика** сатҳу сифати иҷрои корро аз сатҳи минималӣ то сатҳи пешрафта нишон медиҳад.

Варақаи назоратӣ кумак мекунад, ки ҳамаи корҳои иҷрокардаро фаҳмем, рубрика нишон медиҳад, ки чӣ гуна ва бо кадом сифат иҷро шудааст. Мушовир метавонад, ба омӯзгорон пешниҳод кунад, ки ҳар ду воситаро пайдарпай дар як мавзуъ истифода баранд: аввал варақаи назоратӣ барои сохторбандии супориш, сипас рубрика барои арзёбии амиқӣ ва сифати иҷро.

Чӣ гуна ин воситаҳоро дар дарс истифода намоем?

Варақаи назоратӣ ва рубрика вақте самараноканд, ки онҳо ҳамчун қисми раванди дарс истифода шаванд: бо онҳо корро аз авали дарс оғоз мекунем, дар ҷараёни иҷрои супоришҳо ба онҳо бармегардем дар охир барои худбаҳодиҳӣ ва баррасии натиҷаҳо истифода мебарем.

Дар хотир бояд дошт: **варақаи назоратӣ ва рубрикаҳо** — воситаҳои гуногунмақсад ва тағйирпазир мебошанд. Онҳоро метавон барои вазифаҳои гуногун таҳия кард: омодасозии ҷавоби шифоҳӣ, санҷиши вазифаи хонагӣ ё иҷрои лоиҳаҳои хурд. Онҳо метавонанд ниҳоят сода (чанд нуқтаи калидӣ) ё мушкил (бо сатҳҳои гуногун ва тавсифи пурра) бошанд.

Мисол: ***Рубрика (миқёси арзёбӣ)*** — барои *лоиҳа*и хурд.

Мавзуъ: достони “Рустам ва Суҳроб”

Меъёр	Сатҳи асосӣ 1–3 хол	Сатҳи миёна 4–6 хол	Сатҳи пешрафта 7–8 хол	Сатҳи баланд 9–10 хол
Пуррагии маълумот	Ҳодисаҳои ҷудогона дар бораи қаҳрамонҳои асар бе алоқамандӣ номбар шудаанд	Мисолҳо ва иқтибосҳо аз асар оварда шудааст	Шарҳҳои муфассал ва муқоисаҳои образҳои Рустам ва Суҳроб пешниҳод шудаанд.	Хулосаҳо ва умумияти образҳои бадеӣ ва аҳаммияти онҳо пешниҳод шудааст.
Истифодаи манбаъҳо	Такя танҳо ба китоби дарсӣ аст	Китоби дарсӣ + 1 манбаи иловагӣ (мақола)	Якчанд манбаъ истифода шудааст (аз ҷумла интернет)	Манбаъҳои гуногун истифода шудаанд: китоби дарсӣ, интернет, мақолаҳои танқидӣ, шарҳи ҳоли муаллиф
Сохтор ва мантиқ	Далелҳои ҷудогона ва ҳодисаҳо номбар карда шудаанд.	Сохтори сода мавҷуд аст: муқаддима, рӯйдодҳои асосӣ, хулосаи кӯтоҳ	Сохтори мантиқӣ: аҳамияти лаҳза, равиши воқеаҳо ҳамчун занҷири сабабу оқибатҳо, хулоса.	Таҳлил: муқоисаи тақдири Рустам бо Суҳроб, хулосаи мухтасар дар бораи фоҷиа ва аҳамияти лаҳза (эпизод).
Пешниҳоди натиҷа (презентатсия)	Матн бе ороиш	Тасвирҳои персонажҳои асар ва харитаи рӯйдодҳо	Ҷадвал ё нақшаҳо барои маънидоду шарҳ илова шудаанд	Маводи инфографика, услуби аёнии дақиқ ба моҳияти лаҳзаи асар оварда шудааст.

Рубрикаи арзёбӣ ба хонандагон кумак мекунад фаҳманд, *ки кори оддӣ аз кори босифат чӣ фарқ дорад*, ба омӯзгор бошад – имкон медиҳад, ки арзёбии худро бо далел шарҳ диҳад, масалан:

- **Сатҳи асосӣ: 1–3 хол.** Кор қисман иҷро шудааст: танҳо баъзе унсурҳои супориш инъикос ёфтаанд, дар мазмун ва тарзи пешниҳоди кор камбудиҳои ҷиддӣ дида мешаванд.
- **Сатҳи миёна: 4–6 хол.** Кор ба талаботи асосӣ ҷавобгӯ аст: мавзуъ сатҳӣ кушода шудааст, мисол ва шарҳҳо оварда шудаанд, вале таҳлили амиқ дида намешавад.
- **Сатҳи пешрафта: 7–8 хол.** Кор босифат аст: ҷавоб муфассал, бо мантиқ ва мисолҳои хуб, дида мешавад, ки хонанда маводро коркард кардааст.
- **Сатҳи баланд: 9–10 хол.** Сатҳи баланд: мавзуъ пурра кушода шудааст, таҳлили амиқ, далелҳо, сохтори равшан ва пешниҳоди босифати натиҷа дида мешавад.

Мушовир метавонад, чунин рубрикаҳои васеъро ҳамчун намуна барои муҳокима дар ҷамъомадҳои методӣ истифода барад: кӣ дар куҷо ва чӣ гуна меъёрҳо бо ҳадафи таълимӣ алоқаманд мешаванд, чӣ гуна сатҳҳоро тартиб додан лозим аст, то ки онҳо як чизро такрор накунанд.

3. Якҷоя бо хонандагон тартиб додани меъёрҳо

Омӯзгор ва хонандагон якҷоя нишонаҳо/меъёрҳои кори хубро тартиб медиҳанд.

Масалан. *Омодасозии гузориши шифоҳии гурӯҳӣ дар мавзуи «Захираҳои табиии Тоҷикистон».*

Чӣ тавр муҳокимаи меъёрҳоро гузаронем?

1. **Чорчӯбаро муайян кунед.** Дар оғоз самти лозимаро нишон диҳед: *«Дар гузориш бояд далел, харита ва мисолҳо бошанд.»* Ин ба хонандагон кӯмак мекунад, ки дар кадом самт фикр кунанд ва кадом меъёрҳо муҳим хоҳанд буд.

2. **Пешниҳодҳоро ҷамъ кунед.** Ба гурӯҳҳо пешниҳод кунед, ки рӯйхатро пурра кунанд: *«Чӣ гузоришро боз ҳам беҳтар мекунад?»* Ин қадам хонандагонро бештар ҷалб мекунад ва ба онҳо кӯмак мекунад, ки меъёрҳоро амиқтар дарк кунанд ва аҳамияти онҳоро барои кори худ фаҳманд.

3. **Рӯйхат мутаносиб созед.** Рӯйхати ниҳоиро тартиб диҳед. Агар меъёрҳо кам бошанд – саволҳои роҳнамо диҳед; агар хеле зиёд бошанд – онҳоро гурӯҳбандӣ кунед ва 3–4 меъёри асосиро интихоб намоед, то дар хотир осон нигоҳ доштан ва истифода бурдан мумкин бошад.

Таҳияи меъёрҳо бояд зуд ва дақиқ сурат гирад**:** муҳокимаи кӯтоҳ – рӯйхати меъёрҳо – нишондиҳанда барои иҷрои супориш**.**

Рӯйхати тахминии меъёрҳо

1. Номбар кардани намудҳои асосии захираҳои табиӣ (на камтар аз се).
2. Нишон додани минтақаҳои паҳншавии онҳо дар харита.
3. Овардани ҳадди ақал як нишондиҳандаи оморӣ (истихроҷ, истифода).
4. Тавсифи ду мушкилоти экологӣ, ки бо истифодаи захираҳо алоқаманданд.

Шарҳи методӣ

Таҳияи меъёрҳо якҷоя бо хонандагон интизориҳоро шаффоф ва фаъолияти хонандагонро бештар мекунад**:** онҳо мефаҳманд, ки кори онҳо бо кадом нишондиҳандаҳо арзёбӣ мешавад ва масъулияти шахсиро барои натиҷа эҳсос мекунанд.

Усулҳо метавонанд гуногун бошанд:

- **чорчӯбаи нишондиҳандаҳо**– омӯзгор унсурҳои калидиро пешниҳод мекунад (минтақаҳо, харита, мисолҳо…), хонандагон онҳоро мушаххас мекунанд.
- **ҷумлаҳои нотамом** – омӯзгор меъёрҳоро бо ҷойҳои холӣ менависад, хонандагон онҳоро пурра мекунанд (масалан: «Номбар шудаанд намудҳои асосии …»).
- **рӯйхати омехта** – қисми меъёрҳоро омӯзгор медиҳад, қисми дигарро хонандагон тартиб медиҳанд.
- **муҳокимаи рӯйхати тайёр** – хонандагон меъёрҳои пешниҳодшударо баррасӣ мекунанд, равшан месозанд ва пешниҳодҳои иловагӣ медиҳанд.

Барои он, ки имкониятҳои ҳар як воситаи арзёбӣ ва ҷойи онҳо дар кори омӯзгор ба таври возеҳ нишон дода шаванд, ҷадвали ҷамъбастӣ пешниҳод мегардад.

Ҷадвали 3. Воситаҳои татбиқи принсипи «Меъёрҳои дақиқ ва фаҳмои муваффақият»

Номгӯйи восита	Тавсифи кӯтоҳ	Барои чӣ истифода мешавад
1. Муҳокимаи ҳадафҳо ва меъёрҳо	Музокираи муштараки ҳадафҳои дарс ва натиҷаҳои интизоршаванда	Раванди таълимро пешгӯишаванда мекунад, ба хонандагон роҳнамоии равшан медиҳад
2. Варақаи назоратии муваффақият	Рӯйхати талаботи асосӣ барои иҷрои супориш (ҳа/не)	Ба хонандагон кӯмак мекунад, ки пуррагии корро санҷанд; ба омӯзгор имкон медиҳад, ки зуд фикру мулоҳиза ронад
3. Рубрика (миқёси арзёбӣ)	Ҷадвал бо сатҳҳои иҷрои кор аз ибтидо то интиҳо	Сатҳҳои сифатро нишон медиҳад, арзёбиро шаффоф мегардонад
4. Намунаҳои (эталонҳои) кор	Намунаи супоришҳои иҷрошудаи сатҳҳои гуногун	Самтҳои сифатро нишон медиҳанд, ба баррасии нишонаҳои «корҳои хуб» мусоидат мекунанд
5. Таҳияи муштараки меъёрҳо	Омӯзгор ва хонандагон якҷоя нишонаҳои кори босифатро муайян мекунанд	Фаҳмиши талаботро баланд мебардорад, хонандагонро ҷалб ва ҳавасманд мекунад

Омӯзгор бояд аз мисолҳои хурд оғоз кунад: як ё ду воситаро интихоб кунад, ки осонтар татбиқ мешаванд. Масалан, аз муҳокимаи мақсадҳои дарс ва таҳияи варақаи назоратии сода барои супориши асосӣ оғоз кардан мумкин аст. Вақте, ки ин ба як амали муқаррарӣ табдил ёфт, метавон рубрикаро илова кард.

Воситаҳо махсусан дар якҷоягӣ самаранок амал мекунанд. Мушовир метавонад чунин алоқамандиҳоро дар машваратҳо ё ҷамъомадҳои методӣ дар шакли амалия истифода барад. Метавон ба омӯзгорон пешниҳод кард, ки як вазъияти мушаххас ё лаҳзаи дарсро баррасӣ кунанд, муайян намоянд, кадом воситаҳои арзёбӣ беҳтар мувофиқанд ва якҷоя як методҳоро алоқаманд карда, таҳия намоянд. Масалан:

- **Мақсад ва меъёрҳо + варақаи назоратӣ:** мақсадҳо натиҷаҳои интизоршавандаро муайян мекунанд, варақаи назоратӣ ҳамчун роҳнамо амал мекунад — ба хонанда кӯмак мекунад, ки қадам ба қадам ба сӯйи муваффақият ҳаракат кунад.
- **Мақсад ва меъёрҳо + рубрика:** ҳадафҳо самти умумӣ ва рубрика бошад сатҳи сифатро нишон дода, фаҳмидани роҳҳои беҳтар кардани корро осон мекунад.
- **Таҳияи меъёрҳо + варақаи назоратӣ**: меъёрҳои якҷоя таҳияшуда нишонаҳои кори хубро муайян мекунанд, варақаи назоратӣ ҳамчун воситаи худсанҷӣ истифода мешавад.
- **Рубрика + намунаҳо:** рубрика фарқияти байни сатҳҳоро тавсиф мекунад, намунаҳо ин сатҳҳоро намоён ва фаҳмо мегардонанд.

Хулоса

Ин усулҳо дар якҷоягӣ ба татбиқи принсипи «Меъёрҳои дақиқ ва фаҳмои муваффақият» мусоидат мекунанд. Онҳо арзёбиро аз як раванди тахминии омӯзгор «чӣ мехоҳад омӯзгор» ба як раванди фаҳмо ва шаффоф табдил медиҳанд. Хонандагон самтҳои дақиқи сифатро мебинанд, мефаҳманд, ки чӣ гуна ба муваффақият расанд ва супоришро ҳамчун талоши шахсӣ барои расидан ба ҳадаф мебинанд. Барои омӯзгор бошад, ин на танҳо воситаи арзёбӣ, балки як воситаи идоракунии таълим: имкони танзими супоришҳо, суръати кор ва сатҳи дастгирӣ вобаста ба ниёз ва имкониятҳои синф мегардад.

Ҷамъбаст: хулосаҳои асосӣ

1. **Арзёбии анъанавӣ** аксар вақт танҳо натиҷаро сабт мекунад ва ба хонанда намефаҳмонад, ки чиро ва чӣ гуна бояд беҳтар кунад, то ба пешрафт ноил гардад.

2. **Арзёбии ташаккулдиҳанда** арзёбиро ба воситаи дастгирӣ табдил медиҳад: он кӯмак мекунад, ки хонанда пешрафти худро бинад, тарафҳои қавӣ ва самтҳои рушди худро дарк кунад.

3. **Принсипи 1: Таъкид ба шахсияти хонанда ва рушди ӯ.** Арзёбӣ дигар ба муқоиса бо дигарон табдил намеёбад: он пешрафти инфиродиро сабт мекунад ва масири шахсии таълимро дастгирӣ менамояд.

4. **Принсипи 2: Меъёрҳои дақиқ ва фаҳмои муваффақият.** Хонандагон мақсад ва самтҳоро мефаҳманд, ба онҳо кӯмак мекунад, ки нақшаи амал тартиб диҳанд ва онро бо талаботи супориш мутобиқ созанд.

5. **Меъёрҳои шаффоф** арзёбиро шаффоф, объективӣ ва одилона мегардонанд: ҳар хонанда мефаҳмад, ки чӣ аз ӯ талаб карда мешавад ва мебинад, ки кораш бо кадом асосҳо баҳогузорӣ мешавад.

6. **Дар арзёбии ташаккулдиҳанда** омӯзгор – роҳнамо аст: ӯ ба хонанда кӯмак мекунад, ки натиҷаҳоро дарк кунад ва роҳи беҳтарсозии корро тарҳрезӣ намояд.

Саволҳо барои робитаи мутақобила

1. Шумо дар бораи арзёбии анъанавӣ ва ташаккулдиҳанда чӣ чизи нав омӯхтед?

2. Агар лозим шавад, ки ба ҳамкоратон мазмуни ин машғулиятро шарҳ диҳед, кадом (2-3) идеяи асосиро пеш аз ҳама ном мебурдед? Чаро маҳз ҳаминро?

3. Дар ин мавзуъ кадом ҷиҳат барои шумо нофаҳмо монд ё боиси норозигӣ шуд?

4. Кадом принсипи арзёбии ташаккулдиҳанда ба назари шумо осонтар дар амал татбиқ мешавад? Чаро?

5. Кадом се усулро мехоҳед пеш аз ҳама дар кори худ озмоиш кунед?

6. Кадом монеаҳо ё душвориҳоро барои татбиқи ин усулҳо ҳангоми кор бо омӯзгорон мебинед?

7. Чӣ метавонад ба шумо кӯмак кунад, ки душвориҳои эҳтимолиро паси сар кунед?

ХУДБАҲОДИҲӢ: ЧӢ ДАР ХОТИРАМ МОНД, ЧИРО ФАҲМИДАМ?

Варақаи худбаҳодиҳии 4.1

Як ҷавоби дурустро интихоб кунед

1. **Арзёбии ташаккулдиҳанда кадом вазифаи асосиро иҷро мекунад?**
   A) Миқдори донишҳои азхудкардаи хонандаро дар охири мавзуъ муайян мекунад.
   B) Имконият фароҳам меорад, натиҷаҳои ҳамаи хонандагонро бо ҳам муқоиса кунанд.
   C) Ба хонанда кӯмак мекунад, ки пешрафт ва қадамҳои минбаъдаи худро фаҳмад.
   D) Танҳо барои баҳогузории ниҳоӣ истифода мешавад.

2. **Моҳияти принсипи «Таваҷҷуҳ ба хонанда ва рушди ӯ» дар чист?**
   A) Муқоисаи кори хонанда бо натиҷаҳои беҳтарини синф.
   B) Назорати пешрафти инфиродии хонанда.
   C) Сабти танҳо натиҷаи ниҳоии мавзуъ.
   D) Кам кардани шумораи корҳои санҷишӣ.

3. **Истифодаи меъёрҳои дақиқ ва фаҳмои муваффақият чӣ медиҳад?**
   A) Фаҳмиши талабот ба натиҷа аз ҷониби хонандагон.
   B) Содатар шудани омодагӣ ба дарс.
   C) Кам шудани шумораи ҷавобҳои шифоҳӣ ва хаттӣ.
   D) Имкони гузоштани баҳоҳои зудтар аз ҷониби омӯзгор.

4. **Чаро меъёрҳои шаффоф арзёбиро одилона мекунанд?**
   A) Зеро омӯзгор метавонад, хонандагонро аз нигоҳи худ арзёбӣ кунад.
   B) Зеро ҳар хонанда пешакӣ талабот ва асосҳои арзёбиро медонад.
   C) Зеро онҳо имкон медиҳанд, ки баҳои баландтар гузошта шавад.
   D) Зеро онҳо шумораи шарҳи корро кам мекунанд.

5. **Арзёбии ташаккулдиҳанда аз арзёбии анъанавӣ чӣ фарқ дорад?**
   A) Танҳо дар охири мавзуъ барои гузоштани баҳо гузаронида мешавад.
   B) Танҳо барои хонандагони қавӣ истифода мешавад.
   C) Ҷойгузини ҳамаи корҳои назоратӣ мешавад.
   D) Ба рушди хонанда ва дастгирии ӯ равона шудааст.

6. **Нақши омӯзгор дар арзёбии ташаккулдиҳанда чист?**
   A) Назоратчии асосӣ будан, ки натиҷаҳоро сабт мекунад.
   B) Маслиҳатгар будан, ки дар фаҳмидани натиҷаҳо кӯмак мекунад.
   C) Кам кардани шумораи супоришҳо барои хонандагон.
   D) Танҳо дастгирии онҳое, ки бе хато корро иҷро мекунанд.

7. **Чӣ гуна муносибати хонанда ба кори худ ҳангоми истифодаи меъёрҳои шаффоф тағйир меёбад?**
   A) Хонанда беҳтар талаботро мефаҳмад ва кори худро бо ҳадафҳо муқоиса мекунад.
   B) Хонанда ба хатоҳо ва душвориҳо аҳамият намедиҳад.
   C) Хонанда танҳо ба гирифтани баҳои баланд диққат медиҳад.
   D) Хонанда масъулияти натиҷаро ба омӯзгор мегузорад.

МАШҒУЛИЯТИ 2

НАТИҶАҲОИ ТАЪЛИМ :

1. Фарқи арзёбии ташаккулдиҳандаро аз арзёбии анъанавӣ фаҳмед.
2. Аҳамияти чор принсипи арзёбии ташаккулдиҳандаро барои раванди таълим шарҳ диҳед.

АЗ МИСОЛҲОИ СОДА ОҒОЗ МЕКУНЕМ

Чиро медонед ва мефаҳмед?

1. Саволҳо барои андеша:

- Ба ёд оред, ки кай омӯзгор бо шумо робитаи мутақобила намудааст: кадом чиз онро барои шумо муфид гардонд?
- Шумо ба ғояи иштироки хонанда дар арзёбии кори худ (худбаҳодиҳӣ, арзёбии ҳамдигар) чӣ гуна муносибат доред? Кадом афзалиятҳо ва камбудиҳоро мебинед?

Шакли кор:

- Дунафарӣ як саволеро интихоб кунед, ки ба назари шумо муҳимтарин ё ҷолибтарин аст.
- Баррасӣ кунед, идеяҳоро мубодила намоед ва як ҷавоби кӯтоҳро омода созед.

2. «Вазъият аз ҳаёт»

Дар ҷараёни дарс, баъди он, ки чанд хонанда ба саволҳои мавзуи нав ҷавоб доданд, омӯзгор ҷамъбаст мекунад:

«Баъзе аз шумо хуб ҷавоб додед, аммо дар маҷмуъ шумо аксар вақт мафҳумҳоро омехта мекунед. Ин ба фаҳмидани он, ки то чӣ андоза маводро амиқ аз худ кардед, халал мерасонад. Дар оянда бодиққаттар бошед».

Муҳокима дар гурӯҳҳо:

- Ба назари шумо, омӯзгор чӣ корро хуб анҷом дод?
- Дар чунин шакли робитаи мутақобила чӣ метавонад, барои хонандагон муфид бошад?
- Агар шумо хонанда мебудед, ба чунин робитаи мутақобила чӣ гуна вокуниш нишон медодед?
- Чӣ чизро иваз мекардед ё ба омӯзгор тавсия медодед, то робитаи мутақобила муфидтар гардад?

3. Супориш барои гурӯҳҳо: «Ҷалби хонандагон дар равандӣ арзёбӣ»

– Шумо андешаи «иштироки хонандагон дар арзёбии кори худ»-ро чӣ гуна мефаҳмед? Ду-се нишонаи чунин муносибатро нависед:	– Ин дар дарс чӣ гуна ба назар мерасад? Мухтасар тавсиф диҳед (2-3 ҷумла):
1. 2. 3.	

ШУМО ЧИРО БОЯД ДОНЕД?

Варақаи иттилоотии 4.2-ро бодиққат хонда, баъд аз он фаҳмиши худро бо истифода аз варақаи худбаҳодиҳии 4.2 санҷед.

Варақаи иттилоотӣ 4.2

3. Татбиқи принсипҳо дар дарс

Принсипи 3. Бознигарии созанда

Арзиши асосии арзёбии ташаккулдиҳанда на дар баҳо, балки дар робитаи мутақобила аст, ки ба хонанда кӯмак мекунад, на танҳо хатоҳоро нишон диҳад, балки натиҷаи худро беҳтар кунад. Бознигарии созанда — ин муколамаи дастгирикунанда аст, ки ба хонанда: – чӣ корҳо аллакай хуб иҷро шудаанд, – кадом қисмҳо ниёз ба такмил доранд, – ва чӣ гуна метавон кори худро беҳтар кардро мефаҳмонд.

Бисёр воситаҳое, ки қаблан баррасӣ шуданд (варақаи санҷишӣ (чек-листҳо), рубрикаҳо, намунаҳои кор ва ғ.), аллакай заминаи алоқаи босифатро фароҳам меоранд. Онҳо самтҳои мушаххасро муайян мекунанд, ки омӯзгор ва хонанда метавонанд дар муҳокимаи натиҷа ба онҳо такя кунанд. Аммо маҳз принсипҳои созандагӣ ин самтҳоро ба муколама ва дастгирӣ табдил медиҳанд.

Чунин робитаи мутақобила бояд:

- **Саривақтӣ** бошад – фавран пас аз иҷрои кор дода шавад, зеро мавод дар хотир аст.
- **Мушаххас** бошад – шарҳҳои равшан, мисолҳо ва иқтибос ба меъёрҳоро дар бар гирад: чӣ хуб аст ва чӣ бояд беҳтар шавад.
- **Имкон пазир** бошад – қадамҳое пешниҳод кунад, ки хонанда воқеан метавонад иҷро кунад.
- **Мусбат** бошад – аз нуктаҳои қавии кор оғоз шавад, то эътимод ва боварии хонандаро дастгирӣ кунад.

Бо ин роҳ, робитаи мутақобила арзёбиро ба воситаи рушд табдил медиҳад: шарҳҳоро фаҳмо ва муфид месозад, худи равандро ҳавасмандкунанда мегардонад.

Воситаҳо барои татбиқи принсипҳо:

1. «Чӣ хуб аст – Чӣ бояд беҳтар шавад – Чӣ гуна онро беҳтар кунем»

Ин як навъ «формула» ё тарҳест, ки омӯзгор ҳангоми шарҳ додан истифода мебарад: аввал нуктаҳои мусбати кор таъкид мешаванд, баъд ҷойҳое, ки ниёз ба такмил доранд ва дар охир маслиҳати мушаххас пешниҳод мешавад. Оғоз аз ҷиҳатҳои мусбат ба хонанда кӯмак мекунад, ки ба қобилиятҳои худ эътимод дошта бошад ва тавсияҳоро бо руҳи кушода қабул кунад. Ин формуларо метавон барои шарҳи ҷавобҳои шифоҳӣ, корҳои хаттӣ, вазифаҳои хонагӣ ва лоиҳаҳои хурд истифода бурд.

2. «Ду нуктаи мусбат ва як маслиҳат»

Шакли кӯтоҳи робитаи мутақобила: аввал ду ҷиҳати мусбати кор таъкид мешаванд, баъд як маслиҳати мушаххас ва имконпазир барои беҳтар кардани кор дода мешавад. Ин усул барои зуд шарҳ додани ҷавобҳои шифоҳӣ, супоришҳои иҷрошуда ё лоиҳаҳои хурд хеле мувофиқ аст.

3. Ёддоштҳо дар ҳошия

Шарҳи кӯтоҳ ва дақиқ, ки бевосита дар дафтар, харитаи корӣ ё лоиҳа навишта мешаванд. Онҳо ба хонанда кӯмак мекунанд, ки зуд фаҳмад кадом қисмҳо ба ислоҳ ниёз доранд ва ҳамчун ишораҳои фаврӣ хизмат мекунанд, ки онҳо ба хонанда маълумоти зиёдатӣ сарборӣ накунанд.

4. Таҳлили зуд (1–2 дақиқа)

Муколамаи кӯтоҳ бо хонанда, ки саволҳои одӣ ба монанди «Чӣ чиз хуб шуд? Дар кучо душворӣ буд? Қадами оянда чӣ аст?»-ро дар бар мегирад. Ин шакл имкон медиҳад, бе он ки вақти зиёд барои таҳлили муфассал сарф шавад, кор зуд баррасӣ ва амалҳо танзим гарданд.

5. Шарҳи рақамӣ (онлайн – робитаи мутақобила)

Видео ё аудиошарҳҳои кӯтоҳ (1–2 дақиқа) тавассути паёмрасонҳо ё платформаҳои таълимӣ ирсол мешаванд. Онҳо вақтро сарфа мекунанд, робитаи мутақобиларо «фаъол» ва эҳсосӣ месозанд, имкон медиҳанд, ки омӯзгор ба саволҳои хонандагон фавран ҷавоб диҳад.

Усулҳои гуногуни робитаи мутақобила кӯмак мекунанд, ки шарҳҳо барои хонанда фаҳмо, саривақтӣ ва муфид бошанд. Дар ҷадвали зер воситаҳое ҷамъ оварда шудаанд, ки вобаста ба ҳадаф ва шакли кор аз шарҳҳои кӯтоҳи шифоҳӣ то тавсияҳои муфассали таҳлилӣ метавон истифода бурд.

Ҷадвали 4. Воситаҳо барои татбиқи принсипи «Робитаи мутақобилаи созанда»

Восита	Тавсифи кӯтоҳ	Бо кадом мақсад истифода мешавад
1. «Чӣ хуб аст – Чӣ бояд беҳтар шавад – Чӣ гуна онро беҳтар кунем»	Сохтори шарҳи мураттаб: нуқтаҳои қавӣ → минтақаи рушд → маслиҳати мушаххас	Ба хонанда кӯмак мекунад фаҳмад, ки чӣ корро хуб анҷом медиҳад ва минбаъд бояд чи кор кунад
2. «Ду нуқтаи мусбат ва як маслиҳат»	Шакли кӯтоҳи шарҳ: ду ҷиҳати мусбат ва як маслиҳат	Барои зуд шарҳ додан ба ҷавобҳои шифоҳӣ ва корҳои хаттӣ мувофиқ аст
3. Ёддоштҳо дар ҳошия	Шарҳи мушаххас дар дафтар, лоиҳа	Маслиҳат медиҳанд, ки чӣ бояд ислоҳ шавад, бе он ки сарбории хонандаро зиёд кунанд
4. Таҳлилҳои зуд (1–2 дақиқа)	Муколамаи кӯтоҳ барои баррасии натиҷа ва банақшагирии қадами навбатӣ	Ба муҳокимаи душвориҳо ва муайян кардани қадамҳои минбаъда мусоидат мекунанд
5. Шарҳи рақамӣ	Паёмҳои видеоӣ ё аудиоӣ тавассути мессенҷерҳо ва платформаҳо	Вақтро сарфа мекунанд, бозингарии «зинда» ва дастгирикунанда эҷод мекунанд

Хулоса

Робитаи мутақобилаи созанда раванди таълимро шаффоф ва дастгирикунанда мегардонад. Хонанда на танҳо ғалатҳои худро мебинад, балки муваффақиятҳояшро низ дарк мекунад, мефаҳмад, ки чӣ гуна натиҷаро беҳтар созад ва шарҳро ҳамчун кӯмак қабул мекунад, на ҳамчун ҷазо. Барои омӯзгор ин воситаи ислоҳи тағйирпазир (чандир) дар таълим аст: метавонад фавран вазифа, суръат ва шаклҳои корро тағйир диҳад, то ки ҳар як хонандаро дастгирӣ намояд.

Мушовир метавонад ин маҷмӯи усулҳоро дар ҷамъомади методӣ, машварати инфиродӣ ё дар шакли амалия истифода барад: ба омӯзгорон пешниҳод кунад, ки як ё ду усулро интихоб намоянд, муҳокима кунанд, ки чӣ гуна онҳоро ба дарси мушаххас мутобиқ созанд ва дар марказҳои хурди корӣ бо мисоли супориши воқеӣ онҳоро озмоиш кунанд.

Принсипи 4. Ҷалби хонандагон ба раванди арзёбӣ

Қобилияти хонанда барои арзёбии дониш ва малакаҳояш худ ба худ ташаккул намеёбад. Чӣ гуна метавон бе даромадан ба об шинавариро омӯхт ё ба майдон набаромада футбол бозӣ кард? Ҳамин тавр, то ки хонанда тавонад корҳои худро таҳлил кунад, дастовардҳоро арзёбӣ намояд ва нуқтаҳои рушдро бубинад, ӯ бояд ин амалҳоро дар дарс пайваста тамрин кунад.

Бисёре аз воситаҳое, ки қаблан баррасӣ шуданд — варақаи назоратӣ, рубрика, намунаи кор, муҳокимаи ҳадафҳо — аллакай заминаи худбаҳодиҳиро фароҳам меоранд. Дар ин ҷо бошад, таваҷҷуҳ ба рушди ин маҳорат ҳамчун унсури мустақил равона мешавад.

Ҷалби хонандагон ба раванди арзёбӣ аз чанд ҷиҳат муфид аст:

- Хонанда меомӯзад, ки ҷиҳатҳои қавии худ ва соҳаҳои ниёзманд ба такмилро муайян кунад.
- Худбаҳодиҳӣ ва арзёбии ҳамдигар масъулиятро барои натиҷа ташаккул медиҳанд ва фаҳмишро меафзоянд, ки чӣ гуна онро беҳтар кардан мумкин аст.
- Табодули шарҳҳо қобилияти додан ва қабул кардани бознигарии созандаро рушд медиҳад ва ҳамкориро тақвият мебахшад.

Бе иштироки фаъолонаи хонанда, арзёбии ташаккулдиҳанда ба сабти одии натиҷа табдил меёбад ва дигар воситаи пешрафт намешавад. Баъзе воситаҳоро барои худбаҳодиҳӣ ва арзёбии ҳамдигар дида мебароем:

1. Рӯзномаи дубахша

Восита барои сабти тағйирот дар фаҳмиши мавзуъ: дар аввали дарс хонандагон тасаввуроти худро дар бораи мафҳумҳо ё падидаҳо менависанд, дар охир онҳоро пас аз кор бо маводи нав дақиқ ё пурра мекунанд.

Намуна

Аввал ман чунин фикр мекардам	Ҳоло фаҳмидам
1. … 2. …	1. … 2. … 3. …

Гунаҳо:

- *Калимаҳои калидӣ пеш аз дарс — Калимаҳои калидӣ пас аз дарс*
- *Шубҳа доштам — Фаҳмидам*
- *Чӣ гуна буд (хатоҳои ман) — Чӣ гуна бояд бошад (ислоҳҳои ман)*

Шарҳи методӣ

Рӯзномаи дубахша ба хонанда кӯмак мекунад, ки ҳудуди донишҳои худро дарк кунад, динамикаи фаҳмишро бубинад ва саволҳои наврo тартиб диҳад. Дар аввали дарс, дар сутуни чап, метавон на танҳо тасаввурот ва мафҳумҳои аввалияро сабт кард, балки ҷавобҳои аввал ба саволҳои мушкил ё ҳали пешакии супоришҳоро низ навишт.

Муқоисаи навиштаҳои аввала ва ниҳоӣ ба рушди худбаҳодиҳӣ, таҳлили таҷрибаи омӯхташуда ва дарки тағйироти фаҳмиши мавзуъ мусоидат мекунад. Ин шаклро метавон барои рефлексияи инфиродӣ, муҳокима дар ҷуфтҳо ё гурӯҳҳо истифода бурд.

2. Корти рефлексивӣ барои анҷом

Воситаи рефлексияи зуд: дар охири дарс хонандагон ба чанд савол ҷавоб медиҳанд ё ҷумлаҳои пешниҳодшударо ба анҷом мерасонанд. Кортҳо метавонанд сода — бо 1–2 савол ё мукаммал бо 3 ё зиёда аз он бошанд.

Инъикосёбӣ метавонад шифоҳӣ гузаронида шавад, аммо навиштани ҷавобҳо афзалтар аст, зеро ба хонанда имкон медиҳад, ки фикрҳои худро амиқтар андеша кунад ва онҳоро мураттаб пешниҳод намояд.

Мисол 1. Ба анҷом расонидани ҷумлаҳо:

- Имрӯз ман фаҳмидам…
- Барои ман душвортарин ...буд
- Ман мехостам, ки муҳокима кунем/бифаҳмам…

Мисол 2. Корти сода бо 1–2 савол:

Имрӯз барои ман чӣ чиз тааҷубовар буд?	*Ман чӣ гуна метавонам ин донишҳоро дар ҳаёт истифода намоям*

Мисоли 3. Корти стандартӣ бо 3 савол

Ман чӣ чизи нав омӯхтам?	*Ман ба кадом маҳорат ё дониш соҳиб шудам?*	*Чӣ чиз барои ман нофаҳмо боқӣ монд?*

Намунаҳои тарзи саволгузорӣ:

- Ба ман чӣ хуб муяссар шуд? Чӣ душвор буд? Чиро мехоҳам беҳтар кунам?
- Ғояи асосии дарс. Саволи ҷолибтарини дарс. Мавқеи ман нисбат ба дарс.
- Дар кадом лаҳза ман ба мушкилӣ дучор шудам? Оё тавонистам онро паси сар кунам? Дар чунин ҳолат ба ҳамсинфам чӣ маслиҳат медодам?

Намунаи 4. Корти сохторёфта дар анҷом (саволҳо ва қолаби пуркунӣ бо тартиби мантиқии таҳлили дарс)

Намунаи саволҳо:

1. Имрӯз ман чӣ чизи нав омӯхтам? (1–2 факт)
2. Кадом қисм барои ман фаҳмотар ва ҷолибтар буд?
3. Чӣ чиз барои ман душворӣ эҷод кард?
4. Оё тавонистам ин душвориро паси сар кунам? Агар ҳа, чӣ гуна?
5. Кадом ғояи дарсро муҳимтарин мешуморам?
6. Чиро ман мехоҳам дар дарси оянда аниқ ё баррасӣ кунам?
7. Чӣ гуна метавонам донишҳои имрӯзаро дар амал истифода барам?

Савол	Ҷавоб
1. Донишҳои нав	
2. Фаҳмо ва ҷолиб	
3. Мушкилот	
4. Чӣ гуна паси сар кардам	
5. Ғояи асосӣ	
6. Баррасӣ/аниқ кардан	
7. Истифода	

Шарҳи методӣ

Корти баромад ба хонандагон кумак мекунад, ки дастовард, душворӣ ва ниёзҳои худро дарк кунанд ва ба омӯзгор имкон медиҳад, ки сатҳи фаҳмишро бинад **ва** қадамҳои минбаъдаро тарҳрезӣ намояд**.** Ин раванд маҳоратҳои худбаҳодиҳӣ ва таҳлили таҷрибаи шахсиро рушд медиҳад.

Намуна:

1. *Ҷамъоварӣ ва таҳлили омӯзгор.* Кортҳо ҷамъоварӣ мешаванд ва барои тарҳрезии дарсҳои оянда истифода мегарданд. Дар дарси навбатӣ, омӯзгор ҷавобҳои асосиро шарҳи кӯтоҳ медиҳад.
2. *Хулосабарории хонандагон.* 3–4 хонанда кортҳоро ҷамъ ва таҳлил мекунанд ва барои дарси оянда баромад дар ҳаҷми 3–5 дақиқа бо шарҳи умумии ҷавобҳо омода месозанд.

3. Худбаҳодиҳӣ оид ба мавзуъ

Восита барои худбаҳодиҳӣ. Хонанда сатҳи дониши худро оид ба унсурҳои асосии мавзуъ арзёбӣ мекунад: чиро медонад ва чӣ ба такрор ниёз дорад.

Худбаҳодиҳиро метавон дар оғоз (барои ташхиси донишҳои ибтидоӣ), дар байн (барои пайгирии пешрафт) ва дар охири мавзуъ (барои ҷамъбаст ва тарҳрезии такрор) гузаронд.

Мисол. Худбаҳодиҳӣ дар мавзуи «Ифодаҳои ратсионалӣ»

Мундариҷаи асосӣ	**Медонам**	**Метавонам ба дигарон фаҳмонам**	**Такрор кардан лозим аст**
Мафҳуми ифодаҳои ратсионалӣ ва хусусиятҳои он	☐	☐	☐
Хусусиятҳои асосии ифода ва шаклҳои он	☐	☐	☐
Намудҳои ифодаҳо ва навъҳои он	☐	☐	☐
Табдилдиҳии ифодаҳои ратсионалӣ	☐	☐	☐
Мавқеи пурра дар ҳалли муодилаҳо	☐	☐	☐
Татбиқи ифодаҳои ратсионалӣ дар супоришҳои ҳаётӣ	☐	☐	☐

Шарҳи методӣ

Худбаҳодиҳӣ ба хонандагон кӯмак мекунад, дарк намоянд, ки чӣ чизро аллакай медонанд ва кадом қисмҳо ниёз ба такрор доранд. Барои омӯзгор ин як воситаи зудмуайянкунанда барои ташхис аст, ки:

- **дар оғози мавзуъ** сатҳи донишҳои ибтидоиро нишон медиҳад ва ба тарҳрезии мавод кӯмак мекунад;
- **дар миёна** пешрафтро пайгирӣ мекунад ва имкониислоҳи равандро медиҳад;
- **дар охир** тасвири умумии азхудкуниро медиҳад ва барои такрор ё омодагӣ ба супоришҳои ҷамъбастӣ кӯмак мекунад.

Намунаҳои истифода:

1. **Омӯзиши ҳамдигар.** Кори дунафарӣ: хонандагон ба якдигар он нуктаҳоеро мефаҳмонанд, ки дар онҳо «Метавонам ба дигарон фаҳмонам» қайд шудааст.
2. **Кор дар гурӯҳҳо.** Ба гурӯҳҳо тақсим кардан аз рӯйи мавзуъҳое, ки барои коркарди муштарак душворӣ эҷод мекунанд.
3. **Худташхисӣ**. Инфиродӣ пур кардани ҷадвали худташхисӣ пеш аз санҷиш ё дарси ҷамъбастӣ.

4. Варақаи назоратӣ ва меъёрҳои худбаҳодиҳӣ

Восита барои худташхисӣ: хонанда қайд мекунад, ки кадом корҳоро иҷро кардааст, ё худро аз рӯи ҷадвал арзёбӣ мекунад. Варақаҳои санҷишӣ ва ҷадвалҳо барои кор бо харитаҳо, таҳлили омор, иҷрои супоришҳои амалӣ ё лоиҳаҳои хурд метавонанд гуногун бошанд.

Мисол: ***Мубоҳиса оид ба сабабҳои биёбоншавӣ дар Африқо***

Варақаи назоратӣ: қайд намо, ки дар мубоҳиса чӣ корҳоро анҷом додед? (ҳа/не/қисман):

- Ман нуқтаи назари худро бо далел ва мисолҳои географӣ асоснок кардам.
- Ман фикри дигаронро бодиққат гӯш кардам.
- Ман саволҳои дақиққунанда додам.
- Ман равшан ва бо эътимод сухан гуфтам.
- Агар далелҳои пешниҳоднамудаи дигарон боварибахштар бошанд, ман мавқеи худро иваз мекунам.

Шарҳи методӣ

Варақаи назоратӣ ва меъёрҳои худбаҳодиҳӣ ба хонандагон кӯмак мекунанд, дарк намоянд, ки кадом корҳо хуб анҷом ёфтанд ва кадом қисмҳои он ниёз ба такмил доранд.

Онҳоро метавон дар корҳои инфиродӣ, дунафарӣ ё гурӯҳӣ истифода бурд. Шаклҳоро метавон ба фаъолиятҳои гуногун осон мувофиқ кард - аз таҳлили харита ва омор то омодасозии гузориш ва лоиҳаҳо.

5. Арзёбӣ аз рӯйи меъёрҳо (худбаҳодиҳӣ ва арзёбии ҳамдигар)

Хонандагон корҳоро (худ ё ҳамсинфашон) аз рӯи меъёрҳои пешакӣ мувофиқшуда арзёбӣ мекунанд. Ин метавонад варақаи назоратӣ, рубрика ё мақсадҳои дарс бо нуқтаҳои мушаххас барои санҷиш бошад.

Масалан:

- На камтар аз 3 сифатеро, ки ба як исм тааллуқ доранд, мисол овард;
- Маънои ҳар як сифатро дар мазмун фаҳмонидам;
- Барои ҳар як сифат мисоли ҷумла овардам.

Шарҳи методӣ:

Кор бо меъёрҳо ба хонандагон кӯмак мекунад, ки корҳои худро бо мақсадҳои супориш муқоиса кунанд, бинанд, ки чӣ иҷро шудааст ва чӣ бояд такмил ёбад.

Арзёбии ҳамдигар ба хонанда меомӯзонад, ки шарҳи пурмазмун диҳад ва корро аз нигоҳи «мутахассис» таҳлил кунад. Чунин муносибатро метавон барои лоиҳа, супориш, таҳлили маълумот ва дигар фаъолиятҳо истифода бурд.

6. Пурсиши ташаккулдиҳанда

Шакли санҷиши фаҳмиш, ки **фавран пас аз шарҳи маводди нав** ё **иҷрои супориш** гузаронида мешавад. Омӯзгор саволҳои калидӣ медиҳад, хонандагон дунафарӣ ё дар гурӯҳҳои хурд баррасӣ мекунанд, саволҳои худро таҳия мекунанд ва пурсиши ҳамдигарро анҷом медиҳанд.

Мисол:

Саволҳо барои баррасӣ:

- __________ ва __________чӣ умумият ё фарқият дорад?
- Хусусиятҳои __________ кадомҳоянд?
- Оид ба __________ мисол биёред.
- Барои арзёбии кадом меъёрҳоро истифода мебурдед __________?
- Чӣ гуна метавон __________-ро тасдиқ ё рад кард?

Омӯзгор рӯйхатеро бо 4–6 савол пешниҳод мекунад. Вазифаи хонандагон интихоб кардани 3 савол, таҳия намудани саволҳои иловагӣ дар гурӯҳ ва гузаронидани пурсиши ҳамдигар мебошад.

Шарҳи методӣ:

Пурсиши ташаккулдиҳанда на танҳо сатҳи фаҳмишро месанҷад, балки маҳоратҳои саволгузорӣ ва далеловариро рушд медиҳад.

Корҳои дунафарӣ ва гурӯҳӣ равандро ҷолиб месозад ва тарс аз ғалат карданро кам мекунад. Чунин усул махсусан барои мустаҳкамкунии маводи пас аз омӯзиш самаранок аст.

7. Усулҳои робитаи мутақобилаи кӯтоҳ

Маҷмӯаи воситаҳои одӣ, ки дар он хонандагон ба якдигар шарҳи кӯтоҳ медиҳанд: нуқтаҳои қавии корро таъкид мекунанд, барои беҳтарсозӣ тавсияҳо пешниҳод мекунанд, ё саволи дақиқкунанда медиҳанд.

Номи усул	Моҳият	Фоида барои хонанда
«Ҷиҳатҳои мусбӣ ва маслиҳат»	Як ҷиҳати қавии кор ва як маслиҳат барои беҳтарсозии он	Рушди маҳорат дар бознигарии созанда додан
«Ду ситора ва як орзӯ»	Ду шарҳи мусбат ва як тавсия барои такмил	Ташаккули маҳорати ҷудо карда тавонистани нуктаҳои асосӣ ва ҷустуҷӯйи нуқтаҳои рушд
Чӣ чиз хуб аст – Чӣ бояд беҳтар шавад	Сабти кӯтоҳи ҷиҳатҳои қавӣ ва самтҳои такмил	Рушди маҳорати таҳлил карда тавонистан ва дар шакли кӯтоҳ ифода намудани андеша
Савол ба муаллиф	Як савол оид ба кори ҳамсинф	Тақвияти маҳорат дар саволгузорӣ ва васеъ намудани нуқтаи назар ба мавзуъ

Шарҳи методӣ

Ин гуна усулҳо фарҳанги робитаи мутақобилаи созандаро ташаккул дода, ба хонандагон кӯмак мекунанд, ки нуқтаҳои қавӣ ва самтҳои рушдро дар корҳои худ ва дигарон бубинанд ва инчунин маҳорати ифодаи кӯтоҳ ва пурмазмуни андешаҳоро рушд медиҳанд. Онҳоро метавон дар навъҳои гуногуни фаъолият— ҷавобҳои шифоҳӣ, корҳои хаттӣ, лоиҳаҳо, супоришҳои эҷодӣ, дар ҳар марҳила: аз мусаввада то натиҷаҳои ниҳоӣ истифода бурд.

Ҳамаи усулҳои зикршуда, аз корти содаи рефлексӣ то арзёбии ҳамдигар аз рӯйи меъёрҳо хонандагонро ба раванди арзёбӣ ҷалб ва онро ба раванди муштарак табдил медиҳанд.

Барои он ки ин усулҳоро дар як низом бубинем, дар поён ҷадвали ҷамъбастии воситаҳо оварда мешавад, ки метавон онро барои татбиқи ин принсип истифода намуд.

Ҷадвали 5. Воситаи татбиқи принсипи «Ҷалби хонандагон дар раванди арзёбӣ»

Воситаҳо	Тавсифи кӯтоҳ	Мақсад
1. Рӯзномаи дубахша	Сутуни «То» (дониш/ҷавобҳои ибтидоӣ) ва «Пас» (донишҳои нав, хулосаҳо)	Барои дарки сатҳи дониш ва тағйироти он; дар аввал ва охири дарс/мавзуъ
2. Корти рефлексивӣ	Ҷавобҳои кӯтоҳ ба саволҳо дар охири дарс («Чӣ хуб шуд? Чӣ душвор буд?»)	Барои дарки таҷриба, мушкилот ва тартиб додани саволҳои нав; охири дарс
3. Худбаҳодиҳӣ ба мавзуъ	Аз рӯйи унсурҳои калидии мавзуъ «Медонам», «Метавонам дигаронро фаҳмонам», «Бояд такрор кунам» қайд кардан	Барои арзёбии пешрафт, танзими таълим ва тарҳрезии такрор; дар аввал, мобайн ва охири мавзуъ
4. Варақаи назоратӣ барои худбаҳодиҳӣ	Арзёбии амалҳо ё натиҷаи кори худ аз рӯйи рӯйхати нуқтаҳо	Барои назорати худ ҳангоми иҷрои супориш; дар раванди кор ва пас аз он

5. Арзёбӣ аз рӯйи меъёрҳо	Худбаҳодиҳӣ ё арзёбии ҳамдигар аз рӯйи меъёрҳои пешакӣ мувофиқшуда	Барои таҳлили натиҷа ва беҳтарсозии кор; дар раванди иҷро ва пас аз он
6. Пурсиши ташаккулдиҳанда	Саволҳои калидӣ пас аз омӯзиши мавод; муҳокима ва пурсиши ҳамдигар дар ҷуфтҳо/гурӯҳҳо	Барои санҷиши фаҳмиш ва ҷалби хонандагон; фавран пас аз шарҳ ё супориш
7. Усулҳои кӯтоҳи робитаи мутақобила	Шарҳи кӯтоҳ ба кор (масалан, «Ҷиҳатҳои мусбӣ ва маслиҳат», «Ду нафарӣ ва як орзӯ»)	Барои бознигарии зуд ва ислоҳи кор; дар ҳар марҳилаи фаъолият

Хулоса

Ҳамаи ин воситаҳо имкон медиҳанд, ки арзёбиро аз як раванди расмӣ ба раванди фаъол табдил диҳем**,** зеро дар он хонанда иштирок мекунад**:** донишҳои худро сабт менамояд, онҳоро бо мақсадҳо муқоиса мекунад, маслиҳат мегирад ва худаш онро робитаи мутақобила мекунад. Ин муносибат арзёбиро пурмазмун сохта, ба рушди маҳоратҳои худтаҳлилӣ ва ҳамкорӣ мусоидат мекунад ва ба омӯзгор маълумоти саривақтӣ медиҳад, то ки ҳар як хонандаро дастгирӣ намояд.

Усулҳои иловагии арзёбии ташаккулдиҳанда

1. Робитаи мутақобила дар дарс

- **Чароғаки роҳнамо** – кортҳҳо (ранги сабз — фаҳмидам, зард — савол дорам, сурх — нафаҳмидам).
- **Хулоса дар як ҷумла** – ҳар як хонанда маънои асосии дарсро дар як ҷумла баён мекунад.
- **Аннотатсияи дунафарӣ** – хонандагон дунафарӣ тавсифи кӯтоҳи мавзуъро менависанд ва ҷавобҳои якдигарро пурра мекунанд.
- **Эссе дар ҳаҷми як дақиқа** – ҷавоби хаттӣ ба саволи калидӣ дар 1–2 дақиқа.
- **Дуруст/Нодуруст** – омӯзгор изҳоротро мехонад, хонандагон зуд ҷавоб медиҳанд.

2. Арзёбӣ ва такмили корҳо

- **Намоиш (Галерея)-и корҳо** – корҳо дар синф гузошта мешаванд ва хонандагон аз рӯи меъёрҳо онҳоро шарҳи кӯтоҳ медиҳанд.
- **Мусоҳибаи дунафарӣ** – хонандагон бо навбат ба ҳамдигар савол медиҳанд ва сатҳи фаҳмиши ҳамдигарро месанҷанд.
- **Як савол – як ҷавоб** – ҳар хонанда як саволи асосӣ оид ба мавзуъ менависад ва ба саволи дигарон ҷавоб медиҳад.

3. Рефлексияи эҳсосӣ ва муҳити дарс

- **Табъ дар дарс** – дар охири дарс хонандагон чеҳраҳоро (смайлик) мегузоранд ё ҳолати худро кӯтоҳ тавсиф мекунанд.
- **Се ҷиҳати мусбӣ ва як ҷиҳати манфӣ** – хонандагон се ҷиҳати мусбати дарс ва як чизе, ки метавонад беҳтар шавад менависанд.
- **Абри эҳсосот** – коллаж/кластер бо калимаҳои калидии эҳсосотӣ аз дарс.

Хулосабарорӣ

Арзёбии ташаккулдиҳанда нақши арзёбиро тағйир медиҳад: он дигар танҳо баҳо набуда, балки воситаи рушд мегардад. Асоси ин муносибатро чор принсип ташкил медиҳад:

1. **Ба рушди шахсии хонанда нигаронидашуда** – таваҷҷуҳ аз муқоиса бо дигарон ба пешрафти инфиродӣ мегузарад.
2. **Меъёрҳои дақиқ ва фаҳмои муваффақият** – равандро шаффоф, объективӣ ва одилона месозанд.

3. **Робитаи мутақобилаи созанда** – омӯзгор на танҳо шарҳ медиҳад, балки роҳҳои беҳтарсозиро нишон медиҳад.
4. **Ҷалби хонандагон дар раванди арзёбӣ** – тавассути худбаҳодиҳӣ, арзёбии ҳамдигар ва муҳокимаи натиҷаҳо.

Ин принсипҳо таълимро пурмазмун ва ҳавасмандкунанда месозанд, арзёбиро ба воситаи дастгирӣ ва рушд табдил медиҳанд.

Ҷадвали муқоиса: Арзёбии анъанавӣ ва арзёбии ташаккулдиҳанда

Меъёр	Арзёбии анъанавӣ	Арзёбии ташаккулдиҳанда
Ҳадаф	Сабти натиҷа ва баҳо гузоштан	Дастгирии таълим, нишон додани пешрафт ва роҳҳои рушд
Таваҷҷуҳ	Муқоисаи хонанда бо меъёр ё бо дигарон	Пешрафти шахсии хонанда нисбат ба натиҷаҳои қаблӣ
Иштироки хонанда	Пассивӣ: хонанда танҳо баҳо мегирад	Активӣ: хонанда дар худбаҳодиҳӣ ва арзёбии ҳамдигар иштирок мекунад
Меъёрҳо	Аксаран ноаён, танҳо ба омӯзгор маълум	Дақиқ, фаҳмо ва якҷоя бо хонандагон муҳокима мешаванд
Шакли робитаи мутақобила	Баҳо додан ё шарҳи кӯтоҳ	Робитаи мутақобилаи муфассал: ба чӣ муяссар шуд ва чӣ чиз бояд беҳтар шавад
Вақти гузаронидан	Одатан пас аз анҷоми мавзуъ ё фаъолият	Дар ҳама марҳилаҳои таълим: пеш, дар раванди кор ва пас аз он
Нақши омӯзгор	Назоратчӣ, сабткунандаи натиҷа	Роҳнамо, кумакрасон барои беҳтарсозии раванд ва натиҷа
Нақши хонанда	Баҳо гирифтан	Иштирокчии фаъол дар раванди арзёбӣ
Натиҷа барои хонанда	Танҳо баҳои худро медонад	Мефаҳмад, ки ба чӣ муяссар шуд, чӣ ба такмил ниёз дорад ва чӣ гуна онро беҳтар кунад

Хулоса

Ҳар як муносибат хатарҳои худро дорад. Дар арзёбии анъанавӣ, таваҷҷуҳ танҳо ба баҳо, бе шарҳ аст, ки метавонад ҳавасмандии хонандаро коҳиш диҳад ва ӯро аз пешрафти воқеии худ нигоҳ дорад. Арзёбии ташаккулдиҳанда бошад, агар меъёрҳо норавшан бошанд, вақт кофӣ набошад ё робитаи мутақобила сатҳӣ бошад, метавонад ба як расмият табдил ёбад, ки арзиш надорад. Барои пешгирӣ аз ин хатарҳо, муҳим аст, ки арзёбии ташаккулдиҳандаро ба таври системавӣ татбиқ намоем, бо таваҷҷуҳ ба равшании ҳадафҳо, робитаи мутақобилаи босифат ва ҷалби фаъолонаи хонандагон ба раванди арзёбӣ диққат диҳем.

Ҷамъбаст: хулосаҳои асосӣ

1. **Арзёбии ташаккулдиҳанда дар асоси муколама сохта мешавад:** муҳим аст, ки на танҳо натиҷаро сабт кунем, балки ба хонанда кӯмак намоем, ки фаҳмад — чӣ хел ва чӣ гуна метавонад беҳтар шавад.

2. **Принсипи 3. Робитаи мутақобилаи созанда**: шарҳи омӯзгор ва ҳамсинфон бояд мушаххас, саривақтӣ ва ба беҳтарсозии кор равонашуда бошанд.

3. **Робитаи мутақобилаи хуб** на танҳо хатоҳоро нишон медиҳад, балки роҳҳои ислоҳи онҳоро низ пешниҳод мекунад, ба хонанда кӯмак мекунад, ки нақшаи рушдро бинад ва ҳавасмандиро нигоҳ дорад.

4. **Принсипи 4. Ҷалби хонандагон ба раванди арзёбӣ**: хонанда ба иштирокчии фаъол табдил меёбад — ӯ корҳои худро арзёбӣ мекунад **ва** дар муҳокимаи натиҷаҳо ширкат меварзад.

5. **Худбаҳодиҳӣ ва арзёбии ҳамдигар** маҳоратҳои таҳлил ва муоширати созандаро рушд медиҳанд, масъулиятро барои натиҷа ташаккул медиҳанд.

6. **Истифодаи меъёрҳо дар худбаҳодиҳӣ ва арзёбии ҳамдигар** ба хонандагон кӯмак мекунад, ки корҳоро ба таври объективӣ таҳлил кунанд, нуқтаҳои қавӣ ва самтҳои рушдро бинанд, ки ин равандро шаффоф ва ҳавасмандкунанда месозад.

Саволҳо барои робитаи мутақобила

1. Шумо дар бораи нақши бознигарии созанда ва ҷалби хонандагон ба раванди арзёбӣ чӣ чизи нав омӯхтед?

2. Кадом ҷиҳати мавзуъ барои шумо нофаҳмо боқӣ монд ё боиси норозигӣ шуд?

3. Кадом усули робитаи мутақобила барои шумо муфидтар менамояд ва чаро?

4. Кадом се усули худбаҳодиҳиро мехоҳед ба омӯзгорон тавсия диҳед? Чаро?

5. Шумо дар вогузории қисми масъулияти арзёбӣ ба худи хонандагон кадом афзалият ва хатарҳоро мебинед?

6. Кадом монеаҳо ё душвориҳо метавонанд, ҳангоми татбиқи усулҳои худбаҳодиҳӣ ва арзёбии ҳамдигар дар синфи шумо пайдо шаванд?

7. Кадом монеаҳо метавонанд ҳангоми истифодаи усулҳои худбаҳодиҳӣ ва арзёбии ҳамдигар ба миён оянд?

ХУДБАҲОДИҲӢ: ЧӢ ДАР ХОТИРАМ МОНД, ЧИРО ФАҲМИДАМ?

Варақаи худбаҳодиҳии 4.2

Як ҷавоби дурустро интихоб кунед

1. Ҳадафи асосии робитаи мутақобилаи созанда дар чист?
A) Нишон додани ҳамаи ғалатҳо, то хонанда онҳоро мустақилона ислоҳ кунад.
B) Кумак ба хонанда, то фаҳмад, ки чӣ хуб анҷом ёфтааст ва чӣ метавонад беҳтар шавад.
C) Баланд бардоштани ҳавасмандии хонандагон тавассути таъриф ва дастгирӣ.
D) Сода кардани раванди баҳогузорӣ барои омӯзгор.

2. Мазмуни робитаи мутақобилаи созанда бояд чӣ гуна бошад?
A) Кӯтоҳ, умумӣ ва ҳавасмандкунанда.
B) Кӯтоҳ, мусбат ва бо нишон додани муҳлатҳо.
C) Мушаххас, равшан ва дастурдиҳанда.
D) Мушаххас, саривақтӣ ва қобили иҷро.

3. Иштироки хонанда дар раванди арзёбӣ ба ӯ чӣ медиҳад?
A) Имкони таъсир ба баҳои ниҳоӣ.
B) Кам кардани шарҳи омӯзгор.
C) Дарки дастовардҳои шахсӣ ва минтақаҳои рушд.
D) Кам кардани шумораи супоришҳои арзёбӣ.

4. Нақши худбаҳодиҳӣ дар таълим чист?
A) Ба хонанда имкон медиҳад, ки аз танқиди омӯзгор канорагирӣ кунад.
B) Ба хонанда кӯмак мекунад, ки натиҷаҳои кори худро таҳлил намояд.
C) Раванди санҷиши корҳоро барои омӯзгор осон мекунад.
D) Ҳамаи шаклҳои санҷишро иваз мекунад.

5. Арзёбии ҳамдигар миёни хонандагон кадом маҳоратҳоро рушд медиҳад?
A) Маҳоратҳои ҳамкорӣ ва рақобат байни хонандагон.
B) Қобилияти баҳс кардан ва ислоҳи ғалатҳо.
C) Маҳоратҳои таҳлил ва додани шарҳи созанда.
D) Қобилияти ислоҳи ғалатҳо ва гирифтани баҳои баландтар.

6. Чаро ҷалби хонандагон ба раванди арзёбӣ ҳавасмандиро зиёд мекунад?
A) Зеро хонандагон эҳсос мекунанд, ки фикри онҳо ба назар гирифта мешавад.
B) Зеро онҳо баҳои мусбат бештар мегиранд.
C) Зеро омӯзгор дигар корҳои онҳоро намесанҷад.
D) Зеро шумораи супоришҳо кам мешавад.

7. Чӣ чиз равандро дар худбаҳодиҳӣ ва арзёбии ҳамдигар шаффоф мекунад?
A) Рад кардани баҳо ва гузариш ба шарҳи шифоҳии муфассал.
B) Кам кардани шарҳ, то ба хонандагон сарборӣ нашаванд.
C) Истифодаи меъёрҳои мувофиқ ва фаҳмо ҳам барои хонанда ва ҳам барои омӯзгор.
D) Гузаронидани санҷиш дар охири мавзуъ барои нишон додани натиҷаи умумии таълим.

МАШҒУЛИЯТИ 3

НАТИҶАҲОИ ТАЪЛИМ:

1. Мақсади дарсро дар шакле таҳия кунад, ки барои хонандагон фаҳмо бошад.
2. Барои арзёбии намудҳои гуногуни фаъолият меъёрҳои дақиқ ва объективӣ таҳия намудан.
3. Ҳам ба таври хаттӣ ва ҳам шифоҳӣ робитаи мутақобилаи созанда нешниҳод кунад.

КОРИ АМАЛӢ: АЗ БАҲОДИҲӢ ТО БОЗНИГАРӢ

Кори амалии 1. Таҳияи меъёрҳои арзёбӣ

Мақсад: Омӯхтани роҳҳои таҳия намудани **меъёрҳои шаффоф, фаҳмо** ва **объективӣ** барои арзёбии корҳои хонандагон.

Кори дунафарӣ:

Дилхоҳ мавзуъ ва намуди фаъолиятро интихоб намоед ва **на камтар аз 3–4 меъёри арзёбӣ** бо забони дастрас барои хонандагон таҳия намоед.

Намунаҳои фаъолият:

– Ҷавоби шифоҳӣ
– Кор бо харита
– Навиштани реферат
– Эҷоди кластер ё тарх (схема)
– Иҷрои лоиҳаи хурд
– Гузориш ё рӯнамо
– Нақли шифоҳӣ ё таҳлили як эпизод (достон, ҳикоя, масал)
– Иншо ё эссе (бар асоси асар ё дар мавзуи озод)
– Таҳлили образи адабӣ (хусусиятҳои қаҳрамон, муқоисаи қаҳрамонон)
– Ҳал кардани масъала
– Тартиб додани графикҳо ва диаграммаҳо
– Исботи теорема ё хосиятҳо (шифоҳӣ ё хаттӣ)
– Ҳал кардани муодила ва системаҳои муодилаҳо

Мавзуъ:

Намуди фаъолият	**Меъёрҳои арзёбӣ**
	1. 2. 3. 4.

Варақаи назоратӣ барои арзёбии иҷрои супоришҳо

Меъёрҳо	*Ҳа*	*Не*
1. На камтар аз се меъёр барои арзёбӣ таҳия шудааст		
2. Ҳар як меъёр бо забони фаҳмо ва дастрас барои хонандагон таҳия шудааст		
3. Меъёрҳо унсурҳои мушаххас ва муҳимми фаъолиятро тавсиф мекунанд		
4. Аз рӯйи ҳар меъёр метавон объективона муайян кард, ки иҷро шудааст ё не		
5. Меъёрҳо ба намуди интихобшудаи фаъолият (лоиҳа, харита, кластер...) мувофиқанд		
6. Меъёрҳоро метавон барои робитаи мутақобила истифода бурд (аз рӯйи онҳо ба таври осон маслиҳат додан мумкин аст)		

Кори амалии 2. Таҳияи шкалаи (ҷадвал) пешрафт

Мақсад: роҳҳои омӯхтани таҳияи шкалаи пешрафт барои хонандагон, ки ба онҳо кӯмак мекунад рушди худро аз рӯйи маҳоратҳои мушаххас бубинанд.

Кори дунафарӣ:

Дилхоҳ мавзуъ ва намуди фаъолиятро аз фанни худ интихоб кунед ва барои яке аз маҳоратҳои калидӣ ҷадвали пешрафт таҳия намоед.

Ҷадвал бояд:

- **сатҳҳои гуногуни азхудкунии маҳоратро тавсиф кунад** (масалан: аз «оғоз» то «пешрафта»);
- **бо забони фаҳмо барои хонандагон** навишта шавад (бидуни сохти мураккаб);
- **амал ё натиҷаҳои мушаххасро инъикос намояд**, ки хонанда тавонад нишон диҳад.

Саволҳои назоратӣ барои арзёбии супориш:

1. 3–4 сатҳи пешрафт мавҷуд аст
2. Сатҳаш бо забони фаҳмо барои хонандагон тавсиф шудаанд
3. Ҳар сатҳ амалҳо ё маҳоратҳои мушаххасро инъикос мекунад
4. Динамикаи рушд мушоҳида мешавад (аз содда ба мураккаб)

Кори амалии 3. Таҳияи «Варақаи назоратии муваффақият»

Мақсад: Омӯзиши тартиб додани варақаи назоратии муваффақият, ки ба хонандагон кӯмак мекунад, то иҷрои унсурҳои калидии супоришро мустақилона пайгирӣ кунанд.

Супориш барои кор дар гурӯҳҳо:

Дилхоҳ мавзуъ ва намуди корро интихоб кунед ва варақаи назоратии муваффақият тартиб диҳед.

- 4–7 нуқтае, ки бояд хонанда чӣ корҳоро анҷом диҳад, то ки кор муваффақ ҳисоб шавад, тавсиф кунед.
- Онҳоро бо забони сода ва фаҳмо таҳия кунед.
- Варақаи назоратиро истифода баред.

Варақаи назоратӣ барои арзёбии кор:

Меъёрҳо	*Ҳа*	*Не*
1. **Намуди фаъолият муайян шудааст**: кор ё супориши мушаххас интихоб карда шудааст (харита, лоиҳа, иншо, гузориш ва ғ.)	☐	☐
2. **Шумораи нуктаҳо**: дар варақаи назоратӣ барои хонанда на камтар аз 4 нукта мавҷуд аст	☐	☐
3. **Забони фаҳмо**: мафҳумҳо бо калимаҳои сода ва фаҳмо навишта шудаанд	☐	☐
4. **Амали мушаххас**: ҳар як нукта як амал ё натиҷаи мушаххасро тавсиф мекунад (масалан: «Се мисол овард», «Дар харита нишон дод»)	☐	☐
5. **Пайдарпайии мантиқӣ**: нуқтаҳо марҳилаҳои иҷрои супоришро инъикос мекунанд ва ба тартиби дуруст ҷойгир шудаанд	☐	☐
6. **Имкони санҷиш**: ҳар як нуқтаро метавон объективона арзёбӣ кард — иҷро шудааст ё не	☐	☐
7. **Барои хонанда муфид** варақаи назоратӣ ба хонанда кӯмак мекунад, ки фаҳмад чӣ чиз хуб иҷро шудааст ва чӣ бояд такмил ёбад	☐	☐

Кори амалии 4. Робитаи мутақобилаи созанда пешниҳод мекунем

Мақсад: Омӯхтани тарзи пешниҳоди робитаи мутақобила, ки ба ҳамкорон кӯмак мекунад, то ҷиҳатҳои мусбии кори худ ва роҳҳои беҳтар кардани онро дарк кунанд.

Вазифа барои кори дунафарӣ:

Натиҷаҳое, ки шумо дар корҳои амалии қаблӣ таҳия карда будед (мақсади дарс, меъёрҳои арзёбӣ, ченаки пешрафт ё варақаи назоратӣ), бо ҳамдигар мубодила кунед. Бо риояи принсипҳои зерин робитаи мутақобилаи хаттӣ тартиб диҳед:

1. *Чӣ чиз хуб шуд?* (Ҷиҳатҳои қавии корро мушаххас нишон диҳед)
2. *Чӣ ба такмил ниёз дорад*? (Ҷанбаҳое, ки метавон беҳтар кард, номбар кунед)
3. *Чӣ гуна метавон натиҷаро беҳтар кард?* (Тавсияҳои мушаххасро пешниҳод кунед)

Коре, ки ман арзёбӣ мекунам: ____________________________

Тарафҳои қавии кор	**Чӣ ба такмил ниёз дорад**	**Тавсияҳо барои беҳтар шудани кор**

Кори амалии 5. «Интихоби озод»

Мақсад: Омӯхтани истифодаи усулҳои гуногуни робитаи мутақобила ва интихоби самаранок барои таҷрибаи шахсӣ.

Вазифа барои кори дунафарӣ:

1. Ду кори дилхоҳи ҳамкоронро интихоб кунед, ки дар корҳои амалии қаблӣ таҳия шудаанд (мақсадҳои дарс, меъёрҳои арзёбӣ, ташхисҳои пешрафт ва варақаи назоратӣ).
2. Аз чор усули робитаи мутақобила ду усули гуногунро интихоб кунед.
3. Ба ҳар як кор бо истифода аз усулҳои интихобшуда робитаи мутақобилаи хаттӣ диҳед.
4. Барои худбаҳодиҳӣ варақаи назоратиро истифода баред.

Усулҳои робитаи мутақобила (ё бозхӯрд):

1. **«Ҷиҳатҳои мусбӣ ва маслиҳат»**
   – Ҷиҳатҳои мусбӣ: як ҷиҳати қавии кор.
   – Маслиҳат: як пешниҳоди мушаххас барои беҳтар кардани кор.

2. **«Ду ситора ва як орзӯ»**
   – Ситораҳо: ду ҷузъи муваффақи кор.
   – Орзу: як пешниҳод, ки чӣ гуна метавон корро беҳтар кард.

3. **«Чӣ чиз хуб аст – чӣ бояд беҳтар шавад»**
   – Чӣ чиз хуб аст: унсурҳои муваффақи корро мухтасар қайд кунед.
   – Чӣ бояд беҳтар шавад: мушаххас нишон диҳед, ки чӣ бояд тағйир ёбад.

4. **«Савол ба муаллиф»**
   – Як саволе, ки ба муаллиф кӯмак мекунад, то амиқтар фикр кунад ё корро такмил диҳад.

Варақаи назоратӣ: робитаи мутақобилаи босифат чӣ гуна бояд бошад?

Меъёрҳо	*Ҳа*	*Не*
1. Мушаххас: ман аз кор намунаи аниқ овардам, на ҷумлаҳои умумӣ.		
2. Муътадил: ман ҳам ҷиҳатҳои қавӣ ва ҳам нуқтаҳои ниёз ба такмилро нишон додам.		
3. Бо тавсияҳо: ман маслиҳатҳои фаҳмо додам, ки чӣ гуна метавон корро беҳтар кард.		
4. Мусбат: робитаи мутақобила руҳбаланд мекунад, на қадри шахсро паст мезанад.		
5. Фаҳмо: ман бо забони сода навиштам, бе истилоҳҳои зиёдатӣ.		

МАВЗУИ 2

Методҳои арзёбӣ барои рушди салоҳиятҳои калидӣ (4К+)

Чиро бояд донист:

- Салоҳиятҳои калидӣ (4К+) дар иҷрои супоришҳо, на танҳо корҳои ҷамъбастӣ зоҳир мешаванд.
- Воситаҳои гуногуни арзёбии ташаккулдиҳанда ба ҳадафҳои гуногун хизмат мекунанд ва бояд мувофиқи супориши мушаххас интихоб шаванд.
- Меъёрҳои дақиқ ва фаҳмо арзёбиро шаффоф мегардонанд ва кӯмак мекунанд, ки субъективизм кам шавад.
- Арзёбии ташаккулдиҳанда танҳо дар ҳолате самаранок аст, ки робитаи мутақобила мушаххас, саривақтӣ ва ба барои беҳбудӣ равона шуда бошад.

Чиро бояд тавонист:

- Муайян кардани он, ки кадом маҳоратҳо дар як супориши мушаххас зоҳир мешаванд.
- Интихоб ва мутобиқсозии усулҳои арзёбии ташаккулдиҳанда барои марҳилаҳои гуногуни дарс.
- Таҳия карда тавонистани меъёрҳои муваффақият бо забони сода ва фаҳмо барои хонандагон.
- Робитаи мутақобиларо тавре истифода намуд, ки ҳавасмандкунанда бошад, на ҳамчун расмият.
- Худбаҳодиҳӣ ва арзёбии ҳамдигарро ба тавре ташкил кард, ки пурмазмун ва амиқ бошад, на расмӣ.

Саволҳои асосӣ барои баррасӣ:

- Ба хонандагон чӣ гуна метавон кӯмак кард, ки меъёрҳои муваффақиятро фаҳманд ва дар кори худ истифода баранд?
- Кадом воситаҳо имкон медиҳанд, ки пешрафтро дақиқ бинем, на танҳо натиҷаи охиринро?
- Чӣ гуна усулҳои арзёбии ташаккулдиҳандаро мувофиқи мақсади мушаххаси дарс интихоб кунем?
- Кадом шароитҳо лозиманд, то арзёбии ташаккулдиҳанда қисми табиии дарс гардад, на як амали яквақта?

НАТИҶАҲОИ ТАЪЛИМ

Пас аз омӯзиши мавзуъ метавонед:

1. **Чӣ** гуна дар раванди иҷрои супоришҳои таълимӣ зоҳир намудани салоҳиятҳои калидиро фаҳмед.
2. **Усулҳои арзёбии ташаккулдиҳандаро,** ки барои рушди салоҳиятҳои калидӣ мувофиқанд, **муайян кунед.**
3. Зоҳиршавии салоҳиятҳои **калидӣ** дар **вазъиятҳои таълимӣ тақвият бахшед.**
4. **Тарҳрезӣ ва мутобиқсозии** воситаҳои арзёбии ташаккулдиҳандаро **барои** вазъияти мушаххаси таълимӣ ба роҳ монед**.**

Муқаддима

Чӣ гуна фаҳмем, ки хонанда на танҳо супоришро “барои нишон додан” иҷро мекунад, балки дар он воқеан пешравӣ дида мешавад?

Арзёбии салоҳиятҳои асосӣ на танҳо баҳои ҷамъбастӣ дар охири дарс, балки мушоҳидаи пайваста, таҳлил ва дастгирӣ дар раванди омӯзиш аст.

Арзёбии ташаккулдиҳанда ба омӯзгор ва хонанда кӯмак мекунад, ки пешрафти воқеиро бинанд, робитаи дуҷониба барқарор кунанд ва амалҳои худро сари вақт ислоҳ намоянд. Дарс ба як раванди муштараки рушд табдил меёбад. Ин навъи арзёбӣ бо дарназардошти ҷузъиёти муҳим, ки ба сифати таълим таъсир мерасонанд на танҳо натиҷа, балки роҳи расидан ба онро низ равшан нишон медиҳад.

Дар дарси аввал шумо мефаҳмед, ки чӣ гуна дар супоришҳои шинос имкониятҳои таҳлил, ҷустуҷӯйи роҳҳои ғайристандартӣ ва асосноксозӣ “пинҳон” шудаанд. Мо муайян мекунем, ки кадом воситаҳои арзёбии ташаккулдиҳанда имконият медиҳанд, ки тафаккури интиқодӣ ва эҷодкорӣ ошкоро дар раванди кор рушд меёбанд, на танҳо дар охири дарс.

Дар дарси дуюм диққат ба он равона мешавад, ки арзёбии ташаккулдиҳанда чӣ гуна ба рушди маҳоратҳои ҳамкорӣ, муколама ва худомӯзӣ мусоидат мекунад. Тавассути супоришҳо шумо мебинед, ки чӣ гуна метавонем саҳми ҳар як хонандаро дар кори гурӯҳӣ муайян кунем, бознигариро созанда карда, раванди банақшагирӣ ва худбаҳодиҳиро барои хонандагон фаҳмо ва дастрас гардонем.

Дар кори амалӣ шумо худро дар нақши лоиҳакаш гузоред: супоришҳои таълимиро тарзе такмил диҳед, ки салоҳиятҳои асосӣ дар онҳо равшантар зоҳир шаванд; усулҳои арзёбии ташаккулдиҳандаро барои марҳилаҳои гуногуни дарс интихоб кунед; меъёрҳои муваффақият, варақаи назоратӣ ва усулҳоро аз руйи категорияҳо ҷудо мекунед.

Шарҳи мафҳумҳои асосӣ

Арзёбии ташаккулдиҳанда - раванди қабул ва истифода бурдани робитаи мутақобила дар ҷараёни таълим, бо мақсади беҳтар фаҳмидани мавод ва ислоҳи амалҳои хонанда ва омӯзгор мебошад.

Робитаи мутақобила - маълумот дар бораи сифати иҷрои супориш, ки ба хонанда кӯмак мекунад фаҳмад, ки чӣ хуб аст, чиро ва чӣ гуна беҳтар кардан мумкин аст.

Арзёбии ҳамдигар - равандест, ки дар он хонандагон корҳои якдигарро бо истифода аз меъёрҳои муайян арзёбӣ карда, шарҳҳои созанда пешниҳод менамоянд.

Худбаҳодиҳӣ - арзёбии кори шахсии худ аз ҷониби хонанда, бо истифода аз меъёрҳои муайян бо мақсади ошкор кардани тарафҳои қавӣ ва нуктаҳо барои беҳбудӣ мебошад.

Меъёрҳои муваффақият - нишондодҳои дақиқ ва фаҳмо, ки бо ёрии онҳо иҷрои супориш ё расидан ба мақсад арзёбӣ мешавад; ҳамчун нишондиҳанда ва роҳнамо барои хонандагон хизмат мекунанд.

Варақаи назоратӣ – воситаест, ки қадамҳо ё нишондиҳандаҳо барои назорат кардани иҷрои супориш ва риояи меъёрҳо истифода мешавад.

МАШҒУЛИЯТИ 1

НАТИҶАҲОИ ТАЪЛИМ:

1. **Фаҳмидани** он, ки **салоҳиятҳои калидӣ** чӣ гуна дар раванди иҷрои супоришҳои таълимӣ зоҳир мешаванд.
2. Усулҳои **арзёбии ташаккулдиҳандаро, ки** барои рушди салоҳиятҳои калидӣ мувофиқанд, муайян **кардан.**

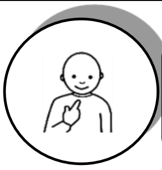

АЗ МИСОЛҲОИ СОДА ОҒОЗ МЕКУНЕМ

Чиро медонед ва мефаҳмед?

Ин супориш барои санҷиши дониши шумо нест. Мақсади он — эҷоди нуқтаи оғоз барои кори минбаъда мебошад.

- Аввал ба ҳар як изҳорот инфиродӣ ҷавоб диҳед, бо интихоби «Дуруст» ё «Нодуруст».
- Сипас, ҷавобҳои худро дар гурӯҳ муҳокима кунед, ба мувофиқат ва фарқиятҳо дар андешаҳо диққат диҳед.

Изҳоротҳо	Дуруст	Нодуруст
1. Арзёбии ташаккулдиҳанда вақти зиёдро мегирад		
2. Арзёбии ташаккулдиҳанда ҳамон баҳо гузоштан аст		
3. Меъёрҳои равшан ба хонандагон кӯмак мекунанд, ки бо огоҳӣ кору фаъолият кунанд		
4. Арзёбии ташаккулдиҳандаро одатан дар охири дарс истифода мебаранд		
5. Арзёбии ташаккулдиҳанда дар синфҳои болоӣ хуб натиҷа медиҳад		
6. Хонанда метавонад дар таҳияи меъёрҳои муваффақият иштирок кунад		
7. Овеза ва ёддоштҳо — сарфи беҳудаи вақтанд, онҳо ба натиҷа таъсир намерасонанд		
8. Варақаи назоратӣ ба хонанда кӯмак мекунанд, ки кори худро беҳтар назорат кунад		
9. Арзёбии ташаккулдиҳанда танҳо барои фанҳои гуманитарӣ мувофиқ аст		
10. Робитаи мутақобила, агар дар охири омӯзиши мавзуъ дода шавад, самаранок аст		
11. Арзёбии ташаккулдиҳандаро ҳатто бе баҳо гузоштан низ истифода бурдан мумкин аст		
12. Як усули арзёбии ташаккулдиҳандаро метавон барои фанҳои гуногун мутобиқ кард		
13. Арзёбии ташаккулдиҳанда — ин вақте аст, ки омӯзгор пурра вазифаи арзёбиро ба хонандагон месупорад		
14. Арзёбии ташаккулдиҳанда ба коҳиш додани баҳсҳо ва норозигӣ аз баҳо кӯмак мекунад		

ЧИРО БОЯД ДОНЕД?

Варақаи иттилоотии 4.3-ро бодиққат хонед, баъд аз он фаҳмиши худро бо истифода аз варақаи худбаҳодиҳии 4.3. санҷед.

Варақаи иттилоотии 4.3

1. АРЗЁБИИ САЛОҲИЯТҲОИ КАЛИДӢ: АЗ ВАЗЪИЯТИ ТАЪЛИМӢ ТО МЕЪЁРҲОИ НАМОЁН

Арзёбӣ — ин ҳамеша идомаи диди омӯзгор аст: ӯ ба чӣ таваҷҷуҳ мекунад, чиро муҳим мешуморад ва чиро дастгирӣ кардан мехоҳад. Масалан, агар хонанда бояд як масъалаи математикиро ҳал кунад — натиҷаи онро арзёбӣ кардан осон аст. Аммо агар вазифа чунин бошад: ташаббус нишон додан, ба созиш расидан дар гурӯҳ ё пешниҳоди як роҳи ғайриодӣ — "чӣ бояд кард?" Мо наметавонем тафаккури интиқодиро бо ҷадвал чен кунем ва наметавонем объективона сатҳи ҳамкориро бо шкалаи (ҷадвали) даҳхола дақиқ ҳисоб кунем. Маҳз дар ҳамин ҷо душворӣ пайдо мешавад: арзёбӣ муҳим аст, аммо чӣ гуна — на ҳамеша равшан аст.

Пас савол ба миён меояд: инро дар куҷои дарс дидан мумкин аст?

Ҷавобро мо аллакай дар баррасии вазъиятҳои таълимӣ қисман ёфтем. Маҳз дар он ҷо, дар супоришҳои мушаххас ва ҳамкориҳои воқеӣ, салоҳиятҳои калидӣ ҳамчун як қисми раванди воқеии таълим, на ҳамчун «иловаҳои» алоҳида, балки ҳамчун ҷузъи ҳақиқии омӯзиш зуҳур мекунанд.

Чӣ гуна салоҳиятҳои калидӣ дар вазъияти таълимӣ зуҳур мекунанд?

Вазъияти таълимӣ — ин танҳо як супориши одӣ дар дарс нест, балки лаҳзаест, ки хонанда бо чизи нав, масъалаи ғайриоддӣ, зарурати муҳокимаи як идея, ё гирифтани накш дар кори гурӯҳӣ рӯ ба рӯ мешавад.

Маҳз дар чунин лаҳзаҳо равшан мешавад, ки хонанда чӣ гуна фикру чӣ гуна муошират мекунад ва чӣ гуна роҳҳои ҳалли масъаларо меҷӯяд.

Ба ин тартиб, салоҳиятҳои калидӣ дар худи мантиқ ва сохтори вазъияти таълимӣ зуҳур мекунанд:

- **Супоришҳои мушкил ва кушода** тафаккури интиқодӣ ва эҷодиро фаъол мекунанд;
- **Кори дунафарӣ ё дар гурӯҳҳо,** ҳамкорӣ ва муоширатро фаъол мегардонанд;
- **Рефлексия пас аз иҷрои супориш** имкони нишон додани малакаи омӯзишро фароҳам месозад.

Ин маънои онро дорад, ки ҳар як унсури вазъият — аз тарзи баён кардани масъала то усули муҳокима — на танҳо ба омӯзиши фан, балки ба рушди салоҳиятҳои **4К+** мусоидат мекунад. Вазъияти таълимӣ, дар ин маъно, як муҳити махсус тарҳрезишуда аст, ки дар он салоҳиятҳо на танҳо гуфта мешаванд, балки ба амал табдил меёбанд.

Чаро муҳим аст, ки ин зуҳуротро бинем?

Ҳатто агар вазъияти таълимӣ дуруст тарҳрезӣ шуда бошад, ҳам ин кофӣ нест. Муҳим аст, ки чӣ гуна амалҳои хонандагонро дар он вазъият дида ва шинохта шаванд.

Баъзан хонанда як қадами муҳим мегузорад: идеяи нав пешниҳод мекунад, фикри ҳамсинфонашро дақиқ мекунад, роҳи ғайристандартии ҳалли масъаларо меёбад.

Аммо агар ин амал ба назар гирифта нашавад, он дар раванди дарс нопадид мегардад, гӯё вуҷуд надошта бошад.

Вазифаи мо ҳамчун омӯзгор *ин зуҳуротро пай бурдан ва гуфтан аст:*

- «Шумо ду роҳро муқоиса кардед — ин тафаккури интиқодӣ аст»
- «Шумо як роҳи дигар пешниҳод кардед — ин эҷодкорӣ аст»

Бо ин кор, мо ба хонанда менфаҳмонем, ки амалҳои ӯ арзиш доранд. Маҳз ҳамин тавр муҳити таълим ба рушди шахсӣ ва салоҳиятҳо мусоидат мекунад.

Нишондиҳанда ва меъёрҳо барои чӣ лозиманд?

Барои он ки муҳити таълимӣ воқеан ба рушд мусоидат кунад, барои ҳамаи иштирокчиёни раванди таълим нишондиҳандаҳои равшан ва фаҳмо лозим аст. Дар ин ҷо унсурҳои намоёни муҳити таълимӣ кӯмак мекунанд, салоҳиятҳоро мушаххас ва намоён месозанд.

Яке аз чунин унсурҳо — ёддошт ва овезаҳо мебошанд:

Хонандае, ки фаъолона роҳи ҳалли масъаларо меҷӯяд

- **Ба андешаҳои гуногун омода аст**, гуш ва баҳс карданро метавонад.
- **Якчанд роҳи ҳалро** ҷустуҷӯ мекунад ва онҳоро муқоиса мекунад.
- Аз хато кардан **намеҳаросад** – мефаҳмад, ки хатоҳо ба омӯзиш кӯмак мекунанд.
- **Устувор аст**: ҳатто агар ҳалли масъала душвор ва тӯлонӣ бошад, онро ҷустуҷӯ мекунад.
- Барои интихоби роҳи ҳалли масъала масъулиятро ба дӯш мегирад.

Мақсад: дарёфти роҳи ҳалли масъала, амиқ ва фаҳмидани моҳияти он.

Хонандагоне, ки дар ҳалли масъала заифанд

- Ӯ фикр мекунад, ки танҳо андешаи худаш дуруст аст.
- Аввалин ҷавоберо, ки ба даст меорад, қабул мекунад ва дар ҳамин ҷо қарор мегирад.
- Аз масъалаҳои душвор канорагирӣ мекунад ва кӯшиш мекунад, ки корро ҳарчӣ зудтар анҷом диҳад.
- Муҳокима кардан ва қабули танқиди созандаро дӯст намедорад.
- Намехоҳад андешаҳои дигаронро гӯш кунад ва онҳоро ба назар гирад.

Мақсад: *ҳарчи зудтар ба анҷом расонидани супориш.*

ОВЕЗАИ «Ҳалкунандаи фаъол ва заиф» дар чанд сатҳ кор мекунад:

- Хусусиятҳои абстрактиро (мисли «эҷодкор бош», «дар гурӯҳ кор кун») ба амалҳои фаҳмо табдил медиҳад, ки ҳам омӯзгор ва ҳам хонанда мебинанд ва мефаҳманд.
- Ба қисми муҳити таълим табдил мeёбад, ки ҳатто деворҳо низ як нақш доранд: ёдрас мекунанд, ки «ҳалкунандаи қавӣ» будан — маънои онро дорад, ки он аз ҷустуҷӯйи роҳи ҳал, муҳокима ва ғалат намеҳаросад.
- Ба муҳокимаи арзёбӣ кӯмак мекунад, бо камоли ҳазл ва сабукӣ.

Ин воситаи айёнӣ чӣ медиҳад? Он салоҳиятҳоро аз мафҳумҳои абстрактӣ ба нишондиҳандаҳои зинда табдил медиҳад, ки ҳар рӯз метавон истифода бурд.

Хулоса

Арзёбии салоҳиятҳои **4К+** аз он оғоз мeёбад, ки ин маҳоратҳо дар вазъияти таълимӣ ва муҳити омӯзиш ҷой ва шакл пайдо мекунанд. Унсурҳои сода, мисли овезаҳои айёнӣ, идеяҳои мураккабро ба роҳнамоҳои фаҳмо табдил медиҳанд. Онҳо ба хонандагон кӯмак мекунанд, ки қадамҳои худро дарк кунанд ва омӯзгорон рушди онҳоро бинанду дастгирӣ намоянд.

Маҳз чунин қадамҳои хурд, вале ҳушмандона, муҳитро рушддиҳанда месозанд ва арзёбиро сермаъно ва самаранок мегардонанд.

2. *АРЗЁБИИ САЛОҲИЯТҲОИ КАЛИДӢ: ШАКЛ ВА ВОСИТАҲО*

«Маҳорати омӯхтан» дар вазъияти воқеӣ чӣ маъно дорад? «Коммуникатсия (иртиботӣ)» дар ҷавоби шифоҳӣ чӣ гуна ба назар мерасад? «Эҷодкорӣ» дар кори лоиҳавӣ аз куҷо оғоз мешавад ва дар куҷо ба поён мерасад? Бе посух ба ин саволҳо, ҳатто воситаҳои технологии пешрафта маънои худро гум мекунанд.

Варақаи назоратӣ, варақаҳои мушоҳида, харитаҳои арзёбӣ ва рубрикаҳо танҳо *"когаз барои ҳисобот"* нестанд. Онҳо салоҳиятҳоро намоён ва муҳокимашаванда месозанд: барои омӯзгор он чизеро, ки одатан аз назар меравад мушоҳида кунад, барои хонанда фаҳмад, ки кадом қадамҳо ӯро ба рушд кардан мебаранд.

Ин воситаҳо муколамаи зиндаи педагогиро иваз намекунанд, баракс дар якҷоягӣ бо он кор мекунанд, сифатҳои мураккабро соҳиб гашта, тафаккури интиқодӣ ё эҷодкориро ба амалҳои мушаххас табдил медиҳанд, ки метавон дид, баррасӣ ва арзёбӣ намуд.

2.1. Тафаккури интиқодӣ: чӣ гуна дид, арзёбӣ кард ва рушд дод

Зиддиятҳо ва номувофиқатиҳоро дар шарҳи маъмул дидан, ба худ ва дигарон саволҳои ғайриоддӣ додан, дар сатҳи «азёд» наистодан, дақиқ кардан ва санҷидани маълумот — ҳамин аст, моҳияти тафаккури интиқодии рушдёфта, на танҳо омодагӣ ба танқид ё баҳс бо ҳар кас ва дар ҳар маврид.

Барои он, ки ин маҳоратҳо воқеан рушд кунанд, муҳим аст, ки онҳо барои омӯзгор тавассути мушоҳида ва барои хонанда тавассути худбаҳодиҳӣ ва муҳокима намоён **гарданд.**

1. Шакли мушоҳида

Мақсад: мушоҳида кард, ки хонанда тафаккури интиқодиро дар дарс чӣ гуна нишон медиҳад, савол мегузорад, маълумотро дақиқ мекунад, зиддиятҳоро меҷӯяд, хулоса мебарорад.

Зуҳури маҳорат	Ҳа/Не	Намуна
1. **Савол мегузорад:** нуктаҳои нофаҳморо дақиқ мекунад, маълумотро зери шубҳа мегирад		
2. **Муқоиса мекунад:** фарқият ё монандиро байни манбаъ, харита ва андешаҳо мебинад		
3. **Зиддият меёбад:** номувофиқатӣ ё ихтилофро дар маълумот нишон медиҳад		
4. **Далел меорад:** нуқтаи назари худро бо далел ё мисолҳо асоснок мекунад		
5. **Хулоса мебарорад:** андешаи шахсии худро баён мекунад ва мефаҳмонад, ки он ба чӣ асос ёфтааст		

Таҳлили методӣ: чӣ гуна бо шакли мушоҳида кор кард

Ба ҷадвал нигаред: он ҳамчун як занҷираи тафаккури интиқодӣ сохта шудааст – аз саволгузорӣ то муқоиса, ошкор кардани зиддиятҳо, далеловарӣ ва дар ниҳоят хулоса кардан.

Фаҳмидан муҳим аст, ки ҳар як ҳалқаи ин занҷир метавонад худ як объекти алоҳидаи мушоҳида бошад. Масалан:

- **Барои саволҳо** метавон харитаи алоҳида таҳия кард: кадом навъи саволҳоро хонанда мегузорад (дақиқкунанда, санҷишӣ, таҳқиқотӣ).
- **Барои далеловарӣ** шакли алоҳида: хонанда ба чӣ такя мекунад (далел, мисолҳо, аз таҷрибаи шахсӣ).

- **Барои хулосаҳо** – на танҳо ҳузури онҳо, балки мушоҳидаи амиқ, мустақилият ва робитаи онҳо бо мавод низ муҳим аст.

Ҳоло мо ин корро махсус анҷом намедиҳем то маводи таълимиро бо воситаҳои зиёдатӣ бор накунем. Аммо муҳим аст, дарк кунем, ки ҳар як унсури занҷирро метавонем ба шакли мушоҳида ё рубрикаи алоҳида табдил диҳем.

Истифодаи рубрика, ин воситаи сатҳи дигар аст. Онҳо барои мушоҳидаи оддӣ нестанд, балки барои дидан ва арзёбӣ намудани сатҳҳои зуҳури маҳорат – аз мудати кутоҳтарин то пешрафт, мебошад. Мо дар бораи инҳо дертар суҳбат мекунем.

Шаклҳои мушоҳида, на танҳо барои омӯзгор муҳим аст. Маҳз аз ҳамин сабаб аст, қадами навбатӣ – варақаи санҷишии оиннавӣ барои хонандагон аст, ки бо ҳамин мантиқ таҳия шудааст. Он ба хонандагон кӯмак мекунад, ки раванди андешаронии худро бинанд ва он барои худбаҳодиҳӣ, арзёбии ҳамдигар ва муҳокима дар синф асос мешавад.

2. Варақаи назоратӣ барои худбаҳодиҳӣ: «Чӣ гуна ман – интиқодӣ фикр кардам?»

Он чиро, ки дар дарс анҷом додед аломат гузоред. Агар хоҳед – намуна илова намоед.

Ман вақти ... интиқодӣ фикр кардам	Ҳа	Мехоҳам санҷам	Масалан
1. **Савол додан:** аз омӯзгор ё ҳамсинфон пурсидам – Чаро? Аз куҷо? Чӣ гуна санҷем?			
2. **Маълумотро муқоиса кардам**: дидам, ки ҷадвалҳо, матн ё андешаҳо чӣ монандӣ ё фарқият доранд			
3. **Номувофиқати ёфтам:** фаҳмидам, ки маълумот аз манбаъҳои гуногун мувофиқ намеоянд			
4. **Ҷавобамро шарҳ додам**: мисол, факт ё далел овардам			
5. **Хулоса кардам:** андешаи шахсии худро баён кардам ва фаҳмондам, ки чаро чунин фикр дорам			

Шарҳи методӣ барои омӯзгор

- Муҳокимаи дунафараи варақаи назоратӣ ба хонандагон кӯмак мекунад, ки амалҳои худро дарк кунанд ва ба ҳамдигар робитаи мутақобиларо омӯзанд**.**
- Пешниҳоди «илова кардани ақидаи шахсӣ» маърифатро рушд медиҳад – хонандагон тавсиф медиҳанд, ки “тафаккури интиқодӣ” барои онҳо чӣ аҳамият дорад.
- *Муҳим*: варақаи назоратиро ҳамчун воситаи арзёбии расмӣ истифода набаред**,** балки ҳамчун воситаи гуфтугӯ ва таҳлили муштарак истифода кунед.

Мушовир метавонад ба омӯзгорон дар доираи як гурӯҳи методӣ ё дар шакли амалияи хурд пешниҳод намояд, ки барои яке аз мавзуъҳо варақаи назоратиро тартиб диҳанд ва сипас муҳокима кунанд, кадом пешниҳодҳо бештар ба тафаккури интиқодӣ мувофиқат мекунанд.

Ҳамин тавр, варақаи назоратиро метавон на танҳо барои худбаҳодиҳӣ, балки барои мавзуи мушаххаси дарс низ таҳия кард.

Ин гуна воситаҳо ба хонандагон кӯмак мекунанд, ки пайдарпайии амалҳоро нигоҳ доранд ва ба омӯзгор то бубинад, хонандагон чӣ гуна маводро таҳлил мекунанд**.**

3. Варақаи назоратӣ барои супориши мушаххас *(таҳлили манбаи географӣ)*

Мавзуъ: *Мушкилоти кӯли Сарез*
Мақсад: *омӯхтани таҳлили ҳуҷҷат ва баён кардани хулосаҳо*

	Қайд кардан (✓)
1. Манбаро пурра хонед ва дар зери калимаҳои нофаҳмо хат кашед	
2. Муайян кунед, муаллиф кист, кай ва дар куҷо манбаъ таҳия шудааст	
3. Мазмуни асосии матнро ҷудо кунед (2–3 идеяи калидӣ)	
4. Муайян кунед, ки оё дар матн андешаи шахсӣ ё эҳсосот вуҷуд дорад	
5. 1–2 воқеиятро ёбед, ки метавон онҳоро бо маълумоти дигар санҷид	
6. Ин манбаро бо китоб ё ҳуҷҷати дигар муқоиса намоед	
7. Хулоса намоед, ки ин манбаъ чӣ арзиш дорад ва барои чӣ муфид аст	

Ҳамин тавр, варақаҳои назоратӣ метавонанд ҳам умумӣ бошанд ва ҳам махсус барои вазифаҳои мушаххаси дарс «танзим» шаванд — ҳарду шакл равандҳои фикриро намоён месозанд.

Шарҳи методӣ

Чунин варақаи назоратӣ сохтори корро дастгирӣ мекунад (хонанда дар иҷрои супориш «ҳайрон» намемонад) ва тафаккури интиқодӣ— муқоисаи манбаъҳо, муайян кардани далелҳо, таҳлили хулосаҳоро рушд медиҳад. Онро метавон дар дарс, дар корҳои дунафарӣ ё ҳамчун вазифаи хонагӣ истифода бурд.

Варақаҳои назоратиро барои вазифаҳои гуногун: кор бо харита, таҳлили ҳалли муодила, навиштани эссе, омодасозии лоиҳаи хурд ва ғайра мутобиқ кардан осон аст. Ин амал онҳоро ба як воситаи универсалӣ барои дарс табдил медиҳад.

4. Рубрика (харитаи сатҳҳо)

Рубрика — ин «зинаи намоёни рушди маҳорат» аст. Ин восита кӯмак мекунад, бубинем, ки маҳорат аз ибтидоӣ то сатҳи баланд дар кадом сатҳ зоҳир мешавад. Рубрика меъёрҳоро барои омӯзгор ва хонанда равшан месозад. Ба шарофати он, метавон динамикаи рушди хонандаро мушоҳида кард ва қадамҳои мушаххасро барои пешрафти минбаъда муҳокима намуд.

Рубрикаҳо метавонанд гуногун бошанд: баъзеашон як маҳоратро пурра тавсиф (маҷмӯи малакаҳо) ва баъзеи дигарашон як унсури муҳимро арзёбӣ мекунанд. Биёед аз як мисоли сода оғоз кунем: чӣ гуна хонанда далел меорад.

Рубрика: Тарҳрезии далел

Сатҳ	Хонанда чӣ гуна далел тарҳрезӣ мекунад
Ибтидоӣ	Андешаи шахсиро бе асос мефаҳмонад («ман ҳамин тавр фикр мекунам», «дар матн ҳамин хел навишта шудааст»), намефаҳмонад, ки чаро ин дуруст аст
Асосӣ	Як изҳоротро мефаҳмонад ва *як далели сода* (факт ё мисол) меорад, вале аҳамияти онро шарҳ намедиҳад
Пешрафта	Далел пешниҳод мекунад: *изҳоротро мефаҳмонад, онро бо якчанд факт ё мисол дастгирӣ мекунад*, шарҳ медиҳад, ки чаро онҳо муҳимманд
Баланд	Далели муфассал меорад: тезис ва изҳороти консептуалиро *мефаҳмонад,* онро бо фактҳо ва далелҳо системавӣ дастгирӣ мекунад, мантиқан онҳоро алоқаманд мекунад ва хулосаи муфассал ва асоснок пешниҳод менамояд

Шарҳи методӣ

Ин рубрика дар ҳолате муфид аст, ки лозим аст ба рушди як маҳорати мушаххас диққат дода шавад. Он ба омӯзгор кӯмак мекунад, зуд фаҳмад, ки хонанда танҳо андешаи шахсиро баён мекунад, ё метавонад онро бо далелҳо ва мантиқ асоснок намояд.

Рубрика метавонад барои ҷавобҳои шифоҳӣ, корҳои хаттӣ ва худбаҳодиҳии хонандагон истифода шавад (масалан: «То чӣ андоза ман тавонистам андешаи худро асоснок кунам?»).

Рубрика: Харитаи сатҳҳои тафаккури интиқодӣ

Тафаккури интиқодӣ — ин танҳо як маҳорат нест, балки маҷмӯи малакаҳоест, ки якҷоя кор мекунанд ва якдигарро тақвият мебахшанд.

Рубрикаи дар поён овардашуда кӯмак мекунад, ки ин параметрҳоро дар динамика аз сатҳи ибтидоӣ то сатҳи пешрафта бубинем.

Он ҳам барои омӯзгор ва ҳам барои хонанда раванди рушди тафаккурро намоён ва фаҳмо месозад. Ин намуна пурра нест ва метавонад васеъ карда шавад — масалан, бо нишондиҳандаҳои кор бо гипотеза ва мухолифатҳо.

Нишондиҳанда	Сатҳи ибтидоӣ	Сатҳи асосӣ	Сатҳи пешрафта	Сатҳи баланд
Муқоисаи иттилоот	Ба фарқиятҳои манбаъҳо аҳамият намедиҳад; танҳо як манбаъро истифода мебарад	Фактҳои алоҳидаро муқоиса мекунад, аммо бе таҳлили амиқ	Манбаъҳоро (харита, матн, андешаҳо) ба таври системавӣ муқоиса мекунад; фарқият ва монандиҳоро муайян месозад	Манбаъҳоро таҳлил мекунад, сабабҳои фарқиятҳоро шарҳ медиҳад, хулосаҳои асоснок меорад
Саволҳои пешниҳодшуда	Савол намедиҳад; ахборро ҳамчун ҳақиқат қабул мекунад	Саволҳои содаи тавзеҳдиҳанда мегузорад (Ин чӣ маъно дорад?Дар куҷо ҷойгир аст?)	Саволҳои мушкил ва тавзеҳдиҳанда мегузорад, ки ба фаҳмиши амиқ мусоидат мекунанд	Саволҳои таҳқиқотӣ мегузорад, ки ба ҷустуҷӯйи дониш ё роҳҳои ҳалли нав мебаранд
Муҳокимаи мавқеъ	Бе шарҳ ҷавоб медиҳад; «чӣ тавре навишта шудааст…» ё «чӣ тавре гуфтанд…»	Ба таври сода шарҳ медиҳад (дар асоси далелҳо равшан)	Мавқеи худро бо мисол ва маълумотҳо аз манбаъҳо асоснок мекунад	Далелҳоро бо такя ба якчанд манбаъ месозад, занҷираи мантиқии исботро ташкил медиҳад
Хулоса ва ҷамъбаст	Хулоса намекунад; танҳо иттилоотро нақл мекунад	Сатҳӣ хулоса мекунад (бе таҳлили сабабҳо)	Хулосаҳои шахсиро дар асоси таҳлили иттилоот баён мекунад	Умумисозии амиқ мекунад, маълумоти гуногунро мепайвандад, ғояҳои дурнамодор пешниҳод мекунад

Шарҳи методӣ

Ин рубрика дар ҳолате муфид аст, ки лозим аст тафаккури интиқодиро ҳамчун як маҳорати мукаммал дид. Он ба омӯзгор кумак мекунад, то муайян намояд, ки хонанда чӣ гуна бо иттилоот кор мекунад — оё манбаъҳоро муқоиса мекунад, саволҳои амиқ мегузорад, андешаи худро асоснок карда хулосаҳои шахсӣ пешниҳод менамояд.

Рубрикаро метавон бо роҳҳои гуногун истифода кард:

- **Барои мушоҳида дар дарс:** қайд карданд, ки хонандагон кадом сатҳҳоро нишон медиҳанд.
- **Барои муҳокима:** нишон додани «зинаи рушд» ба хонандагон, то фаҳманд, ки пешравӣ чӣ маъно дорад.
- **Барои худбаҳодиҳӣ:** ба хонанда имконият додан зарур аст, ки худаш муайян кунад ки дар кадом сатҳ қарор дорад ва муҳокима кунад, ки чӣ гуна метавонад ба сатҳи навбатӣ гузарад.

Муҳим - дар хотир бояд дошт: рубрика барои баҳо гузоштан нест, балки барои пайгирии динамикаи рушд ва банақшагирии қадами оянда истифода мешавад.

5. Саволҳо барои робитаи мутақобила

Саволҳо барои робитаи мутақобила лаҳзаест, ки хонанда дарк мекунад: чӣ кор кард, чӣ омӯхт ва чӣ чизро метавонад беҳтар кунад. Саволҳои сода пас аз иҷрои супориш ё дарс ба хонанда кӯмак мекунанд, ки кори худро аз берун бинанд. Ин гуна восита на танҳо тафаккури интиқодӣ, балки маҳорати омӯзишро низ рушд медиҳад, зеро хонанда на танҳо натиҷа, балки равандро низ мебинад.

Намунаи саволҳои рефлексивӣ:

- Чӣ чизи навро ҳангоми муқоисаи манбаъҳо пай бурдам?
- Ман кадом саволҳоро додам ва онҳо ба чӣ кӯмак карданд?
- Дар куҷо зиддиятро ёфтам ва чӣ гуна онҳоро шарҳ додам?
- Чӣ чиз дар таҳлили имрӯзаи ман беҳтар аз пеш буд?

Шарҳи методӣ

Саволҳои рефлексивиро метавон дар охири дарс, дар кори дунафарӣ, гурӯҳӣ ё ҳамчун номгӯй барои муҳокима пешниҳод кард.

Онҳо ба мустаҳкамкунии маҳоратҳои нав кӯмак мекунанд ва маҳоратҳои абстрактиро (мисли тафаккури интиқодӣ) ба амалҳои даркшаванда табдил медиҳанд.

Муҳим: рӯйхати саволҳо пойдор нест, онро метавон ба мавзуъ ва супориш васеъ ё мутобиқ кард ва хонандагонро дар таҳияи саволҳои нав ҷалб намуд.

6. Ёддошт ва овезаҳо

ТАФАККУРИ ИНТИҚОДӢ *Савол диҳед – Зиддиятро ёбед – Санҷед*	
ШАХСЕ, КИ ФИКРИ ҚАВӢ ДОРАД	ШАХСЕ, КИ ФИКРИ ЗАИФ ДОРАД
• **Андешаҳоро муқоиса мекунад**: нуктаи назари гуногунро меҷӯяд, ба як андеша маҳдуд намешавад • **Саволҳои душвор медиҳад**: барои амиқ фаҳмидан, на барои «расмият» • **Дар зиддиятҳо маъно меҷӯяд:** онҳоро ҳамчун имкони таҳлили амиқ мебинад • **Далел меорад:** ба далелҳо такя мекунад ва онҳоро шарҳ медиҳад • **Андешаи худро бошуурона иваз мекунад:** агар далелҳои қавӣ пайдо шаванд • **Дигаронро гӯш мекунад:** андешаҳоро эҳтиром ва бе хашму ғазаб баҳс мекунад	• **Чизе пеш омад қабул мекунад**: дигар ҷустуҷӯ намекунад • **Хомӯш аст ё «барои расмият» савол медиҳад:** кӯшиш намекунад амиқ фаҳмад • **Ба хатогиҳо чашм мепӯшад**: вонамуд мекунад, ки ҳама чиз дуруст аст • **Ба ибораи «чунки ҳамин тавр гуфтанд»: бовар мекунад:** манбаъҳоро намесанҷад • **Ақидаи худро нигоҳ медорад:** ҳатто агар баръакс исбот шуда бошад • **Аз андешаҳои дигарон рӯй мегардонад:** намехоҳад баррасӣ кунад
Розӣ шудан осон аст. Фикр кардан — мушкил.	

Барои чӣ ин ёддошт лозим аст?

Ин овезаро метавон барои ороиши синф ва ҳамчун маводи тақсимотӣ барои хонандагон истифода бурд, дар ҳар ду ҳолат он ҳамчун воситаи рушд ва худбаҳодиҳӣ кор мекунад.

Он кӯмак мекунад, ки тафаккури интиқодӣ аз як маҳорати абстрактӣ ба маҷмӯи амалҳои мушаххас табдил ёбад — амалҳое, ки ҳам омӯзгор мебинад ва ҳам хонанда.

Ин як воситаи нарми арзёбӣ на барои баҳогузорӣ, балки барои мушоҳида, худбаҳодиҳӣ ва муҳокима мебошад.

Чӣ гуна истифода бурдан мумкин аст:

- Дар ҷои намоён овезон кардан — то ба хонандагон меъёрҳоро ёдрас кунад
- Ҳамчун нуктаи муҳокима: «Шумо дар куҷо будед, дар наздикии шахсе, ки фикри қавӣ дорад ё заиф?»
- Дар робитаи мутақобила истифода бурдан: хонандагон худ қайд кунанд, ки кадоме аз қадамҳои «қавӣ»-ро анҷом доданд

Дар маҷмӯъ, ёддошт идеяҳои мураккабро ба роҳнамоҳои сода ва фаҳмо табдил медиҳад ва онҳоро қисми муҳити таълим месозад. Он рушди тафаккури интиқодиро на танҳо тавассути супоришҳо, балки тавассути муҳити синф, ки дар он «чуқур фикр кардан» як арзиши умумӣ аст, дастгирӣ мекунад.

Ҷадвали ҷамъбастии воситаҳои арзёбии салоҳият: Тафаккури интиқодӣ

Ном	Тавсифи кӯтоҳ	Мақсади истифода
Шакли мушоҳида	Ҷадвал бо рӯйхати **амалҳои мушоҳидашаванда** (савол мегузорад, зиддиятро меёбад, манбаъҳоро муқоиса мекунад…)	Барои омӯзгор: мебинад, ки хонанда чӣ гуна дар дарс маҳорат нишон медиҳад
Оинаи варақаи назоратӣ барои хонандагон	Рӯйхати амалҳои мушаххас дар шакли «Ман…», ки хонанда пас аз иҷрои супориш қайд мекунад	Барои **худбаҳодиҳӣ ва дарки раванд**; метавон барои муҳокима дар корҳои дунафарӣ ё гурӯҳӣ истифода шавад
Варақаи назоратӣ барои супоришҳои мушаххас	**Рӯйхати фаъолиятҳои қадам ба қадам** ё меъёрҳо барои иҷрои супориши мушаххас (масалан, таҳлили ҳуҷҷат, муқоисаи харитаҳо)	Барои **коркарди марҳила ба марҳила**: ба хонандагон кӯмак мекунад, ки сохтор ва талаботи супоришро нигоҳ доранд
Рубрикаи як маҳорат	**«Зинаи рушд»** барои як маҳорат (масалан, чӣ гуна далел овардан ё савол гузоштан) — аз сатҳи ибтидоӣ то баланд	Барои арзёбии дақиқ ва муҳокимаи маҳорати мушаххас, инчунин барои ҳадафгузорӣ
Рубрикаи мукаммал	**Харитаи муфассали сатҳҳо**, ки якчанд маҳоратҳои марбутро тавсиф мекунад (таҳлил, далеловарӣ, саволгузорӣ…)	Барои **арзёбии мукаммал** ва банақшагирии рушди маҳорат
Саволҳои рефлексивӣ	Рӯйхати саволҳо барои **таҳлили фаъолиятҳои худ** пас аз иҷрои супориш	Барои **дарки раванди фикрронӣ** ва банақшагирии беҳбудиҳо
Ёддошт / Овеза	**Роҳнамоҳои намоён:** нишонаҳои «шахсе, ки фикри «қавӣ» ё «заиф» дорад, ба амалҳои фаҳмо табдилёфта	Барои **худбаҳодиҳӣ, муҳокима ва ташаккули фарҳанги фикрронӣ** ва далеловарӣ дар дарс

2.2. Тафаккури эҷодӣ: чӣ гуна онро дид, арзёбӣ кард, рушд дод

«**Эҷодкорӣ** — ин амиқ кофтан, бо диққат нигаристан, ислоҳи ғалатҳо, бо гурба суҳбат кардан, ғӯта ба умқ задан, гузаштан аз деворҳо, тобон кардани офтоб, сохтани қасрҳо аз рег, истиқболи оянда». *(П. Торренс)*

Ин суханон бо образӣ гуфта шудаанд, вале моҳияти эҷодиро хеле дақиқ инъикос мекунанд: эҷодӣ — ин қобилияти бештар дидан нисбат ба хобидан дар сатҳ ва ҷуръат ба озмоиши он чизҳое, ки ба назари дигарон ғайриимкон менамоянд, мебошад.

Эҷодкорӣ ё тафаккури эҷодӣ — ин ду мафҳуми ҳаммаъно мебошанд ва равандеро ифода мекунанд, ки ба инсон имкон медиҳад идеяҳои нав эҷод кунад, роҳҳову ҳалли ғайристандартӣ пайдо намояд ва ба мушкилот бо назари тоза муносибат кунад. Ин маҳоратест, ки ба шахс имкон медиҳад ба ашёҳо аз мавқеи дигар нигарад ва идеяҳоро ба таври ғайриоддӣ пайваст намояд.

Эҷодкорӣ бошад, мафҳуми васеътар аст: он иқтидори эҷодии инсонро дар бар мегирад, ки на танҳо дар тафаккур, балки дар эҳсос, муошират, усул ва натиҷаҳои фаъолият низ зоҳир мешавад.

Аммо чӣ чиз маҳз тафаккурро эҷод мекунад? Барои рушд додан ва арзёбии ин маҳорат, муҳим аст, ки мо унсурҳои асосии онро дақиқ дарк кунем. Танҳо дар он сурат метавон воситаҳои самаранок барои мушоҳида, арзёбӣ ва рушди эҷодӣ дар раванди таълимро таҳия кард.

Тавсифи тафаккури эҷодӣ

Нишондиҳандаҳо	Чӣ гуна зоҳир мешавад
Ҳассосият ба мушкилот	Саволҳо ва мушкилотеро мебинад, ки дигарон намебинанд; мушкилотро дақиқ мекунад ва шакл медиҳад; ихтилофҳои пинҳониро пай мебарад
Зуд фикр кардан (тезкорӣ)	Дар муддати кӯтоҳ якчанд идея ё роҳҳои ҳалл пешниҳод мекунад; вариантҳои гуногунро пешниҳод менамояд
Тағйирпазирӣ (Чандирӣ)	Гипотезаҳои гуногун месозад; роҳҳои алтернативиро мебинад; равишро иваз мекунад ва усулҳои гуногунро месанҷад
Мутобиқшавӣ	Манбаъҳои гуногуни иттилоотро мепайвандад; аналогияҳо истифода мекунад; идеяҳоро аз як соҳа ба соҳаи дигар мегузаронад
Аслӣ будан	Ҳалли ғайриоддӣ ва образҳои нав эҷод мекунад; аз қолабҳои маъмул берун мебарояд; комбинатсияҳои ғайристандартиро меҷӯяд
Мустақилият	Қодир аст ба фишори эътибор ва қолабҳо муқобилят кунад; андешаи шахсии худро ҳимоя мекунад, далел меорад ва омода аст муҳокима кунад

Ин нишондиҳандаҳо танҳо тавсифи назариявӣ нестанд. Онҳо кӯмак мекунанд, ки эҷодкорӣ ҳамчун маҷмӯи амалҳои мушаххас ва мушоҳидашаванда ба назар расанд.

Маҳз дар асоси ҳамин нишондиҳандаҳо, воситаҳои зерин**:** шакли мушоҳида барои омӯзгор ва оинаи варақаи назоратӣ барои хонанда таҳия шудаанд

Аз ҷиҳати сохтор, онҳо ба он воситаҳое монананд, ки мо аллакай барои тафаккури интиқодӣ истифода бурдем, барои омӯзгор осон аст, ки онҳоро азхуд кунад ва ба дарсҳо ворид намояд. Аммо акнун онҳо махсус барои хусусиятҳои тафаккури эҷодӣ танзим шудаанд, ки ин онҳоро барои мушоҳида, муҳокима ва худбаҳодиҳӣ хеле мувофиқ месозад.

1. Шакли мушоҳида

Мақсад: мушоҳида кардан, ки хонанда дар дарс тафаккури эҷодиро чӣ гуна нишон медиҳад**:** мушкилоти навро мебинад, идеяҳо эҷод мекунад, чандирӣ ва аслӣ буданро нишон медиҳад.

Пайдо шудани маҳорат	Ҳа/Не	Мисол
1. **Мушкилотро мебинад ва месозад**: саволҳо ё зиддиятҳоеро пай мебарад, ки дигарон намебинанд		
2. **Идеяҳо эҷод мекунад:** якчанд роҳҳои ҳалли масъала ё маводро пешниҳод мекунад		
3. **Донишҳоро пайваст мекунад**: маълумотро аз манбаъҳои гуногун (харита, матн, таҷрибаи шахсӣ) дар як идея муттаҳид мекунад		
4. **Метафора (ташбеҳи пинҳонӣ) ва образҳо истифода мекунад:** падидаҳоро тавассути муқоиса, ҳикоя ё мисол шарҳ медиҳад		
5. **Равишҳои ғайристандартӣ пешниҳод мекунад:** роҳҳои аслӣ барои иҷрои супориш ё пешниҳоди натиҷаҳоро меҷӯяд		
6. **Идеяҳоро такмил медиҳад:** қарорҳои худ ё дигаронро тағйир медиҳад ва беҳтар мекунад		
7. **Идеяҳои дигаронро рушд медиҳад**: пешниҳодҳои ҳамсинфонашро илова мекунад, такмил ё аз нав шарҳ медиҳад		

2. **Варақаи назоратӣ барои худбаҳодиҳӣ: «Чӣ гуна ман эҷодкорӣ нишон додам?»**

Он корҳоеро, ки дар дарс анҷом додед бо аломат (✓) ишора кунед. Агар хоҳҳед — намунаҳо илова намоед.

Ман вақте эҷодкорона фикр мекардам, ки…	Ҳа	Мехоҳам санҷам	Намуна
1. **Мушкилот** ё **саволе додам**, ки дигарон пай набурданд			
2. **Якчанд идеяи гуногун пешниҳод кардам**, дар фикри авалла наистодам			
3. **Маълумотро** аз манбаъҳои гуногун (диаграммаҳо, матн, мисолҳои ҳаётӣ) **якҷоя кардам**			
4. Барои фаҳмондани падидаҳо **образ ё муқоисаҳо истифода кардам** (метафораҳо, аналогияҳо)			
5. **Роҳи ғайриодии** иҷрои супориш ё пешниҳоди натиҷаро фикр кардам			
6. **Идеяи худро пешниҳод** ва **такмил** додам, онро беҳтар кардам			
7. **Идеяи дигаронро** дар гурӯҳ **пурра** кардам ё **рушд** додам			

Андеша кун:

- Кадом идеяи ман ғайриодӣ буд?
- Дигаронро гӯш карда чӣ чизи нав омӯхтам?
- Дафъаи дигар чиро мехоҳам санҷам?

Шарҳи методӣ

Ин воситаҳо кӯмак мекунанд, ки *тафаккури эҷодӣ— ҳам барои омӯзгор ва ҳам барои хонанда аён гардад*.

Чӣ гуна бо шакли мушоҳида кор кард:

- Ҳангоми муҳокима ва иҷрои супориш онро истифода баред, зуҳури мушаххаси эҷодкориро сабт кунед
- Кӯшиш накунед, ки ҳамаи бандҳоро якбора пур кунед: 2–3 меъёри калидиро интихоб намоед, ки дар марҳилаи ҳозира муҳиманд
- Якҷоя бо хонандагон муҳокима кунед, нишон диҳед, ки кадом амалро ҳамчун эҷодкорӣ ҳисоб кардед

Чӣ гуна бо варақаи назоратӣ кор кард:

- Онро дар охири супориш пешниҳод кунед, хонандагон амалҳои худро қайд мекунанд ва мисолҳоро дар корҳои дунафарӣ ё гурӯҳӣ табодул мекунанд
- Онро ҳамчун воситаи пайгирии рушд истифода баред: ба он баъдтар баргардед, то тағйиротро мушоҳида кунед
- Ба хонандагони синфҳои болоӣ пешниҳод кунед, ки чек-листро пур кунанд, ин сатҳи маърифатмандӣ ва фаъолиятро рушд медиҳад.

3. Варақаи назоратӣ барои супориши мушаххас

Мавзуъ: «Масоҳати росткунҷа» – синфи 8

Мақсад: *эҷоди роҳҳои ғайристандартии фаҳмондани мавзуи мураккаб*

Супориш: Фикр кунед, ки чӣ гуна метавон фарқи масоҳати росткунҷаро ба хонандагони синфи 5 фаҳмонд: тавассути расм, муқоиса ё бозии хурд.

Варақаи санҷиш: Чӣ гуна ман формулаҳои масоҳати росткунҷаҳоро эҷодкорона шарҳ додам

Ман чӣ кор кардам?	Бале	Не	Қисман
1. **Мавзуъро фаҳмидам**: Ман фаҳмидам, ки маҳз чиро шарҳ додан лозим аст (кадом формулаҳои масоҳат, хусусиятҳои онҳо)			
2. **Шакли интихобшуда**: Ман тасмим гирифтам, ки тавассути расм, қиёс ё бозии хурд шарҳ медиҳам			
3. **Якчанд ғояҳо пешниҳод карданд -**барои нишон додани фарқи масоҳат камаш 2—3 намудӣ (вариант) пешниҳод кардам			
4. **Тасвирҳои истифодашуда ва муқоисаҳо**: барои равшан шудани мавзуъ, ташбеҳ ё аломате намуна аз ҳаёт пайдо кард			
5. **Унсурҳои гуногунро пайваст кунед** (масалан, матн + расм, бозӣ + фаҳмонидан)			
6. **Ман ғояро ба итмом расонидам** пас аз суҳбат бо гурӯҳ ё омӯзгор			
7. **Барои равшанӣ санҷида шуд**: Ман фикр мекардам, ки оё хонандагони синфи панҷум инро мефаҳманд?			

Рефлексия:
- Аз ҳама ҷолибтарин андешаи ман чӣ буд?
- Чӣ кӯмак кард, ки шарҳ равшан шавад?
- Дафъаи оянда ман чиро беҳтар мекунам?

Ин варақа ҳамчун дастур барои хонандагон хизмат мекунад ва ба онҳо дар сохтори раванди ҷустуҷӯйи эҷодӣ кӯмак мекунад: аз дарки супориш то таҳияи ғояҳо ва тафтиши фаҳмиши онҳо барои дигарон. Барои омӯзгор он воситаи қулай барои мониторинги раванд ва пешниҳоди фикру мулоҳиза мегардад.

Шарҳи методӣ
Чӣ тавр метавон истифода бурд:
- Онро ба хонандагони худ пеш аз оғози он диҳед, то онҳо меъёрҳои хатми бомуваффақиятро дарк кунанд.
- Дар давоми супориш барои санҷиши ғояҳои миёнамуҳлат истифода баред.
- Дар охири дарс, арзёбии худ ва муҳокимаи гурӯҳӣ пешниҳод кунед: чӣ хуб кор кард, чиро беҳтар кардан мумкин аст.

4. Рубрика: Зинаи рушди тафаккури эҷодӣ
Мақсад: дидан, ки хонанда дар кадом сатҳ эҷодкорӣ нишон медиҳад ва минбаъд ба куҷо бояд равад?

Сатҳ	Зуҳуроти эҷодкорӣ
Ибтидоӣ	– Супоришро сатҳӣ мефаҳмад, савол намедиҳад – Танҳо ҳалли стандартиро пешниҳод мекунад (мисол гузориши формула) – Ба як усул часпида, равиши ҳалро тағйир намедиҳад
Базавӣ (такягоҳӣ)	– Метавонад якчанд ғояҳоро пешниҳод кунад, баъзан бо истифода аз тасвирҳо ё мисолҳо – Кӯшиши дидани роҳҳои ҳалли алтернативӣ мекунад, аммо боварӣ надорад – Мавқеъ ва андешаҳои худро боэҳтиёт баён мекунад

Пешрафта	– Ба таври мунтазам усулҳои гуногунро пешниҳод мекунад (алгебравӣ, геометрӣ, графикӣ) – Шаклҳои гуногуни кор: ҳисоб, нақша, график, баёни шифоҳиро муттаҳид мекунад – Қодир аст, ки ҳалли худро коркард ва такмил диҳад – Вай усули корҳои худро бо далелҳои хуб ҳимоя мекунад
Баланд	– Проблемаҳо (мушкилиҳо) ва саволҳои навро ба миён мегузорад – Бо истифода аз сарчашмаҳои гуногун методҳои ғайристандартӣ ва якҷокардашуда эҷод мекунад (мисол алгебра ва геометрияро) – Ғояи одамони дигарро инкишоф ва такмил медиҳад, фарзияҳои нав ва хулосаро пешниҳод мекунад – Ба стереотипҳо муқобилат мекунад: усули худро исбот мекунад, ҳатто аз анъанавӣ фарқ ҳам кунад.

Ин рубрика дастури зуд ва возеҳро дар бораи сатҳе, ки хонанда дар он эҷодкорӣ мекунад, нишон медиҳад. Он паймон аст, аммо хусусиятҳои асосиро аз ғояҳои ягона то қобилияти таҳияи мушкилоти нав ва ҳалли консептуалӣ дар бар мегирад.

Шарҳи методӣ
Чӣ тавр метавон истифода бурд:

- *Барои мушоҳида:* Омӯзгор метавонад, сатҳи эҷодкориро дар дарси математика сабт кунад (мисол ҳангоми ҳали супориши ғайри стандартӣ).
- *Барои худбаҳодиҳӣ:* Хонандагони синфҳои болоӣ метавонанд худашон муайян кунанд, ки дар кадом сатҳ кор мекарданд ва дар назди худ мақсад гузоштанд, ки дар марҳилаи оянда чиро санҷанд.
- *Барои муҳокима:* Рубрикаро метавон ҳамчун асос барои суҳбат истифода бурд: "Дараҷаи пешрафта аз сатҳи асосӣ чӣ фарқ дорад? Чӣ тавр ба пеш рафтан мумкин аст?"

Маслиҳат:

Рубрикаро вобаста ба вазифаҳои мушаххас ба таври мақсаднок истифода баред. Масалан, пас аз кори эҷодӣ: «Худро чӣ гуна дар ин зина арзёбӣ мекардед?» Ин на танҳо онро воситаи арзёбӣ мекунад, балки тавассути рефлексия ба рушди маҳорат табдил медиҳад.

5. Саволҳо барои робитаи мутақобила

Рефлексия ба хонанда кӯмак мекунад, ки на танҳо ҳалли масъаларо пешниҳод кунад, балки фаҳмад, ки чӣ гуна онро дарёфт намудааст. Ин маҳорати таҳлили раванди эҷодиро рушд медиҳад.

Намунаи саволҳо барои муҳокима:

- Кадом идеяи ман имрӯз ғайриодӣ буд ва чаро?
- Чӣ ба ман кӯмак кард, ки роҳи нави ҳалро пайдо кунам?
- Чӣ ба ман халал расонд, ки фикр кунам? Чӣ гуна бо он мубориза бурдам?
- Идеяи киро ман такмил ё рушд додам?
- Чӣ корро мехоҳам дар дафъаи оянда дигар хел санҷам?

Чаро ин муҳим аст:

- Хонанда *роҳи расидан ба идеяро дарк мекунад:* чӣ кӯмак кард ва чӣ халал расонд
- Одати таҳлил ва такмили амалҳои эҷодӣ ташаккул меёбад
- Саволҳо нуқтаи оғоз барои *муҳокима дар гурӯҳҳо* мегарданд.

6. Ёддоштҳо, овезаҳо

<table>
<tr><th colspan="2">ТАФАККУРИ ЭҶОДӢ
Назари нав – Муттаҳид намудани гуногуниҳо – Бо ҷуръат озмудан</th></tr>
<tr><th>ЭҶОДКОРИ ҚАВӢ</th><th>ЭҶОДКОРИ ЗАИФ</th></tr>
<tr><td>• Мушкилот ва саволҳоеро мебинад, ки дигарон пай намебаранд
• Якчанд идеяҳои гуногун пешниҳод мекунад, ба аввалин идея маҳдуд намешавад
• Тасвирҳо, ташбеҳҳо ва муқоисаҳоро истифода мебарад, бо тарзи хоси худ мефаҳмонад
• Маълумотро аз манбаъҳои гуногун – иқтибосҳо, матнҳо, графикҳо, мисолҳо аз зиндагӣ гирифта бо ҳам алоқаманд мекунад
• Идеяҳои худро такмил медиҳад ва беҳтар мекунад, аз тағйири нақшаи аввал намеҳаросад
• Идеяҳои дигаронро дар гурӯҳ пурра ва такмил мекунад
• Омода аст бо қолабҳои маъмул баҳс кунад ва роҳҳои ғайриодиро пешниҳод намояд</td><td>• Супоришро дар ҳамон шакле, ки мавҷуд аст, қабул мекунад, савол намедиҳад
• Дар аввалин идеяе, ки ба хотираш омада буд, меистад
• Танҳо суханони дигаронро бе ифодаи назари шахсӣ такрор мекунад
• Танҳо маълумоти тайёри китоби дарсиро истифода мебарад
• Аз тағйири идеяи худ меҳаросад, ҳатто вақте мебинад, ки онро беҳтар кардан мумкин аст
• Ба дигарон гӯш намедиҳад, пешниҳодҳои онҳоро рад мекунад
• Фикр мекунад: «Беҳтараш мисли ҳамеша кунам, на ин ки чизи навро санҷам</td></tr>
<tr><td colspan="2">***Эҷодкорӣ аз он ҷо огоз меёбад, ки ту тасмим мегирӣ фикрро ба таври дигар идома диҳӣ.***</td></tr>
</table>

Ин восита чӣ фоида дорад?

Ин восита ба хонандагон кӯмак мекунад, дарк кунанд, ки ***фикрро эҷодкорона ба кор бурдан*** *дар амал чӣ маъно дорад:*

- **Эҷодкориро намоён месозад** – дар амалҳои мушаххас ба сифатҳои абстрактӣ (масалан, «эҷодкор бош») меорад.
- **Имкони муколама оид ба раванди таълим медиҳад** – омӯзгор ва хонандагон метавонанд муҳокима кунанд, ки кадом нишондиҳандаҳои эҷодкории қавӣ дар дарс зоҳир шуданд.
- **Ба худсанҷӣ ва муҳокимаи гурӯҳӣ роҳнамоӣ мекунад** – кӯмак мекунад бубинанд, ки чӣ корҳо аллакай хуб иҷро мешаванд ва ба кадом самт бояд ҳаракат кард.

Дар маҷмуъ, ин ёддошт маҳоратҳои абстрактиро ба нишондиҳандаҳои равшан ва дастрас табдил медиҳад, ки барои ҳаёти ҳаррӯзаи хонандагон зарур аст. Он на танҳо тавассути супоришҳо, балки тавассути офаридани муҳити мусоид амал мекунад – муҳите, ки дар он ҷустуҷӯйи нав ва фикрро амиқтар ба кор бурдан як меъёр ва арзиш маҳсуб меёбад.

Ҷадвали ҷамъбастии воситаҳо барои арзёбии салоҳиятҳо: Тафаккури эҷодӣ

Восита	Тавсифи кӯтоҳ	Мақсади истифода
Шакли мушоҳида	Ҷадвали мухтасар барои сабти зоҳиршавии эҷодкорӣ аз ҷониби хонанда (идеяҳо, образҳо, интиқоли дониш...)	Кӯмак мекунад, ки омӯзгор амалҳои мушаххаси хонандаро мушоҳида ва сабт намояд
Варақаи назоратӣ барои худсанҷӣ	Варақаи худбаҳодиҳӣ бо иборaҳои сода ва фаҳмо	Рушди маҳорати таҳлил намудани кори худ ва мақсадгузорӣ барои беҳбудии он
Варақаи назоратӣ барои супориш	Рӯйхати фаъолиятҳои қадам ба қадам барои иҷрои супоришҳои эҷодӣ	Раванди иҷрои супоришро месозад, кӯмак мекунад дар марҳилаҳои фаъолияти эҷодӣ нопадид нагардад
Рубрика	Меъёри мухтасари сатҳҳои эҷодкорӣ: аз ибтидоӣ (идеяҳои стандартӣ) то баланд (ҳалли аслӣ, кор бо таззодҳо)	Ба омӯзгор ва хонанда барои арзёбии пешрафт ва мақсад гузоштан нишондиҳандаҳои аниқ медиҳад
Саволҳои рефлексивӣ	Маҷмӯи саволҳо барои муҳокима ва таҳлили кори худ	Ба хонандагон кӯмак мекунад раванди тавлиди идеяҳоро дарк кунанд ва стратегияҳои эҷодкориро муҳокима намоянд
Ёддошт / Овеза	Овезаи аёнӣ бо нишонаҳои зоҳиршавии қавӣ ва заифи эҷодкорӣ	Тафаккури эҷодиро фаҳмо ва баррасишаванда месозад, дар синф ҳамчун роҳнамо амал мекунад

Воситаҳои пешниҳодшуда қисми муҳити таълим мебошанд. Онҳо кӯмак мекунанд, ки эҷодкорӣ ба маҷмӯи амалҳои мушаххас табдил ёбад — амалҳое, ки метавон мушоҳида кард, баррасӣ намуд ва тадриҷан рушд дод.

Ҷамъбаст: хулосаҳои асосӣ

1. **Вазъияти таълимии дуруст тарҳрезишуда** ба муҳити табиие табдил меёбад, ки дар он **тафаккури интиқодӣ ва эҷодкорӣ дар амал зоҳир мешаванд.**

2. **Ин ду навъи тафаккур якдигарро пурра мекунанд**: тафаккури интиқодӣ барои таҳлил, санҷиш ва арзёбӣ, тафаккури эҷодӣ барои ҷустуҷӯйи идеяҳо ва равишҳои нав.

3. **Арзёбии ташаккулдиҳанда** — воситаи асосии сабти зуҳури тафаккур аст: ин онҳоро барои хонандагон **намоён, муҳокимашаванда ва фаҳмо мегардонад.**

4. **Бояд оғоз аз воситаҳои сода ва фаҳмои омӯзгор** сар шавад— ёддоштҳо, овезаҳо, варақаҳои назоратии кӯтоҳ бо тамаркуз ба **2–3 меъёри калидӣ.**

5. **Самара танҳо дар ҳолати истифодаи мунтазами воситаҳо ва муҳокимаи доимӣ бо хонандагон ба даст меояд,** то онҳо дарк кунанд, ки **чӣ кор мекунанд ва чӣ гуна** онро иҷро менамоянд.

Саволҳо барои робитаи мутақобила

1. Ба назари шумо, кадом идея ё усулҳои арзёбии ташаккулдиҳанда барои омӯзгорони фанни шумо ҷолиб ва муфид хоҳанд буд?

2. Кадом идея ё мисолҳо метавонанд дар омӯзгорон шубҳа ё муқовимат ба вуҷуд оранд? Чӣ гуна метавон инро дар гурӯҳи методӣ муҳокима кард?

3. Кадом усулҳои арзёбии ташаккулдиҳандаро шумо ба омӯзгорон тавсия медиҳед, ки ҳамзамон тафаккури интиқодӣ ва эҷодкориро рушд диҳанд?

4. Оё дар таҷрибаи шумо вохӯрдааст, ки омӯзгорон ҳангоми кӯшиш намудан ба рушди тафаккури интиқодӣ ё эҷодкорӣ бо кадом ғалатҳо ё душвориҳои маъмул рӯ ба рӯ мешаванд?

5. Кадоме аз ду усули арзёбии ташаккулдиҳандаро шумо ҳамчун самаранoктарин барои пайгирии рушди тафаккури хонандагон тавсия медиҳед? Чаро маҳз ҳамин?

6. Кадом воситаҳоеро, ки дар мавзуъ пешниҳод шудаанд, барои татбиқи зуд дар амал тавсия медиҳед? Омӯзгор аз куҷо бояд оғоз кунад?

7. Чӣ гуна метавон дастгирии методии омӯзгоронро ташкил кард, то онҳо тавонанд самаранокии усулҳои навро дар кори худ арзёбӣ намоянд?

ХУДБАҲОДИҲӢ: ЧӢ ДАР ХОТИРАМ МОНД, ЧИРО ФАҲМИДАМ?

Варақаи худбаҳодиҳии 4.2

Ҷавоби дурустро интихоб кунед

1. **Чӣ гуна рубрика метавонад ба рушди тафаккури интиқодӣ ва эҷодӣ мусоидат кунад?**
   - A. Сохтори иҷрои супоришро ташкил мекунад ва дар пайдо кардани роҳҳои ҳалли масъала кӯмак мерасонад.
   - B. Кӯмак мекунад, ки сатҳи иҷрои супориш фаҳмида шавад ва қадамҳои беҳбудӣ муайян гарданд.
   - C. Шумораи роҳҳои имконпазирро маҳдуд ва ҳамчун роҳнамо барои амалҳо хизмат мекунад.
   - D. Ниёз ба робитаи мутақобиларо аз байн мебарад, зеро талабот равшан аст.
2. **Истифодаи варақаи назоратӣ барои супориши мушаххас чӣ гуна ба кори хонандагон таъсир мерасонад?**
   - A. Кӯмак мекунад, ки қадамҳои калидӣ ва меъёрҳои иҷро намоён гардад.
   - B. Ниёз ба дастурҳои омӯзгорро пурра аз байн мебарад.
   - C. Иҷрои супоришро сусттар ва марҳилавӣ мекунад.
   - D. Ниёз ба қабули қарорҳои мустақилро дар хонандагон кам мекунад.
3. **Чӣ гуна овеза ва ёддоштҳо метавонанд тафаккури интиқодӣ ва эҷодиро дастгирӣ кунанд?**
   - A. Дар хотир нигоҳдории истилоҳҳо ва далелҳои марбут ба ин маҳоратҳоро осон мекунанд.
   - B. Амалҳои интизоршавандаро визуалӣ мекунанд ва маҳоратҳоро намоён месозанд.
   - C. Метавонанд ҷойи шарҳҳои шифоҳии омӯзгор ё дастурҳоро иваз кунанд.
   - D. Интихоби хонандаро маҳдуд мегардонад, зеро роҳҳои фаъолиятро собит мекунанд.
4. **Чаро муҳим аст, ки меъёрҳои муваффақият дақиқ ва фаҳмо бошанд?**
   - A. То хонандагон ба муваффақият расанд ва баҳои баланд гиранд.
   - B. То хонандагон кори худро бо ҳадафҳо муқоиса кунанд ва фаҳманд, ки чиро беҳтар кардан лозим аст.
   - C. То шумораи саволҳо дар раванди кор кам гардад.
   - D. То раванди санҷиши корҳо барои омӯзгор осон шавад ва худбаҳодиҳии хонанда фаъол гардад.
5. **Арзёбии ташаккулдиҳанда чӣ гуна метавона ба рушди ҳар ду навъи тафаккур баробар мусоидат кунад?**
   - A. Омӯзгор ба хонандагон доимо баҳо медиҳад, то сатҳи худро донанд.
   - B. Дар супоришҳо марҳилаҳои таҳлил, интихоб ва асосноккуниро дар бар мегирад.
   - C. Ниёз ба шарҳи маводро дар дарс аз байн мебарад.
   - D. Супоришҳоро сода мекунад, то ҳамаи хонандагон тавонанд онҳоро иҷро кунанд.
6. **Чаро дар охири дарс саволҳои рефлексивӣ истифода бурдан лозим аст?**
   - A. То санҷем, ки хонандагон маводро дар хотир нигоҳ доштанд ё не.
   - B. То хонандагон таҷрибаи худ ва тарзи корро таҳлил кунанд.
   - C. То вақти ҷамъбасти дарс камтар сарф шавад.
   - D. То хонандагон имкони таҳияи супоришҳои навро пайдо кунанд.
7. **Чаро бояд аз воситаҳои содаи арзёбии ташаккулдиҳанда оғоз кард?**
   - E. То натиҷаҳоро зудтар бинем ва ба хонандагон сарбори зиёд надиҳем.
   - F. То пурра аз шаклҳои мураккаби назорати дониш даст кашем.
   - G. То ниёз ба омӯзиши усулҳои нав аз байн равад.
   - H. То хонандагон тавонад супоришро бо осонӣ иҷро кунанд.

МАШҒУЛИЯТИ 2

НАТИҶАҲОИ ТАЪЛИМ:

1. Фаҳмидан, ки чӣ гуна салоҳиятҳои **4К+** ҳангоми иҷрои вазъияти таълимӣ ба амал меоянд.
2. Кадом усулҳои арзёбии ташаккулдиҳанда барои рушди салоҳиятҳои **4К+** мувофиқ аст.

АЗ МИСОЛҲОИ СОДА ОҒОЗ МЕКУНЕМ
Чиро медонед ва мефаҳмед?

Ин на санҷиши тестӣ ва на санҷиши донишҳо мебошад. Мақсад— муайян кардани тасаввуроти кунунии шумо ва бедор кардани таваҷҷуҳ ба мавзуъ аст.

- Аввал инфиродӣ ба ҳар як изҳорот ҷавоб диҳед: «Дуруст» ё «Нодуруст».
- Сипас дар гурӯҳ баррасӣ кунед**:** муайян намоед, ки ба кадом бандҳо андешаҳои шумо мувофиқанд ва дар кадом фарқ мекунанд**.**

Изҳоротҳо	Дуруст	Нодуруст
1. Муоширати хуб дар дарс ин вақте аст, ки чанд хонанда якбора гап мезананд.		
2. Агар хонанда гӯш кунад, вале гап назанад, ӯ ҳам дар муошират иштирок мекунад.		
3. Ба таври хаттӣ баён кардани андешаҳо низ як шакли муошират аст.		
4. Ҳар қадар ки омӯзгор дар дарс камтар гап занад, ҳамон қадар сифати муошират дар синф баландтар аст.		
5. Ҳамкорӣ ин вақте аст, ки ҳама як вазифаро иҷро мекунанд, вале ҳар кас мувофиқи суръати худ.		
6. Агар дар гурӯҳ сарвар (лидер) бошад, ҳамкорӣ дигар баробар нест.		
7. Ҳамкорӣ бештар дар кори гурӯҳӣ зоҳир мешавад, дар кори дунафарӣ камтар.		
8. Дар кори якҷоя нисбат ба натиҷаи ниҳоӣ, раванд муҳимтар аст.		
9. Малакаҳои омӯхтан — ин дар хотир гирифтани маълумот аст.		
10. Агар хонанда худаш кори худро арзёбӣ кунад, ӯ аллакай “омӯхтанро меомӯзад”.		
11. Рефлексия бештар барои такрори мавзуъ мувофиқ аст, на барои рушди қобилияти омӯзиш.		
12. Банақшагирии кор ва тақсим кардани вақт қисми қобилияти омӯзиш аст.		

ЧИРО БОЯД ДОНЕД?

Варақаи иттилоотии 4.4-ро бодиқат хонед, баъд аз он фаҳмиши худро бо истифода аз варақаи худбаҳодиҳии 4.4 санҷед.

Варақаи иттилоотии 4.4

2.3. Ҳамкорӣ ва иртиботӣ: чӣ гуна онҳоро дид, арзёбӣ кард ва рушд дод.

Вақте, ки мо дар бораи арзёбии салоҳиятҳои умумӣ сухан мегӯем, бештар эҳсоси чизи абстрактӣ ва душворфаҳм пайдо мешавад. Масалан, агар хонанда савол диҳад, ин танҳо фаъолият аст, ё аллакай нишонаи салоҳияти иртиботӣ? Идеяеро дунафара муҳокима кунанд, ин гуфтугӯи одӣ аст ё қадаме ба сӯйи ҳамкорӣ**?**

Дар ҳамин ҷо мо ба саволи аввалини муҳим мерасем: салоҳиятҳои калидӣ, ин сифати абстрактӣ ё амалҳои воқеии хонандагон мебошанд, ки метавон онҳоро дар дарс мушоҳида ва сабт кард?

Агар мо онҳоро ҳамчун маҷмӯи маҳорат ва амалҳои мушаххас бубинем, пас дар куҷо метавонем онҳоро ба осонӣ мушоҳида кунем?

- **Ҳамкорӣ** дар кори ҷуфтӣ ва гурӯҳӣ, супоришҳои лоиҳавӣ ва муҳокимаҳои муштарак намоён мешавад.
- **Коммуникативӣ ё иртиботӣ** вақте зоҳир мешавад, ки хонанда фикрҳои худро равшан баён мекунад, ба дигарон гӯш медиҳад, саволҳои дақиқ медиҳад ва дар ҳолати баҳс ба созиш мерасад.
- **Маҳорати омӯхтан (худомӯзӣ)** он вақт дида мешавад, ки хонанда барои худ ҳадаф мегузорад, худро месанҷад, хулоса мебарорад ва амалҳои худро ислоҳ мекунад.

Аммо як нуктаи муҳим вуҷуд дорад: фақат хонандагонро дар гурӯҳҳо ё дунафарӣ муттаҳид кардан кофӣ нест. Аз як тараф, ин дуруст аст, зеро вазъиятҳои таълимӣ, супоришҳои муштарак ва муҳокимаҳо шароити зоҳиршавии ин маҳоратҳоро фароҳам меоранд. Аз тарафи дигар, худи мавҷудияти чунин корҳо ҳануз кафолати рушди салоҳиятҳо нест**.**

Агар хонандагон дар гурӯҳ нишинанд ва чизеро муҳокима кунанд — оё ин воқеан маҳорати ҳамкорӣ**,** коммуникативӣ ё омӯзишӣ аст?

Аз ин рӯ, пеш аз он, ки дар бораи арзёбии ин салоҳиятҳо сухан гӯем, бояд мувофиқа кунем, ки мо чӣ чизро мушоҳида мекунем**:** Кадом амалҳо нишон медиҳанд, ки хонанда ҳамкорӣ мекунад, вориди коммуникатсия мешавад ё меомӯзад?

Муҳим аст, ки на танҳо худи амал, балки сифати онро низ ба назар гирем. Мо на танҳо «далел»-ро мебинем, балки дараҷаи ташаккулёбӣ**,** умқ ва устувории маҳоратро арзёбӣ мекунем. Танҳо пас аз ин метавон қарор кард, ки чӣ гуна онро сабт ва баррасӣ кунем.

Дар ин ҷо ба кӯмак воситаҳои содда ва дар дарс ҷойгиршаванда — чек-листҳо, ёддоштҳо, варақаҳои мушоҳида меоянд**.** Онҳо кӯмак мекунанд, ки зуҳур ва устувории маҳорат дида шавад, бо хонандагон баррасӣ гардад ва раванди арзёбӣ як қисми табиии дарс гардад.

1. Намуна барои мушоҳида

Мақсад: *мушоҳида кардан аст, ки тарзи ҳамкорӣ ва муоширати хонандагон дар раванди кори муштарак чӣ гуна мегузарад.*

Ташаккулёбии маҳорат	Ҳа / Не	Намуна
1. Хонанда дигаронро гӯш мекунад ва сухани онҳоро намебурад		
2. Идеяҳои худро баён ва роҳҳои ҳалли масъалаҳоро пешниҳод мекунад		
3. Муколамаро дастгирӣ мекунад, саволҳои дақиқ медиҳад, мепурсад, шарҳ медиҳад		
4. Пешниҳодҳои худро бо далелҳо асоснок мекунад, ба мавзуъ истинод меорад, истилоҳҳоро истифода мекунад		
5. Барои фаҳмондани далелҳо воситаҳои графикиро истифода мекунад (нақша, расм, ҷадвал ва ғ.)		
6. Ба созиш мерасад, ақидаи дигаронро ба назар мегирад, барои роҳи умумии ҳалро ёфтан кӯмак мекунад		
7. Дар муошират маърифатро нишон медиҳад: хушмуомилагӣ, эҳтиром, риояи «қоидаҳои гуфтугӯ»		
8. Супоришҳоро, иҷро ва кор дар гурӯҳро дастгирӣ мекунад		

2. Варақаи назоратӣ барои худбаҳодиҳӣ: «Ман дар гурӯҳ чӣ гуна кор кардам ва муошират намудам?»

Он чизеро, ки шумо дар дарс анҷом додед, бо аломат ишора кунед. Агар хоҳед – намуна ҳам илова намоед.

Ман ҳамкорӣ ва муошират кардам, вақте ки…	Ҳа	Баъзан	Не	Намуна
1. Ба дигарон гӯш кардам ва суханашонро набуридам	☐	☐	☐	
2. Андеша ва роҳҳои ҳалро пешниҳод кардам	☐	☐	☐	
3. Саволҳои тавзеҳӣ додам ё нофаҳмиҳоро талаб кардам фаҳмонанд	☐	☐	☐	
4. Далел овардам ва истилоҳҳои марбут ба мавзуъро истифода бурдам	☐	☐	☐	
5. Аз нақша, расм ё дигар усулҳо барои фаҳмондани идея истифода кардам	☐	☐	☐	
6. Ба гурӯҳ дар ёфтани роҳи умумӣ ё созиш кӯмак кардам	☐	☐	☐	
7. Эҳтиромро ба ҷо оварда, сухани касеро набуридам, бо одоб сухан гуфтам	☐	☐	☐	
8. Қисман кори худро иҷро кардам ва агар зарурат пеш меомад ба дигарон кӯмак кардам.	☐	☐	☐	

Шарҳи методӣ

Шакли мушоҳида ва варақаи назоратӣ чун «оина» таҳия шудаанд – омӯзгор ва хонанда барои тавсифи рафтор як тарзи баёнро истифода мебаранд. Ин равандро барои тамоми иштирокчиён шаффоф ва фаҳмо мегардонад.

Варақаи назоратӣ бояд, дар ихтиёри хонандагон бошанд – онҳо ба пайгирии пешрафт кӯмак мекунанд, имкон медиҳанд, ки баъзан ба онҳо баргарданд, баррасӣ кунанд, ки чӣ хуб анҷом ёфт ва дар кадом самтҳо бояд кор кард. Онҳоро метавон ҳамчун қисми худбаҳодиҳӣ ё барои робитаи мутақобила истифода бурд.

Истифодаи ҳамаи унсурҳо аз ҷониби омӯзгор якбора шарт нест. Дар дарс кофист, ки ба 2–3 рафтори мушаххас диққат дода шавад, онҳоро дар аввали кор муҳокима карда, баррасӣ намоем ва дар охир баргардем.

Воситаҳои пешниҳодшуда ба муҳтавои дарс ҳамроҳ шудаанд – онҳо ба ташкили кори гурӯҳӣ мусоидат мекунанд, хонандагонро ба ҳамкории самаранок равона месозанд ва имкон медиҳанд, ки на танҳо «чӣ кор карданд», балки «чӣ гуна кор карданд» муҳокима шавад.

Дар ин шакл ҳамкорӣ ва муошират якҷоя пешниҳод мешаванд, зеро дар ҳаёти воқеӣ ва дарс ин маҳоратҳо ба ҳам пайвастаанд: ҳамкориро бе муошират ва муоширатро, бе ҳамкорӣ тасаввур кардан мушкил аст. Аз ҳамин сабаб онҳо дар ин ҷо якҷоя пешниҳод шудаанд.

3. Шакли арзёбии корҳои гурӯҳӣ (Худбаҳодиҳӣ / Арзёбии ҳамдигар)

Ин воситаҳо ба хонандагон кӯмак мекунад, ки кори гурӯҳиро арзёбӣ намоянд. Шакл метавонад барои худбаҳодиҳӣ ё арзёбии ҳамдигар истифода шавад.

Кори гурӯҳи худро арзёбӣ кунед:	Намудҳои ҷавобҳо	Ҷавоб
1. Ҳама аъзоёни гурӯҳ дар кор иштирок карданд?	А) Ҳа, ҳама баробар кор карданд	☐
	Б) Танҳо як-ду нафар кор карданд	☐
	В) Баъзеҳо бештар ва баъзеҳо камтар кор карданд	☐
2. То чӣ андоза дустона кор кардед?	А) Дӯстона кор кардем, низоъ набуд	☐
	Б) Баҳсҳо буданд, вале бе низоъ	☐
	В) Ба мувофиқа расидан душвор буд	☐
3. Муоширати дар гурӯҳ чӣ гуна гузашт?	А) Оид ба мавзуъ гап задем, далел овардем	☐
	Б) Баъзан суханони якдигарро мебуридем, аз мавзуъ дур мешудем	☐
	В) Далелҳо қариб кам буданд, гӯш кардан мушкил буд	☐
4. Ба шумо натиҷаи кори гурӯҳатон писанд омад?	А) Ҳа, ҳама хуб шуд	☐
	Б) Писанд аст, вале метавонист беҳтар шавад	☐
	В) Не, писанд нест	☐
5. Мавқеи худро дар кори гурӯҳӣ арзёбӣ намоед	А) Қариб ҳама корро бе иштироки ман карданд	☐
	Б) Ман бисёр кор кардам, бе ман намешуд	☐
	В) Ман дар баррасӣ иштирок кардам	☐

Шарҳи методӣ

Барои гузаштан аз худбаҳодиҳӣ ба арзёбии ҳамдигар кофист, ки ҳар бандро дар гурӯҳ якҷоя муҳокима кунед. Ибораҳоро метавон бетағйир гузошт. Муҳим он аст, ки ҷавобҳоро якҷоя муҳокима кунед.

Ҳамин тавр, ҳар ду як хел кор мекунад:

- ҳамчун худбаҳодиҳӣ, агар ҳар кас онро мустақилона пур кунад;
- ҳамчун арзёбии ҳамдигар, агар гурӯҳ якҷоя ҷавоб диҳад.

Ин вақтро сарфа мекунад ва таъсирро ба омӯзгор кам мекунад, хонандагон фикрҳои худро баён кардан, ба мувофиқа расидан ва аз берун дидани равандро меомӯзанд. Ғайр аз ин, маҳоратҳои муҳим – эътибор ва масъулиятро дар назди дигарон рушд медиҳад.

4. Шакли худбаҳодиҳӣ рефлексивии кори дунафарӣ

Ин восита ба хонанда кӯмак мекунад, фикр кунад, ки кори дунафарӣ тавассути ба анҷом расонидани ҷумлаҳои кушода чӣ гуна гузашт:

1. Кори дунафарӣ барои ман муҳим буд, ки …
2. Ҳангоми кори дунафара барои ман душвор буд ...
3. Ман фикр мекунам, ки тавонистам ...

Чӣ чиз дар фаъолияти ҳамкор ба ман писанд омад: ....
....

Чиро дар фаъолияти оянда беҳтар кардан мумкин аст: ………………..........................
....

5. Шакли арзёбии кори дунафарӣ

Ин восита ба хонанда кӯмак мекунад, ки саҳми ҳамкорро дар кори муштарак арзёбӣ кунад:

Ман кори ҳамсинфамро чӣ гуна арзёбӣ мекунам?

Ҳангоми кори дунафара, ӯ...	Ҳа	Баъзан	Не
1. Ба ман бодиққат гӯш медод ва суханҳои маро намебурид	□	□	□
2. Саволҳои аниқкунанда медод	□	□	□
3. Далел меовард, идеяҳои худро шарҳ медод	□	□	□
4. Диққати худро ба ҷои дигар ҷалб намекард, мекӯшид супоришро то охир иҷро кунад	□	□	□
5. Дар масъалаҳои беаҳамият баҳс намекард	□	□	□
6. Хушмуомила буд, кӯшиш мекард нуқтаи назари маро фаҳмад	□	□	□

Шарҳи методӣ

Худбаҳодиҳии рефлексивӣ ва арзёбии ҳамдигар дар дунафараҳо ба хонандагон кӯмак мекунад, то дарк кунанд, ки ҳамкорӣ ва муошират ҳангоми иҷрои супориш чӣ гуна гузаштааст.

Ҳар ду шакли маҳоратҳо назорат ба раванди кор, бознигарии эҳтиромона, суҳбатҳои самаранок ва марбут ба мавзуъро рушд медиҳанд:

Шакли худбаҳодиҳӣ бо истифода аз ҷумлаҳои нотамом ба хонанда имкон медиҳад, ки таҷрибаи шахсии худро баён кунад — ба чӣ муваффақ шуд, чӣ душвор буд, чиро фаҳмид. Ин раванд рефлексияи дохилиро ташаккул медиҳад ва масъулиятро барои иштироки шахсӣ тақвият мебахшад.

Шакли арзёбии ҳамдигар ба хонанда меомӯзад, ки амалҳои шарикро мушоҳида кунад ва онҳоро бо роҳҳои дуруст ва созанда муҳокима намояд. Ин шакл кӯмак мекунад, ки сифатҳои гӯш кардан, далел овардан, хушмуомилагӣ ва тамаркуз ба натиҷа — намоён ва мавриди муҳокима қарор гиранд.

Ҳар ду шакл арзёбии ҳамкориро ба як қисми раванди таълим табдил медиҳанд, на ба як санҷиши беруна.

6. Ёддоштҳо, овезаҳо

<table>
<tr><td colspan="2">ҲАМКОРӢ ва МУОШИРАТ
Гӯш кардан – Ба мувофиқа расидан – Якҷоя кор кардан</td></tr>
<tr><td>ИН ТАВР КОР КАРДАН ОСОН АСТ</td><td>ИН ТАВР ДУШВОР АСТ</td></tr>
<tr><td>• Идеяҳои худро баён мекунем ва ба дигарон имкони сухан гуфтан медиҳем
• Дар бораи нақшҳо ва қоидаҳо ба мувофиқа мерасем
• Бо хушмуомилагӣ баҳс мекунем ва мефаҳмонем, ки дар чӣ розӣ нестем
• Гӯш мекунем ва дубора мепурсем, то ки дуруст фаҳмем
• Ба гурӯҳ кӯмак мекунем, ки ба ҳадаф наздик шавад
• Агар чизе дуруст нашавад – роҳи ҳаллашро меҷӯем
• Онҳоро, ки аз раванд дур мондаанд, дубора ҷалб мекунем
• Андешаи дигаронро эҳтиром мекунем, аз ихтилофи назар намеранҷем</td><td>• Хомӯш меистем ё бе мақсад гап мезанем, гӯш намекунем
• Ҳамаро ба тариқи худ мекунем, бе мувофиқа бо дигарон
• Сухани дигаронро мебурем, баҳс мекунем ё якбора хомӯш мешавем
• Ба дигарон гӯш намекунем, чизеро дақиқ намепурсем ё тамоман нодида мегирем
• Суҳбатро ба самти дигар мебарем ё аз кор канорагирӣ мекунем
• Танқид мекунем, вале роҳи беҳтарро пешниҳод намекунем
• Онҳое, ки қафо мондаанд ё худро гум карданд, нодида мегирем
• Ба идеяҳои пешниҳодшуда механдем ё беэътиноӣ мекунем</td></tr>
<tr><td colspan="2">Агар якҷоя бошед – мушкили нест. Вақте ки ҳар кас танҳо барои худ ҷавоб мегӯяд - мушкил аст.</td></tr>
</table>

Барои чӣ ин восита муфид аст?

Овезаҳо ва ёддоштҳо — яке аз роҳҳои осон ва боэътимоди намоён сохтани ҳамкорӣ ва муошират дар синф мебошанд. Ҳузури доимии онҳо дар синф хонандагонро ба қоидаҳои асосии ҳамкорӣ хотиррасон мекунад ва восита (забон)-и умумии муоширатро эҷод менамояд.

Истифодаи онҳо имконият медиҳад:

- Ба хонандагон фаҳмонем, ки «якҷоя кор кардан» ва «самаранок муошират кардан» чӣ маъно дорад
- Самтнамои равшан барои худбаҳодиҳӣ ва муҳокимаи гурӯҳӣ пешниҳод кунем
- Арзиши ҳамкорӣ ва муоширатро дар амалияи ҳаррӯза мустаҳкам намоем

Рубрика: Зинаи рушди маҳоратҳо — «Ҳамкорӣ ва муошират»

Мақсад: муайян кардани сатҳи ҳамкорӣ ва муошират дар рафтори хонандагон ва тархрезии самтҳои рушди минбаъда.

Сатҳ	Зоҳир шудани нишонаҳои ҳамкорӣ ва муошират
Ибтидоӣ	Корро расмӣ иҷро мекунад: идеяи кам пешниҳод мекунад, дигаронро гӯш намекунад, ташаббус нишон намедиҳад, метавонад фикри ҳамкоронро нодида гирад
Асосӣ	Қисми кори худро иҷро мекунад, кӯшиш мекунад гӯш кунад, баъзан дар муҳокима иштирок ва кӯмак мекунад, ки ба мувофиқа расанд, вале кам савол медиҳад ё идеяи дигаронро такмил мекунад
Пешрафта	Фаъолона иштирок мекунад: фикрҳои худро равшан баён мекунад, андешаи дигаронро эҳтиром мекунад, пешниҳодҳо медиҳад, ба гурӯҳ кӯмак мекунад, ки ихтилофҳоро паси сар кунанд ва идеяҳоро муҳокима намоянд
Баланд	Муоширатро ташкил мекунад: гурӯҳро ба сӯйи ҳадаф роҳнамоӣ мекунад, ба идеяи дигарон гӯш мекунад ва онҳоро инкишоф медиҳад, саволҳои дақиққунанда медиҳад, фазои кушода ва эҳтиромомезро нигоҳ медорад

Ин рубрика самтнамоии зуд ва фаҳмо медиҳад, ки хонанда дар кадом зинаи ҳамкорӣ ва муоширати қарор дорад. Он фишурда аст, вале нишонаҳои калидии ҳамкорӣ иштирок, гӯш кардан, далел овардан, саҳм гузоштанро дар кори умумӣ фаро мегирад.

Иборахо амалҳои мушоҳидашавандаро тавсиф мекунанд, ки онро барои муҳокимаи якҷоя бо хонандагон мувофиқ мегардонад.

Шарҳи методӣ

Рубрика метавонад, ҳамчун воситаи мушоҳида барои омӯзгор ва ҳамчун самтнамо барои худбаҳодиҳӣ ва арзёбии якдигари хонандагон истифода шавад.

Дар дарс рубрика:

- Баррасӣ кардани зинаҳои ҳамкорӣ бо хонандагон
- Тамаркуз ба амалҳои мушаххас (масалан: оё мо ҳамдигарро гӯш мекунем? оё далел меорем?)
- Пайгирии пешрафти маҳоратҳо бе истифодаи баҳои расмӣ - кӯмак мекунад.

Тавсия дода мешавад, ки рубрика маҳдуд истифода шавад, танҳо ба 1–2 нишона дар як дарс, то ки ба омӯзгор ва хонандагон аз ҳад зиёд сарборӣ нашаванд.

Рубрикаро метавон дар синф ба таври аёнӣ ҳамчун қисми ёддошт ё муколама ворид кард.

Барои дастгирии ҳамкорӣ ва муошират дар шакли системавӣ, муҳим аст, ки ин маҳоратҳоро на ҳамчун лаҳзаҳои ҷудогона, балки ҳамчун қисми муҳити умумии таълимӣ бубинем. Вақте ки ҳамкорӣ ба як меъёри табиии дарс табдил меёбад. хонандагон онро **меомӯзанд.** Он гоҳ онҳо дарк мекунанд, ки «ҳамкорӣ кардан», «гӯш кардан», «ба мувофиқа расидан» чӣ маъно дорад.

Ҷадвали ҷамъбастии воситаҳо: Ҳамкорӣ ва Муошират

Восита	Тавсифи кӯтоҳ	Мақсади истифода
Шакли мушоҳида	Ҷадвал барои сабти нишонаҳои ҳамкорӣ ва муошират аз ҷониби омӯзгор	Кӯмак мекунад, ки омӯзгор маҳоратҳои калидиро дар ҷараёни дарс мушоҳида ва қайд кунад
Варақаи назоратӣ барои худбаҳодиҳӣ	Рӯйхати амалҳо барои арзёбии маҳоратҳои ҳамкорӣ ва муошират	Маҳоратҳои худтаҳлилкунӣ ва дарки саҳми шахсиро дар кори гурӯҳӣ рушд медиҳад
Шакли арзёбии кори гурӯҳӣ (худбаҳодиҳӣ / арзёбии ҳамдигар)	Маҷмӯи саволҳо барои таҳлили иштирок, ҳамкорӣ ва натиҷаи кори гурӯҳ	Кӯмак мекунад саҳми ҳар як хонандаро дидан, динамикаи гурӯҳро муҳокима кардан ва таҳлил намудан
Шакли худбаҳодиҳии кор аз ҷониби дунафараҳо	Шакл бо ҷумлаҳои нотамом барои рефлексия пас аз кори дунафарӣ	Кӯмак мекунад, ки хонанда саҳми худро дар кори якҷоя дарк кунад, мушкилӣ ва дастовардҳоро муайян созад
Шакли баҳодиҳии кори дунафарӣ	Саволҳое, ки барои арзёбии ҳамдигар дар кори дунафарӣ истифода мешаванд	Маҳоратҳои мушоҳида ва арзёбии амалҳои дигаронро рушд дода, фарҳанги фикру мулоҳиза месозад
Рубрика	Меъёри зинаҳои ҳамкорӣ ва муошират, аз ибтидоӣ то сатҳи баланди рушд	Самтнамои равшан медиҳад, пешрафтро пайгирӣ мекунад ва барои гузоштани ҳадафҳо кӯмак мерасонад
Ёддошт / Овеза	Роҳнамои аёнӣ: намунаҳои рафтори қавӣ ва заиф дар гурӯҳ	Маҳорати кориро фаҳмо ва намоён месозад, фарҳанги ҳамкорӣ ва муоширатро ташаккул медиҳад

Воситаҳои пешниҳодшуда қисми муҳимми сохтори фаъоли дарс мебошанд. Онҳо кӯмак мекунанд, ки ҳамкорӣ ва муошират аз як мафҳуми умумӣ ба амалҳои мушаххас табдил ёбанд, амалҳое, ки метавон мушоҳида кард, дастгирӣ намуд ва якҷоя бо хонандагон баррасӣ кард. Ин асосест барои ташаккули муҳите, ки дар он кори якҷоя ба як амали омӯзишии огоҳона табдил меёбад.

Роҳи беҳтарин – истифодаи шаклҳои сода ва ҳамаҷониба дар раванди таълим:

1. **Ба раванд диққат медиҳанд:** муҳим на танҳо он чизест, ки ба даст омад, балки чӣ гуна хонанда ба он расид;
2. **Якҷоя масъуланд:** ҳам омӯзгор ва ҳам хонанда дар фаҳмидан ва баррасии кори якҷоя иштирок мекунанд;
3. **Осон истифода мешаванд ва такрорпазир мебошанд:** восита набояд сарборӣ кунад, балки як қисми амалияи мунтазам бошад.

Аз сода оғоз кунед. Қадами аввал ва боэътимод – овехтани овеза дар синф **ё** тақсим кардани ёддошт: чӣ гуна якҷоя кор кардан, чӣ гуна гӯш кардан ва ба мувофиқа расидан аст.

Ба ин шакл як варақаи назоратӣ ё шакли худбаҳодиҳӣ илова кунед. Вақте хонандагон ба ин самтномаҳо одат мекунанд, метавон ба воситаҳои дақиқтар – рубрикаҳо, шаклҳои мушоҳида ва рефлексия гузашт.

2.4. Маҳорати омӯхтан

Маҳорати омӯхтан — ин қобилияти идора кардани раванди таълимии худ мебошад: мақсад гузоштан, қадамҳоро тарҳрезӣ кардан, пешрафтро пайгирӣ кардан, натиҷаҳоро таҳлил кардан ва дар ҳолати зарурӣ равишро тағйир додан.

Дар дарс ин маҳорат он вақт зоҳир мешавад, ки хонанда мефаҳмад барои чӣ супоришро иҷро мекунад, метавонад пешрафти худро арзёбӣ кунад ва барои қадами навбатӣ хулоса барорад.

Барои рушди ин маҳорат муҳим аст, к**и** раванди омӯзиш намоён, фаҳмо ва баррасишаванда бошад.

Воситаи мувофиқ – шаклҳои содае, ки на танҳо натиҷаро қайд мекунанд, балки раванди дарк кардани корро осон мегардонанд.

Варақаи назоратӣ: «Ман имрӯз чӣ гуна кор кардам»
Он чизеро, ки ту дар дарс анҷом додӣ, бо аломат ишора кун.

Ман имрӯз:	Ҳа	Қисман	Не
1. Фаҳмидам, ки барои чӣ супоришро иҷро мекунам	☐	☐	☐
2. Мақсад гузоштам: *чиро фаҳмидан ё анҷом додан мехоҳам*	☐	☐	☐
3. Нақшаи корро фикр кардам	☐	☐	☐
4. Супоришро мувофиқи нақша иҷро кардам	☐	☐	☐
5. Натиҷаро санҷидам ва ғалатҳоро ислоҳ кардам	☐	☐	☐
6. Андеш намудам: *чӣ омӯхтам ва дар дафъаи оянда чӣ гуна беҳтар кор мекунам*	☐	☐	☐

Шарҳи методӣ

Варақаи назоратиро метавон ҳам дар ҷараёни дарс ва ҳам пас аз он истифода бурд, то хонанда қадамҳои кори худро сабт намояд. Ин восита ба равшан шудани раванди таълим мусоидат мекунад: хонанда мебинад, ки кадом унсурҳо барои иҷрои муваффақонаи супориш муҳимманд ва тадриҷан тарзи банақшагирӣ, санҷиш ва такмили кори худро меомӯзад.

Истифодаи ҳамаи бандҳо ҳатмӣ нест, дар марҳилаҳои аввал 2–3 нуқтаи калидиро интихоб намудан кофист.

Саволҳо барои робитаи мутақобила / Корти хулосабарорӣ

1. Чаро ман ин супоришро иҷро кардам?
2. Иҷрои кадом қисми кор ба ман беҳтар муяссар шуд?
3. Кадом қисм душвортар буд?
4. Ман чӣ омӯхтам (маҳорати нав)?
5. Дафъаи оянда чӣ гуна корро дурусттар анҷом диҳам?
6. Дар куҷо ниёз ба кӯмак ё луқма додан дорам?

Шарҳи методӣ: Ин рӯйхатро ба осонӣ метавон ба шакли корти хулосабарорӣ мутобиқ кард. Барои ин кофист 2–3 саволеро интихоб намуд, ки ба мақсадҳои дарси мушаххас бештар мувофиқанд. Ин усул ба зуд анҷомёбӣ ва самараноки дарс мусоидат мекунад ва дар ин ҳолат унсури рефлексия ҳифз мешавад.

3. Ёддоштҳо, овезаҳо

МАҲОРАТИ ОМӮХТАН *Фаҳмидан – Банақшагирӣ –Ба мақсад расидан*	
БО ИН РОҲ ОМӮХТАН ОСОН АСТ	ЧУНИН РОҲ – МУШКИЛ
• Медонам, ки **барои чӣ** супоришро иҷро мекунам • Мақсад мегузорам: «Чиро мехоҳам фаҳмам ё анҷом диҳам» • Фикр мекунам, ки чӣ гуна кор мекунам: нақша, қадамҳо, вақт • Худро месанҷам ва ғалатҳоро ислоҳ мекунам • Хулоса мекунам: «Чиро омӯхтам? Чӣ гуна беҳтар кор мекунам?» • Агар дармондам — кӯмак мепурсам ва онро истифода мебарам • Метавонам **дигаронро омӯзонам** ё ба ҳамсинфам кӯмак кунам	• Чунин мекунад «барои он, ки гуфтанд» • Дар бораи мақсад ва натиҷа фикр намекунам • Бе нақша ва чӣ гунае, ки пеш омад кор мекунам • Худро намесанҷам ва ғалатҳоро ислоҳ намекунам • Андеша намекунам, ки чӣ ба даст омад • Аз савол додан ва кӯмак пурсидан канорагирӣ мекунам • Фикр мекунам, ки омӯзиш танҳо дар дарс аст, на дар зиндагӣ • Фаҳмонидан ва ба дигарон кӯмак кардан наметавонад
Омӯхтан — яъне донистани ҳадаф, роҳ ва мазмуни омӯзиш.	

Ба ҷойи хулоса: қадамҳои хурд — роҳи бузург

Арзёбии салоҳиятҳои асосӣ ин тавони дидан, муҳокима кардан ва рушд додани он фаъолиятҳое мебошад, ки воқеан муҳимманд, ба монанди чӣ гуна хонанда фикр мекунад, ҳамкорӣ, кӯшиш намуда, меомӯзад.

Метавонем аз фаъолиятҳои сода оғоз кунем як варақаи назоратии фаҳмо, як ёддошт, як саволи рефлексивӣ. Муҳим он аст, ки ин фаъолият кор кунад ва қисми дарс бошад.

Чиро дар хотир доштан муҳим аст:

- **Сода будан аз ҳама муҳимтар аст** — беҳтар аст як воситае, ки кор кунад, на як низоми мураккаб бе истифода.
- **Амалиётро тавсиф мекунем**: «ӯ се саволи аниқкунанда дод ё ба гурӯҳ дар расидан ба мувофиқа кӯмак кард».
- **Хонандагонро ҷалб мекунем** — худбаҳодиҳӣ ва муҳокима маҳоратҳоро фаҳмотар ва шуурнок мегардонанд.

Ҳамин тавр, қадам ба қадам муҳите ба вуҷуд меояд, ки дар он на танҳо натиҷа, балки роҳи расидан ба он низ арзишманд аст.

Ҷамъбаст: хулосаҳои асосӣ

1. **Муоширaт ва ҳамкорӣ** дар **вазъиятҳои воқеии таълимӣ** зоҳир мешаванд, вақте ки супоришҳо баррасии муштарак, тақсим кардани нақшҳо ва ҷустуҷӯи ҳалли умумиро талаб мекунанд.

2. **Малакаҳои омӯхтан** — ин на танҳо иҷрои супоришҳо, балки тавони банақшагирии огоҳона, арзёбӣ ва ислоҳи кори худ аст.

3. **Арзёбии ташаккулдиҳанда ин салоҳиятҳоро нишон медиҳад** — чек-лист, рубрика, шаклҳои мушоҳида ва харитаҳои баромад на танҳо натиҷаро, инчунин раванди корро сабт мекунанд,

4. **Аз воситаҳои сода оғоз бояд кард** — ёддошт, овеза, варақаи назоратии кӯтоҳ; тадриҷан метавон ба шаклҳои мураккаб гузашт, аз ҷумла **худбаҳодиҳӣ ва арзёбии мутақобила.**

5. **Самаранокӣ** вақте ба вуҷуд меояд, ки арзёбӣ мунтазам ва бо муҳокимаи муштарак бо хонандагон сурат гирад — муҳим аст, ки усулҳо системавӣ истифода шаванд, маънӣ ва меъёрҳо муҳокима шаванд ва баъзан тамаркуз ба 2–3 параметри калидӣ кофист.

Саволҳо барои робитаи мутақобила

1. Аз дарси имрӯза чӣ чиз барои шумо нав ё ғайричашмдошт буд?
2. Ба назари шумо, кадом усулҳои арзёбии ташаккулдиҳанда барои пайгирии эҷодкорӣ ва ҳамкорӣ бештар мувофиқанд? Чаро?
3. Кадом 2-3 воситаро барои омӯзгорон тавсия медодед? Чаро маҳз ҳаминҳоро?
4. Чӣ гуна шумо муайян мекунед, ки воситаи пешниҳодшуда барои ҳамкории хонандагон ёрӣ мерасонад?
5. Кадом усулҳо ба хонандагон кӯмак мекунанд, ки ба якдигар робитаи мутақобилаи созанда диҳанд?
6. Чаро муҳим аст, ки раванди кор сабт шавад, на танҳо натиҷаи ниҳоӣ?
7. Чӣ гуна метавон худбаҳодиҳӣ ва арзёбии ҳамдигарро ба кори гурӯҳӣ ё дунафарӣ ворид кард, бе он ки аз ҳад зиёд дарсро вазнин насозад?

ХУДБАҲОДИҲӢ: ЧӢ ДАР ХОТИРАМ МОНД, ЧИРО ФАҲМИДАМ?

Варақаи худбаҳодиҳии 4.1

Як ҷавоби дурустро интихоб кунед

1. Варақаи назоратӣ барои кори гурӯҳӣ чӣ гуна метавонад ба рушди ҳамкорӣ мусоидат кунад?
A) Супоришро сода мекунад, то ҳамаи иштирокчиён тавонанд онро иҷро кунанд.
B) Кӯмак мекунад, ки нақшҳо тақсим шаванд ва иҷрои қадамҳо назорат гардад.
C) Ниёз ба муҳокимаи байни хонандагонро аз байн мебарад.
D) Масъулияти шахсии иштирокчиёнро барои натиҷа аз байн мебарад.

3. Саволҳо барои робитаи мутақобила чӣ гуна ба рушди маҳорати омӯхтан мусоидат мекунанд?
A) Имкон медиҳанд, ки раванди кор таҳлил шавад, на танҳо натиҷа.
B) Таҳлили супоришро тавассути саволҳои гуногун осон мекунанд.
C) Ниёз ба санҷиши донишро аз байн мебаранд.
D) Интихоби роҳҳои иҷрои супоришро маҳдуд мекунанд.

4. Чаро муфид аст, ки мақсад ва натиҷаҳои интизоршавандаро дар аввали дарс бо хонандагон баррасӣ кунем?
A) То вақти шарҳи маводи нав камтар сарф шавад.
B) То хонандагон фаҳманд ва тавонанд кори худ банақшагирӣ кунанд.
C) То баҳогузорӣ объективӣ гардад.
D) То шумораи савол ва супоришҳои таълимӣ кам гардад.

5. Чаро тақсим кардани нақшҳо дар гурӯҳ бояд сабт карда шавад?
A) То кор зудтар ба анҷом расад.
B) То иштироки ҳамаи аъзо таъмин гардад.
C) То супоришҳо такрор нашаванд.
D) То аъзои фаъол арзёбӣ шаванд.

6. Овезаҳо ва ёддоштҳо чӣ гуна ба ташаккули салоҳияти муошират мусоидат мекунанд?
A) Қоидаҳои муоширатро визуалӣ мекунанд.
B) Ҷойи дастурҳои шифоҳии омӯзгорро мегиранд.
C) Ҷавобҳои тайёрро пешниҳод мекунанд.
D) Шаклҳои муоширатро маҳдуд мекунанд.

7. Худбаҳодиҳии мунтазам чӣ гуна ба маҳорати омӯхтан таъсир мерасонад?
A) Вобастагиро аз арзёбии беруна зиёд мекунад.
B) Имкон медиҳад, ки пешрафт пайгирӣ шавад.
C) Супоришҳоро тавассути ишораҳо осон мекунад.
D) Ҷойи фикру мулоҳизаи омӯзгорро мегирад.

МАШҒУЛИЯТИ 3

НАТИҶАҲОИ ТАЪЛИМ:

3. Тақвият бахшидани салоҳиятҳои **4К+** тасвассути вазъиятҳои таълимӣ

4. Таҳия ва мутобиқ намудани воситаҳои арзёбии ташаккулдиҳанда барои вазъиятҳои таълимӣ

КОРИ АМАЛӢ: АЗ ТАҲЛИЛ ТО ТАҲРЕЗӢ

Кори амалии 1. Таҳияи мақсади дарс

Мақсад: омӯхтани роҳҳои тақвияти тафаккури интиқодӣ дар супоришҳо, ғанӣ гардонидани онҳо бо унсурҳои эҷодкорӣ ва шинос намудани хонандагон бо мақсадҳои дарс тавассути арзёбии ташаккулдиҳанда.

РАФТИ ДАРС

Омӯзгор хонандагонро дар гурӯҳҳо муттаҳид мекунад. Ба ҳар гурӯҳ вазифа супорида мешавад:

- Матнро хонед, мазмуни асосиро ҷудо намоед ва онро бо суханони худ ифода кунед.
- 2–3 хулосаи асосӣ дар бораи маълумоти хонда тартиб диҳед.
- Барои пурсиш байни гурӯҳҳо се савол омода созед.

Гурӯҳҳо тавонистанд фикри асосӣ ва хулосаҳои муҳимро муҳокима кунанд, аммо барои гузаронидани пурсиши байни гурӯҳҳо вақт нарасид.

Супоришҳо барои гурӯҳҳо:

1. Кадом супориш ва саволҳо дар ин вазъияти таълимӣ аллакай ба рушди тафаккури интиқодӣ мусоидат мекунанд? Чиро илова мекардед, то онро боз ҳам тақвият диҳед?
2. Як намунаи вазифаи хонагӣ пешниҳод намоед**,** ки мавзуъро фаро ва унсурҳои эҷодкориро дар бар гирад.
3. Як усули арзёбии ташаккулдиҳандаро интихоб намоед, ки бо ёрии он метавон мақсадҳоро дар аввали дарс бо хонандагон баррасӣ кард. Мухтасар 2-3 қадамро нависед, ки чӣ гуна мегузаронед.

УСУЛҲО:

- «**Зинаи муваффақият / Меъёри пешрафт»**– ба хонандагон пешниҳод кунед то арзёбӣ намоянд, ки дар кадом зинаи фаҳмиши мавзуъ қарор доранд**.**
- **«Савол ба дарс»** – дарсро бо 2–3 саволе оғоз намоед, ки хонандагон то охири дарс тавонанд ба онҳо ҷавоб диҳанд.
- **«Нақша дар 3 қадам»** – дар тахтаи синф се амали асосиро нависед, ки бояд то ба мақсад расидан.
- **«Ман метавонам?»** –мақсадҳоро тавассути таҳия кунед: «Пас аз анҷоми дарс ман метавонам…».
- **«Харитаи роҳи дарс»** – марҳилаҳои дарс ва натиҷаҳои интизоршавандаро ба шакли ҷадвал (схема) ё нақша тасвир кунед.

Кори амалии 2: Тақвияти муошират ва ҳамкорӣ тавассути арзёбии ташаккулдиҳанда

Мақсад: омӯхтани роҳҳои тақвияти маҳоратҳои муошират ва ҳамкорӣ тавассути истифодаи арзёбии ташаккулдиҳанда.

Мавзуъ: *Географияи иқтисодӣ*

Лоиҳаи хурд: Расонидани маҳсулот (ду дарс)

Дар ноҳияи шумо помидор ва бодиринг парвариш карда мешавад (сабзавоти зудвайроншаванда), ки бояд ба бозори як шаҳри калон расонида шаванд. Аз шаҳр бошад, бояд орд ва биринҷ ба мағозаи маҳалла оварда шаванд.

Бо истифода аз харитаи ноҳия ва шаҳр, гурӯҳҳо бояд:

1. Ҳамаи самти ҳаракати имконпазирро барои рафту омад номбар кунанд
2. Афзалият ва камбудиҳои ҳар як самтро баррасӣ кунанд (суръат, нигоҳдории маҳсулот, хароҷот)
3. Беҳтарин самти ҳаракатро интихоб ва асоснок кунанд
4. Ҳалли худро ба аҳли синф муаррифӣ кунанд ва ба саволҳои гурӯҳҳои дигар ҷавоб диҳанд

Нуқтаҳои арзёбии ташаккулдиҳанда:

1. **Дар оғози кор** – таҳияи меъёрҳои муваффақияти лоиҳа (дар як лоиҳа чӣ бояд хуб бошад)
2. **Дар раванди кори гурӯҳ** – истифодаи варақаи назоратӣ барои худбаҳодиҳӣ ва арзёбии ҳамдигар
3. **Пас аз ҳимояи лоиҳаҳо** – арзёбии мутақобила бо усулҳо, масалан: «Ду ситора ва як орзу».

Супоришҳо барои кори гурӯҳӣ:

1. Муайян кунед, ки кадом амалҳо дар мундариҷаи лоиҳа аллакай муошират ва ҳамкориро тақвият медиҳанд
2. Пешниҳод кунед, ки чӣ илова кардан мумкин аст, то ин маҳоратҳо боз ҳам пурзӯр шаванд
3. Меъёрҳои муваффақияти лоиҳа таҳия кунед (1 намуна дода шудааст, дигарашро худатон эҷод кунед).
4. Варақаи назоратӣ барои иҷрои супориши мушахас таҳия кунед, ки ба хонанда кӯмак кунад, то қадам ба қадам амал намояд ва марҳилаҳои муҳимро фаромӯш накунад (1 нуқта дода шудааст, дигарашро худатон эҷод кунед).
5. Ду-се усули арзёбии ҳамдигариро барои ин мавзуъ интихоб кунед.

1. Меъёрҳо барои муваффақияти лоиҳа

Намуна:

- Лоиҳа на камтар аз ду самти имконпазирро барои рафту омад дар бар мегирад.
- ____________________
- ____________________
- ____________________

2. Варақаи назоратӣ барои супориши мушаххас

Марҳилаҳои кор	Ҳа	Қисман	Не
1. Мо ҳама имкониятҳои рафту омадро тавассути самт муайян кардем	☐	☐	☐
2.	☐	☐	☐
3.	☐	☐	☐
4.	☐	☐	☐
5.	☐	☐	☐

3. Арзёбии мутақобилаи лоиҳаҳо – усулҳо:

____

____

____

Кори амалии 3. Аз идея – ба амал

Мақсад: интихоб ва тақсим кардани муфидтарин воситаҳо, усулҳо аз мавзуъҳои 4.1 ва 4.2, ки метавон дар дарсҳои оянда истифода бурд.

Вазифаи мушовир: интихоб кардани усулҳое, ки ба омӯзгорон осон фаҳмонда мешаванд ва бе омодагии мураккаб метавонанд онҳоро татбиқ намоянд.

Супоришҳои инфиродӣ:

1. Ба маводи мавзуъҳои 4.1 ва 4.2. нигаред
2. Он воситаҳое, ки барои татбиқ муфиданд, қайд кунед.
3. Онҳоро ба се категория ҷудо намоед. Дар ҳар категория 3–5 усулро нависед.

Осон татбиқ мешавад	Омодагӣ лозим мешавад	Барои омӯзгорони ботаҷриба
1.	1.	1.
2.	2.	2.
3.	3.	3.
4.	4.	4.
5.	5.	5.

Ҷамъбасти супориш:

1–2 усулро аз ҷадвал интихоб намоед. Ба ҳамкорон шарҳ диҳед, ки чаро маҳз онҳоро интихоб кардед, барои тавсия кардан ба омӯзгорон чаро муҳим ва мувофиқ мешуморед.

Адабиёт ва сарчашмаҳо

1. Бобизода Ғ., Зиёӣ Х., Акобиров Ш., Исоев К., Байзоев А., Алиев А. Таҳияи стандарт, барномаи таълим ва роҳнамои омӯзгор барои зинаи таҳсилоти миёнаи умумӣ (дастури методӣ).-Душанбе, 2020.
2. Мухторӣ Қ., Сафин Д. В., Кабиров Н., Садруддинов Х. ва дигарон. Воситаҳои истифодаи арзёбии ташаккулдиҳанда барои рушди салоҳиятҳои асосии хонандагон. Дастури таълимӣ-методӣ. – Душанбе, 2018.
3. Маводи тақсимотӣ оид ба истифодаи арзёбии ташаккулдиҳанда ва арзёбии омӯзиш (Маҷмуи воситаҳои арзёбӣ барои синфҳои ибтидоӣ), Душанбе, 2018.
4. Сафин Д. В., Нагзибекова М. Б., Мухторӣ Қ. и др. Методы использования формативного оценивания для развития основных компитенций учеников (межпредметный модуль). Учебно-меточеское пособие. – Душанбе, 2019.
5. Стандарти давлатии таҳсилоти умумии Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 23 апрели соли 2009, № 206 тасдиқ карда шудааст.
6. Стратегияи миллии рушди маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030 (Бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 29 сентябри соли 2020, №526 тасдиқ шудааст).
7. Чаҳорчӯбаи миллии рушди таҳсилот дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, Душанбе - 2025.
8. Маҷаллаи «Омӯзгор ва замон». Маҷаллаи таълимӣ, методӣ ва илмии Донишкадаи ҷумҳуриявии такмили ихтисос ва бозомӯзии кормандони соҳаи маориф. – Душанбе, дастрас аз: https://takmili-ihtisos.tj/?page_id=1309
9. Маҷаллаи «Омӯзгори муосир». Маҷаллаи таълимӣ, методӣ ва илмии Филиали Донишкадаи ҷумҳуриявии такмили ихтисос ва бозомӯзии кормандони соҳаи маориф дар шаҳри Душанбе.
10. Маҷаллаи «Роҳнамои омӯзгор». Маҷаллаи таълимӣ, методӣ ва илмии Филиали Донишкадаи ҷумҳуриявии такмили ихтисос ва бозомӯзии кормандони соҳаи маориф дар Вилояти Мухтори Куҳистони Бадахшон.